

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

СОЛДАТОВА ЛЕСЯ ПЕТРІВНА

УДК 811.161.2'38

**РОЗМЕЖУВАННЯ ЯВИЩ
ПОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ОМОНІМІЇ ТА ПОЛІСЕМІЇ
(СЛОВНИКОВИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ
АСПЕКТИ)**

10.02.01 – українська мова

Дисертація
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:
академік АПН України,
доктор філологічних наук, професор
Мацько Любов Іванівна

Київ – 2007

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩ ОМОНІМІЇ	
В ЛЕКСИКОЛОГІЇ	12
1.1. Проблеми омонімії та визначення її сутності.....	12
1.2. Джерела та шляхи виникнення омонімії	26
1.3. Класифікація омонімів та синтез визначення повних лексичних омонімів	36
1.4. Висновки до розділу I	50
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩ ПОЛІСЕМІЇ	
В ЛЕКСИКОЛОГІЇ	53
2.1. Проблеми полісемії та визначення її сутності.....	53
2.2. Джерела та шляхи виникнення полісемів	63
2.3. Синтез оптимального визначення полісемів	71
2.4. Висновки до розділу II	77
РОЗДІЛ III. РОЗМЕЖУВАННЯ ЯВИЩ ПОВНОЇ	
ЛЕКСИЧНОЇ ОМОНІМІЇ ТА ПОЛІСЕМІЇ	79
3.1. Критерії розмежування повних лексичних омонімів та полісемантичних слів	79
3.2. Синтез оптимального критерію розмежування неоднозначностей	90
3.3. Необхідні та достатні складові технології використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) неоднозначностей	95
3.4. Джерела та об'єкти практичного розмежування повних лексичних омонімів та полісемів	103
3.5. Практика використання ІККР неоднозначностей	107
3.6. Файли розмежування неоднозначностей	125

3.7. Аналіз потенцій розмежованих неоднозначностей	143
3.8. Висновки до розділу III	175
ВИСНОВКИ	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ	202

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АГК - акустично-графічний код

АК – акустичний код

АС - автоматичні системи

ГК – графічний код

ДУ - договірні умови

ІККР - інформаційно-кореляційний критерій розмежування

ЛСВ - лексико-семантичні варіанти

ПЛО - повні лексичні омоніми

ПП - позиції порівняння

ТФЗС - тлумачна формула значення слова

ХС - характеристична структура

ВСТУП

Центральною у лексикології є проблема слова. Однією із головних її складових є питання багатьох інформаційних значень одного і того ж акустично-графічного коду (АГК) – слова. При виникненні такої інформаційної неоднозначності постає й проблема омонімічної та полісемічної неоднозначності.

АКТУАЛЬНІСТЬ дослідження визначається потребою розмежування явищ омонімії та полісемії. Незважаючи на те, що багато мовознавців [Абаєв В.І., Апресян М.П., Арбекова Т.І., Арнольд І.В., Баллі Ш., Болтянська Р.І., Будагов Р.О., Булаховський Л.А., Виноградов В.В., Галкіна - Федорук Є.М., Грищенко А. П., Демська О. М., Доленко М.П., Жовтобрюх М.А., Задорожний М.І., Івченко М.П., Карпіловський Є.А., Кочерган М.П., Кононенко В.І., Критенко А.П., Кульчицький І.М., Курилович Є.Р., Лисиченко Л.А., Малаховський Л.В., Мановицька А.Я., Маслов Ю.С., Муравицька М.П., Мукан Г.М., Новиков Л.О., Олійник І.С., Плющ М.Я., Полюга Л.М., Потебня О.О., Потапов С.М., Прохорова В.М., Савченко І.С., Смирницький О.І., Сорокин Ю.П., Фоміна М.І., Шмельов Д.Н., Яворська Т.А., Gillieron J., Öhmann S., Porzig W., Trnka V., Weisgerber L. та інші] зверталися до цієї проблеми, досі залишається чимало нез'ясованих питань. При складанні тлумачних та інших видів словників, коли необхідно на величезному лексичному матеріалі практично визначити межі омонімії та полісемії, укладачі лексикографічних праць, реєструючи у словнику лексичні одиниці мови, наштовхуються на складну проблему – як подавати слова, що однаково звучать, зокрема ті, що історично вийшли з одного кореня і є продуктом семантичного розвитку слова: як одну чи як кілька вокабул. Виникає питання вивчення динаміки розвитку омонімів і полісемів та їх взаємної трансформації як складової частини вивчення динаміки

розвитку лексичного складу мови. Вивчення цього аспекту може надати інформацію для можливого прогнозування оптимальних шляхів розвитку мови в часі, що є дуже актуальним для розвитку лексичного складу сучасної української літературної мови. Успішне вирішення проблеми допоможе забезпечити якісний автентичний міжмовний переклад, який неможливий без однозначного тлумачення слів, відсутність якого іноді призводить до абсурдних ситуацій при перекладі.

Однією з головних причин виникнення таких суперечностей є проблемність слів з кількома інформаційними наповненнями, тобто наявна проблемність текстової ідентифікації омонімів та полісемів. Для автоматизації перекладу необхідне однозначне тлумачення слова. Для цього неоднозначність потрібно ліквідувати, наприклад, шляхом розмежування таких слів за інформативними ознаками. Найприйнятнішими у підкласифікації є випадки, коли всі інформаційні насиченості даного АГК не пересікаються, тобто не мають спільних для них частин інформації. Такими випадками є омоніми. Саме цей шлях підкласифікації можна використати й у випадку полісемії, однак виникають алгоритмічні і програмні труднощі ідентифікації необхідної інформаційної суті полісемантичного слова через перетин інформації в цих словах за основною ознакою (стрижнем полісемантичного слова). Водночас помилка в автентичності перекладу через неповноту однозначності перекладу полісема невелика, тому що стрижневе інформаційне значення слова зберігається. Тому на даному етапі розробки прогресивних алгоритмів програм перекладів можна обмежитися тільки розмежуванням полісемів та омонімів і виконанням підкласифікації останніх, що є дуже актуальним у лінгвістиці для прогресування систем автоматизованих міжмовних перекладів.

Для вирішення цієї проблеми як з погляду наукових, так і практичних завдань необхідно провести розмежування цих проявів омонімії та

полісемії. Постають питання: як і за якими критеріями проводити це розмежування.

Тому **МЕТОЮ** наукового дослідження є визначення оптимального критерію розмежування повних лексичних омонімів (ПЛО) та полісемантичних слів і створення алгоритму його використання. Це необхідно для:

- вивчення динаміки розвитку омонімів і полісемів та їх взаємної трансформації;
- укладання лексикографічних праць з омонімії та полісемії, корегування словникових статей;
- подальшої підкласифікації повних лексичних омонімів (ПЛО) та полісемів, необхідної при використанні автоматизованих систем (АС) міжмовного перекладу.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі основні **завдання**:

- дослідити історію виникнення проблеми омонімів та визначення її сутності;
- дослідити шляхи виникнення омонімів;
- проаналізувати наявні класифікації омонімів;
- синтезувати максимально повне та однозначне визначення омонімів;
- дослідити історію виникнення проблеми полісемії та визначення її сутності;
- розглянути шляхи виникнення полісемів;
- синтезувати максимально повне та однозначне визначення полісемів;
- дослідити відомі критерії розмежування повних лексичних омонімів та полісемів;
- синтезувати оптимальний критерій розмежування неоднозначностей та визначити технологію його використання;

- провести розмежування предмета практичного дослідження ПЛО та полісемії відповідно до оптимального критерію та алгоритму розмежування;
- вибірково провести аналіз потенцій розмежованих неоднозначностей, що активно використовувалися в поетичній творчості українськими поетами Празької школи.

Об'єктом дослідження є явища повної лексичної омонімії та полісемії, а також співвідношення омонімів та полісемів в українській мові.

Предметом дослідження є іменникові повні лексичні омоніми та полісеми української мови.

Вибір для дослідження одиниць цієї частини мови зумовлений тим, що саме цей лексико-граматичний клас слів становить найбільшу групу омонімічних лексем. При дослідженні полісемантизму іменників максимально враховувалися особливості семантики цієї частини мови.

Із розвитком суспільства і в процесі пізнавальної діяльності людини у мові зростає кількісний склад іменників, тому для аналізу шляхом суцільної вибірки добиралися лексичні одиниці саме цієї частини мови.

Основним **джерелом** добору матеріалів є Словник української мови в 11-ти томах (1970-1980 р.р.), Сучасний тлумачний словник української мови (2006 р.), художні тексти літературних творів українських поетів Празької школи (Олега Ольжича, Олени Теліги, Оксани Лятуринської, Юрія Клена) та Словник омонімів української мови (1996 р.). Із текстів було виписано та каталогізовано всі омоніми та багатозначні іменники, кількість яких склала близько 2000 слів. Залучено також етимологічні, фразеологічні словники, спеціальна довідкова література.

Методи дослідження. При виконанні дисертаційного дослідження використовувалися такі методи:

- методи аналізу та синтезу;
- методи індукції та дедукції;

- компаративний і контекстний прийоми аналізу;
- методи ідентифікації слів як інформаційних масивів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційному дослідженні:

- подано максимально об'єктивні, повні та достатні визначення повних лексичних омонімів (ПЛО) та полісемів;
- визначено оптимальний критерій розмежування проявів ПЛО та полісемії і описана технологія його застосування;
- розроблено та впроваджено метод ідентифікації слова як інформаційного масиву;
- проведено аналіз чинників, що формують лексичну омонімію в сучасній українській літературній мові;
- виконано розмежування масиву 11 полісемів і ПЛО іменників української мови;
- проведено аналіз потенцій деяких розмежованих неоднозначностей, найбільш частотних у творчості українських поетів Празької школи на предмет особливостей їх використання для створення образності.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що одержані результати можуть бути використані для подальших досліджень проблем лексичної омонімії та полісемії будь-яких частин мови, а також при викладанні курсів сучасної української літературної мови та курсу стилістики української мови у вищій школі, при укладанні тлумачних, омонімічних та інших видів словників, є внеском у вирішення складної проблеми полісемії, поглиблюють уявлення про семантичну структуру багатозначного слова.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що в процесі дослідження визначено критерій розмежування ПЛО і полісемів та описана технологія його застосування, що дозволяє розмежувати ПЛО та полісеми та класифікувати їх для одержання коректного автоматизованого перекладу, результати можуть бути

використані для укладання тлумачних словників та словника омонімів української мови.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення, матеріали та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах, звітно-наукових конференціях викладачів та аспірантів кафедри стилістики української мови Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, 2001-2005 р.р.), Міжнародній науковій конференції „Актуальні проблеми функціональної лінгвістики” (Харків, 2005).

Також результати дослідження апробовано у 7 одноосібних публікаціях автора у збірниках наукових праць, що є фаховими виданнями із дисциплін філологічного профілю.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, переліку умовних скорочень, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел (202 позиції), 39 таблиць та додатків.

У розділі I „**Дослідження явищ омонімії в лексикології**” проаналізовано явище омонімії в історичному аспекті та визначення сутності явища, проаналізовано шляхи виникнення та відомі визначення омонімів для виявлення ознак для їх класифікації, синтезовано узагальнене однозначне визначення повної лексичної омонімії (ПЛО) як предмета розмежування з явищем полісемії.

У розділі II „**Дослідження явищ полісемії в лексикології**” проаналізовано явище полісемії в аспекті виникнення проблеми полісемії, її позитивів та негативів; проаналізовано наявні визначення сутності явища, синтезовано узагальнене, однозначне визначення полісемантичного слова для синтезу критерію розмежування з явищем повної лексичної омонімії.

У розділі III „**Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії**” розроблено класифікацію наявних критеріїв розмежування

неоднозначностей, синтезовано оптимальний критерій розмежування ПЛО та полісемів, визначено необхідні та достатні складові технології використання цього критерію, виконано практичне розмежування предметів дослідження дисертації, проведено аналіз стилістичних потенцій деяких розмежованих неоднозначностей, найчастотніших у творчості українських поетів Празької школи на предмет особливостей їх використання для створення образності.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА ОМОНІМІЇ В ЛЕКСИКОЛОГІЇ

1.1. Історія виникнення проблеми омонімії та визначення її сутності

Вчення про омонімію – молода наука. Вона виникла у другому десятиріччі ХХ століття з появою праць Ж. Жільєрона [167; 168], хоча помічені омоніми були ще давньогрецькими філософами.

В останні роки питання омонімії все частіше привертає увагу лексикологів та лексикографів. Це не випадково, тому що однією з центральних проблем лексикології є проблема слова, його цілісності та окремоті. Проблема омонімії стає частиною загальної проблеми співвіднесеності форми та змісту, що й призводить до необхідності як теоретичного, так і практичного її вивчення.

Ідеальною можна було б визнати ту мову, „... у якій кожна форма має лише одне значення й кожне значення асоціюється лише з однією формою” [1, 429]. Не існує жодної природної мови, в якій кількість предметів та явищ відповідала б кількості слів. Таке можливо хіба що у якійсь примітивній мові. У сучасних мовних системах спостерігаємо, що один акустично-графічний код (формальна одиниця, слово) може позначати декілька різних, не пов’язаних між собою предметів чи явищ об’єктивної дійсності. Коли дві або більше реалії асоціюються з одним і тим самим акустично-графічним кодом, з’являється явище омонімії.

Одним із перших визначення омонімії запропонував Ш. Баллі, який називає омонімами „два знаки, які мають тотожні означувані та різні

означені” [13, 189]. Це визначення здається найбільш широким і найбільш загальним з усіх існуючих. Широке розуміння явища омонімії зустрічається і в працях інших дослідників.

Уперше питання про омонімію („однаковість імен”) поставив ще в стародавні часи Демокрит [4,33]. Зазначаючи, що назви „від встановлення, а не від природи”, він стверджував: „... різні між собою речі називаються одним іменем; тобто ім’я не від природи” [4, 32-35].

Арістотель виділяє омоніми на відміну від синонімів та метафор, причому сферу вживання омонімів він бачить у „грі словами”, „у хитрощах софістики”. „Серед імен омоніми корисні для софіста, тому що за їх допомогою софіст звертається до хитрощів, а синоніми – для поета” [4, 177].

Подальше уточнення цих відмінностей і протиставлень вимагало аналізу структури слова, з’ясування властивостей його матеріального складу, відношення слова до понять і речей. Ґрунт для роз’яснення цих дистинкцій було закладено стоїками і сформульовано Секстом Емпіриком: „Стоїки стверджують, що три (речі) між собою поєднані – означене, таке, що означає, і об’єкт. Серед них „яке означає” – є звук..., а „означене” – той предмет, який виражається звуком, і який ми досягаємо своїм розумом, як вже задалегідь існуючий, а варвари не сприймають, хоча і чують звук; об’єкт – зовнішній субстрат... Серед них дві речі тілесні, саме звук та об’єкт, одна – безтілесна, саме означена річ” [4,69].

З’ясуванню сутності цих трьох речей сприяв у майбутньому і релігійно-філософський диспут середньовічних реалістів та номіналістів.

У епоху Відродження рівноіменність була тільки практичним питанням видання та філологічного коментування пам’яток давнини.

У лінгвістичних трактатах XVII століття згадуються омоніми (Nochedaus a Vinea, 1602), однак довгий час до них ставилися як до курйозу, випадковості, яка не заслуговує на увагу.

Теоретичний інтерес до структури слова віродився серед романтиків у зв'язку з проблемою типу мови і характеру слів у різних мовах. Багато цінних думок висловив В. фон Гумбольдт. Учений стверджував, що слово як знак поняття може існувати тільки у звуковій формі.

Аналіз загальних питань омонімії у слов'янському мовознавстві, розпочатий ще XVI-XVII століттях, здійснювався з лексико-семантичного, структурно-граматичного та словотвірного поглядів. Згідно з панівною традицією вчені висвітлювали це явище або з погляду **діахронії**, беручи до уваги випадки запозичення та вплив історичних процесів на формування фонетичної системи мови, або з погляду **синхронії**, обґрунтовуючи існування гомогенної омонімії. Наявність діаметрально протилежних думок при з'ясуванні статусу омонімів серед інших одиниць лексичної системи української мови вимагає подальшого їх дослідження на «перетині» синхронічної та діахронічної площин, з'ясування механізмів утворення омонімічних і водночас різних за походженням слів.

Узагальнений теоретичний аналіз формальних відношень між словами у мові знаходимо у Георгія Кониського (XVII ст.). Він пише про наявність „рівнозначного терміна, який одним словом позначає багато, але з різним змістом”, тобто фіксує факт лексичних омонімів [66, 68]. На жаль, ні теоретичного, ні практичного розвитку лінгвістична праця Г. Кониського на той час у мовознавстві не мала, хоча й була написана задовго до появи сучасних праць семасіологічного характеру.

Протягом XIX століття не проводилися активні дослідження з омонімії. Як зауважував Є. Єман, „для молодогограматиків, з їх особливим колом інтересів, проблема омонімів у цілому відіграла підпорядковану роль” [46, 117].

Проблема омонімії мало цікавила представників порівняльного мовознавства (Бопп Ф., Шлейхер А, Остгоф В., Бругман К., Пауль Г., Дельбрюк Б., Фортунатов Ф., Шахматов А., Мейє А.) і не мала рішення у

працях психологістів другої половини ХІХ століття (Штейталь Х., Вундт В.). У працях останніх питання про рівноімення сформувало різні трактування змін значень слова в психологічному аспекті, що призвело фактично до заперечення багатовікової проблеми: слова – речі – поняття.

Заперечуючи багатозначність слова і визнаючи нове значення слова окремим словом, О.О. Потебня вважав, що існує лише однозвуччя різних слів [112, 33]. Не змогли пояснити це питання Г. Шухардт та інші прибічники школи „слів та речей”. Невдачі теоретичного з’ясування питання „рівноіменності” у лінгвістів другої половини ХІХ століття призвели до відсутності чітких формулювань, і ця тенденція збереглась і в ХХ столітті.

В енциклопедичному словнику Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона, де всі лінгвістичні питання вирішувалися за участю С.К. Буліча та І.О. Бодуена де Куртене, подане стандартне визначення омонімів: „Омонім – слово, яке має з іншим однакоvu вимову, але різне значення” [18, 937]. Питання омонімії та полісемії поставлені в один ряд.

На початку ХХ століття виникає теорія конфлікту омонімів у мовознавстві завдяки науковим розвідкам Ж. Жільєрона, який звертався до цього питання майже у всіх своїх працях [167; 168]. Вчений вважав омонімію патологічним явищем у мові. Деякі омоніми, які диференціюються граматичним родом, орфографією, він відніс до випадків омонімії „терпимої”. Така омонімія в мові зазвичай зберігається. Але коли збігаються фонетично два слова, що належать до однієї і тієї ж частини мови і нічим одне від одного не відрізняються, то одне з них звичайно витісняється і зникає – відбувається процес деомонімізації. Такі випадки він назвав „нетерплячою” омонімією. Оскільки омонімія призводить до зникнення слів, вона є фактором руйнування, але через те, що вона є причиною заміни втрачених слів іншими, дія омонімії – позитивна, стверджує Ж. Жільєрон. Однак, вчений визнавав тільки один вид омонімії – однозвучні слова різної етимології. Для нього омонімія

є синхронним явищем, спричиненим одним діахронічним процесом, а саме фонетичною конвергенцією генетично різних слів. Для Ж. Жільєрона слово, яке має два або більше віддалених значень, не перестає бути одним словом.

Критично висловилася про теорію Ж. Жільєрона австрійська дослідниця омонімії в романських мовах Е. Ріхтер [182, 200]. У своїй праці вона висуває тезу про те, що тільки інколи омонімія може бути причиною, чому дане слово вийшло з ужитку. Вона визнає два способи виникнення омонімів: фонетичні або семантичні зміни.

Теорія конфлікту омонімів Ж. Жільєрона та його школи була прийнята з деякими застереженнями. Американський вчений Р. Меннер [175, 229-244] на матеріалі історичної лексикології зробив висновок, що конфлікт омонімів не мав ніякого відношення до зникнення більше як половини слів.

Цю проблему досліджує і американська вчена Е. Уіллімз [201, 44], яка до лексичного матеріалу англійської мови застосовує принципи і методи лінгвістичної географії Ж. Жільєрона. Авторка робить висновок, що конфлікт може наступити лише за умови належності однозвучних слів до одного соціального середовища і виконання ними однакових синтаксичних функцій. У дослідженні підкреслюється ще один фактор розмежування омонімів – власне мовний – контекст, який дозволяє однозначно зрозуміти значення омоніма, навіть якщо омоніми знаходяться в межах одного суспільного середовища. Результатом конфлікту може бути зникнення одного чи інколи обох омонімів, або ж „консервація” омоніма у фразеологізмах чи архаїзація. Проводячи дослідження із застосуванням діахронічного методу, дослідниця не визнає семантичних омонімів, обмежується лише вивченням етимологічних.

Інший погляд має Е. Браніс [158], висвітлюючи питання, як і чому омоніми толеруються в мові (вони відрізняються стилістично або належать до різних соціальних чи професійних сфер, чи семантикою),

дослідниця робить висновки: зіткнення омонімів не може відбутися, якщо один є назвою абстрактного поняття, інший – неживого предмета або конкретного предмета. Авторка наголошує, що розглядати омоніми потрібно лише у зв'язку з контекстом, але не показує, як і якими засобами контекст діє на однозначну семантизацію омоніма. Дослідниця приходить до висновку, що небезпека двозначності перебільшена, бо в мові, крім звучання, є ще багато інших засобів, які можуть надати окремому слову однозначності [158, 117-119].

Теорію омонімічних конфліктів підтримує англійський романіст Дж. Опп [180]. На противагу Ж. Жільєрону, вчений досліджує форму та зміст однозвучних слів у діахронічному аспекті. Дж. Опп вносить до теорії конфлікту омонімів деякі уточнення: для зіткнення слова із своїм омонімом воно повинно потрапити в те саме „психологічне поле”. Особливо руйнівним є вплив омонімії саме тоді, коли одне з однозвучних слів має відтінок смішного, образливого, недоречного. Жива мова є дзеркалом людської недосконалості, а штучна мова ніколи не допустила б існування омонімів, які бувають причиною конфлікту між словами.

Критично ставиться до теорії конфлікту омонімів С. Ульман [195, 131-132], який вважає, що зіткнення омонімів у мові буває дуже рідко. Конфлікт відбувається тільки тоді, коли однозвучні слова можуть реально функціонувати в одному й тому ж контексті. Зіткненням запобігають орфографічні, граматичні та семантичні відмінності, а в актах мовлення – контекст.

Дослідження омонімії в німецькій мові пов'язане з ім'ям фінського германіста Е. Омана [177; 178], який визнавав семантичні омоніми та дійшов висновку: результатом омонімічного конфлікту є архаїзація одних омонімів, „консервація” інших у фразеологізмах, незакономірний розвиток або повне зникнення однозвучного слова (слів); омоніми, які належать до різних частин мови, або в межах однієї частини мови відрізняються своїми парадигмами, тобто не можуть перешкоджати

розумінню інформації; небезпека існує лише тоді, коли омоніми є словами однієї категорії і вживаються в тому самому соціальному середовищі, співіснують хронологічно і географічно.

Зазначене вище дозволяє зробити узагальнення, що центральною в дослідженні омонімії у зарубіжному мовознавстві була теорія конфлікту омонімів. Якщо Ж. Жільєрон та інші представники лінгвістичної географії намагалися вирішити проблему з позиції синхронії, то інші дослідники шукали відповідь на запитання у діяхронічному матеріалі.

У вітчизняному мовознавстві перші праці з омонімії з'являються у 20-х роках ХХ століття. Л.А. Булаховський під омонімією розуміє слова „...однозвучні, але з різним значенням” [74, 56]. У своїх статтях вчений [24, 47-61; 163, 68–80] торкається проблеми як лексичних, так і граматичних омонімів, робить висновки: омоніми, що належать до різних лексико-граматичних класів, мирно співіснують у мові; однозвучні слова однієї частини мови взаємно відтісняються, один із членів омонімічної пари зникає з ужитку. Для збереження омонімів у мові потрібна умова – належність до далеких „сфер думки”.

В.В. Виноградов розглядав проблеми морфологічної омонімії [29, 3 - 17].

Питанням омонімії в російській мові присвячено декілька монографій, було написано ряд дисертацій, де вивчалися питання розпаду полісемії та утворення нових слів [98], досліджувалася контекстна омонімія [154] та інші загальні проблеми [11; 70; 143]. Інші дисертаційні дослідження стосуються історії деяких полісемічних та омонімічних іменників [94], проблеми стилістичного використання омонімів у художній літературі [53].

Деякий час омонімію трактували як мовну випадковість, яка не може бути цікавою для наукових досліджень. Така думка існує і в деяких пізніших працях, які присвячені проблемам омонімії. В.І. Абаєв вважає омонімію явищем несистемним, таким, пізнавальний інтерес якого, на

відміну від пізнавального інтересу полісемії, мізерний [1, 40]. С.І. Ожегов вказує на так звану „колекційність” проблеми омонімії [100, 70], тобто, визначаючи сам мовний факт, не ставить питання про необхідність та доцільність його вивчення. Такий підхід знаходимо і в українських мовознавців: О.Т. Волох, М.П. Доленко, М.А. Жовтобрюх [35; 44; 47].

В українському мовознавстві під омонімією традиційно розуміють „...слова або їх окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)” [142, 434].

А.П. Грищенко розглядає омонімію як лексико-семантичне явище, яке „...характеризується тим, що для позначення абсолютно різних предметів позамовної дійсності використовується один і той же форматив, тобто матеріальне вираження словесного знака...” [136, 110-111].

М.Я. Плющ під омонімією розуміє „ ... слова, які однаково звучать, але мають різне значення...” [137, 122].

М.П. Івченко розглядає як омонімію „... слова однакові за звучанням і різні за значенням” [55, 37].

М. А. Жовтобрюх під омонімією розуміє „ Слова, однакові звуковим складом, але самостійні, не пов’язані між собою значенням” [49, 65].

І.К. Білодід омонімами вважає „... слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні, цілком самостійні за своїм значенням... слова хоч і мають однакове звучання й написання в усіх чи в певних граматичних формах, але за своїм значенням внутрішньо не зв’язані” [135, 45].

А.П. Критенко розглядає лексикографічний аспект омонімії у ряді своїх наукових праць [70; 71, 198-211].

Л.А. Лисиченко розглядає лексичну омонімію [80], у якій виділено розділ „Багатозначність і омонімія”.

Г.М. Муқан аналізує співвідношення багатозначності та омонімії [92, 79-81].

Частково у своїх працях лексичну та лексико-графічну омонімію розглядають українські мовознавці Болтянська Р.І. [16], Волох О.Т. [35], Демська О.М. [43], Доленко М.П. [44], Івченко М.П. [55], Кочерган М.П.[68; 69], Мацько Л.І. [89], Муравицька М.П. [93, 59–68], Олійник І.С. [102, 27-100], Плющ М. Я. [137; 51], Покусаєнко В.К. [106], Пономарів О.Д. [109] та ін.

З огляду на те, що омонімія є так званим порушенням „закону знака”, її часто розглядають як негативне явище, що ускладнює процес комунікації. Так, О.О. Реформатський висловив думку, що „навіть чи мають рацію ті дослідники, які стверджують, що виникнення омонімів – це збагачення словникового складу мови. Швидше навпаки, омоніми в усіх випадках – це прикрі непорозуміння того, що повинно розумітися” [115, 89].

Л.О. Новіков характеризує омов’язки як ізольовані, одиничні, виняткові, важкопередбачувані, нерегулярні і вважає, що на фоні полісемії з її регулярністю, повторюваністю, пропорційністю, омонімія виступає в цілому як категорія семантично негативна [99].

Явищем негативним омонімія є і для Л.В. Малаховського. Визначаючи необхідність контексту для усунення неоднозначності, спричиненої омонімією, він робить висновок, що омонімія уповільнює процес комунікації, „оскільки саме звертання до контексту повинно, очевидно, вимагати від слухачів деяких затрат” [83]. Далі він зауважує, що думка про неускладнення омонімією спілкування переважає в працях, у яких описуються індоєвропейські та частково тюрські мови. У японській та китайській мовах розвинутий корпус лексичних омонімів зумовлюється короткістю слова, і у цьому випадку омонімія є загрозою для розуміння [82; 83, 16-25].

Ще Л. Блумфільд зауважував, що, по-перше, китайська та японська мови користуються ієрогліфічним письмом, де функціонують два типи символів – *фонетик*, чи основний або первісний символ, і *ключ*, додатковий символ. Коли ж для передачі якогось складного слова на письмі фонетик і ключ об'єднані в єдиний складний ієрогліф, то фонетична частина складного знака не завжди точно відображає звучання слова [14, 316]. Тобто проблема не у мові, а в писемному варіанті; по-друге, наявний у цих мовах мелодійний наголос разом з контекстом різко знижує потужність омонімів у цих мовах. Тому не вважаємо достатньо обґрунтованим негативний характер омонімів в індоєвропейських мовах, слов'янських і, зокрема, в українській.

Е. Еман вважав перешкодою для мови все, що руйнує її ясність та однозначність. Тому омонімію вчений окреслює як суттєву перешкоду у мові [46, 123].

На початку минулого століття схожу думку висловив Р. Бріджес, який стверджував, що чим більше в мові омонімів, тим гірша вона як науковий та зручний засіб мовлення [160, 5].

Такої ж позиції дотримувалися й деякі українські мовознавці [44, 24 - 25; 35, 138 - 140; 59, 114 - 115; 64, 24 - 25].

Тлумачення омонімії як явища нейтрального або навіть позитивного у слов'янському мовознавстві бере початок із Празької лінгвістичної школи. Б. Трнка, говорячи про специфіку слов'янської омонімії, не порушує самого питання про її характер, а лише вказує, що омонімія є „суттєвим фактором у розвитку фонологічної системи мови” [139, 275].

На те, що в мові практично не відчувається незручностей через існування у ній омонімії, вказували Р.О. Будагов і Л.А. Булаховський. Останній взагалі не оцінював омонімію негативно. Він зауважував, що „з контексту звичайно буває зрозуміло, яке власне значення має те чи інше омонімічне слово, а випадки, що серйозно загрожують розумінню у практиці мови, виникають дуже рідко” [22, 47].

На цю суттєву для омонімії ознаку вказує М.П. Івченко: „У свідомості людини приховано зберігаються різноманітні значення кожного засвоєного у життєвій практиці слова, і у відповідний момент у неї з'являється необхідне для конкретного випадку значення слова, вжитому у конкретному контексті” [55, 58].

Думку про закономірність омонімії висловив Л.А. Булаховський: „омоніми – такі ж законні діти мовної творчості, як і усі інші” [24, 48]. Пізніше цю думку підтримали С. Ульманн, Л. Малаховський, які вважали омонімію обов'язковим явищем у кожній мові [141; 81].

С. Ульманн вважає, що на відміну від полісемії, яка „пов'язана з самою суттю мови”, омонімія не є абсолютною універсалією, обов'язковою для всіх мов світу: „легко можна уявити собі мову без омонімів, така б мова була би більш ефективним засобом спілкування, ніж мова з омонімами” [141, 270].

Не виникає сумнівів у тому, що омонімія – не відносна, а абсолютна лінгвістична універсалія, наявність омонімів у мовах обов'язкова та закономірна. Навіть якщо було б можливим проаналізувати омоніми у всіх відомих мовах, не можна було б повністю виключати можливість відсутності омонімів у якійсь відкритій мові. Цей метод говорить лише про існування омонімії у більшості мов. Тобто, за С. Ульманом, омонімія є статистичною універсалією. Але він не може довести абсолютність цього твердження.

Абсолютність цієї універсалії доводиться тим, що достатньо показати, що наявність омонімів у мові зумовлена самою природою мови і визначається умовами її функціонування як засобу спілкування.

Як зауважував Ю.С. Маслов, „саме у широкому розповсюдженні омонімії і полягає одне з важливих відмінностей будь-якої природної мови, яка складається стихійно впродовж тисячоліть, від ...штучних „семіотичних систем”, створених за бажанням людини” [85, 202]. Навіть якщо була б знайдена і обрана для спілкування мова без омонімів, то у

процесі розвитку цієї мови у ній неминуче з'явилися би омоніми (як це сталося в мові есперанто) [86, 100].

Ф.І. Маулер вважає, що мовне суспільство не може постійно створювати нові графічно-звукові форми на позначення безлічі реалій мінливого світу, оскільки кількість слів у будь-якій мові обмежена і психологічно мотивована. Тому наявність омонімії у мові, як засобу економії її ресурсів, є необхідною, а сама омонімія є швидше позитивним, ніж негативним явищем [87, 13].

Реалізація значення слова відбувається у мовленні. Ще О.О. Потєбня зауважував, що слово, вирване із контекстуального зв'язку, є мертвим, тому що не функціонує і не може виявляти „ні своїх лексичних, ні тим більше формальних властивостей, тому що їх немає” [112, 42]. Щодо омонімії, то у мові омонімічний ряд визначається, встановлюються омонімічні зв'язки між елементами цього ряду, але у момент переходу омонімії з мови у мовлення нам уже важко її фіксувати, особливо коли йдеться про так звані непопулярні омоніми (широко не відомі).

Отже, слова-омоніми здатні виявляти свої омонімічні властивості лише у мові.

Визначення омонімів як слів, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні, цілком самостійні за своїм значенням, не дає чіткого уявлення про явище омонімії [25, 40; 101, 45].

З огляду на таке визначення омонімів, до відповідного поняття легко можна включити, крім лексичних, фонетичні та граматичні омоніми. У такому випадку запропоноване визначення може спричинити ототожнення омонімії з явищем омофонії, яке, за В.В. Виноградовим, реалізується у власне омонімічних та суміжних з ним явищах: омоформах, омофонах і омографах [29, 3].

З цього погляду дефініція не може претендувати на довершеність, в основі якої лежить збіг різних слів винятково за зовнішньою (формальною) схожістю [115; 30; 78; 9; 85].

Твердження про відмінність значень особливо важливе тому, що внутрішня форма терміна „омонім” цієї ознаки не містить, вказуючи тільки на тотожність зовнішньої форми порівнюваних слів [83, 55]: слово – „омонім” від гр. *homonyma*, *homos* „однаковий” і *onyma* „ім’я”.

Якщо залишити поза увагою семантичні розбіжності однозвучних слів, діагностування явища омонімії може бути спотвореним, щодо непорозуміння омонімії та полісемії, з одного боку, і з суміжними явищами, з іншого. Як спробу подолання таких суперечностей, слід кваліфікувати визначення Д.М. Шмельова: „Омоніми – це слова, що збігаються за звучанням, однакові за своєю формою, але значення яких не пов’язані одне з одним, тобто вони не містять ніяких спільних елементів змісту, ніяких спільних семантичних особливостей” [152, 77-78].

Буває недостатньо вказати на статус досліджуваних лексичних одиниць, тотожність їх форми та розбіжності у значенні. В окремих випадках потрібно звертати увагу на структурно-словотвірну характеристику і враховувати сферу їх застосування. За цими ознаками **лексичними омонімами** вважаються функціонально різні слова однієї мови з чітко вираженою фонематичністю і відмінні за лексичним значенням, а іноді й за словотвірними і граматичними особливостями.

На увагу заслуговують дослідження О.І. Смірницького, який ввів поняття часткової лексичної та лексико-граматичної омонімії [120].

Проблема омонімії на сьогодні є об’єктом досліджень у різних напрямках сучасної лінгвістики. Інтерес, викликаний проблемою, не випадковий. Він зумовлений посиленою увагою до сутнісної сторони мови. Відомо, що проблема омонімії з’явилася лише при побудові автоматизованих пристроїв для сприйняття текстів. Це потребує завжди однозначної відповіді на деякі запитання.

У сучасній лінгвістиці визнаються не лише лексичні омоніми, але й словотвірні, морфологічні, синтаксичні, функціональні, міжрівневі, внутрішньорівневі та інші омоніми. Традиційне розуміння омонімії як

«хвороби мови» назавжди поступилося місцем іншому погляду, згідно з яким омонімія – закономірне явище у мові (В.В.Виноградов), яке пронизує усі рівні мовної структури (Ю.С.Маслов), лексику (А.Н.Тихонов), морфологію (В.В.Виноградов), словотвір (А.Н.Тихонов, П.А.Соболев, О.Л.Гінзбург), синтаксис (М.П.Колесніков).

Розуміння омонімії як важливого синтаксичного явища в мові здобуває все більше визнання на сторінках лінгвістичної літератури. І все ж таки багато питань у загальному мовознавстві не можна вважати вирішеними, деякі з них залишаються гостро дискусійними.

Усі ці факти свідчать про омонімію як про неминучий, закономірний стихійний розвиток мови і становлять собою абсолютну лінгвістичну універсалію. Тому не можемо сприймати омонімію як „хворобу мови”, „недосконалість”. Омонімія є однією з фундаментальних ознак мови, яка повинна розглядатися в різних мовознавчих концепціях.

На IV міжнародному з'їзді славистів, матеріали якого опубліковані в „Слов'янському мовознавстві”, Виноградов В.В. констатував:

1. Засоби розмежування омонімів у системі мови з синхронного погляду ще мало вивчені. Сучасна лексикографічна практика відображає прогалини у визначенні чітких критеріїв та принципів розмежування явищ омонімії та полісемії.
2. При розмежуванні до уваги беруться критерії семантичні, синтаксичні, структурно-морфологічні та словотвірно-лексикологічні; однак чітких принципів не знайдено.
3. Насамперед треба визначитися з самим терміном. Потрібно чітко розрізняти приклади лексичної омонімії та процеси і явища омоформії, часткової лексико-морфологічної омонімії.
4. Близько до лексичної омонімії стоять явища часткової лексико-морфологічної омонімії.

5. У сфері слів-омонімів із парадигмами відмінювання необхідно насамперед виділити „непохідні” слова з непохідною основою. Омонімів цього типу найбільше серед іменників.
6. Омонімія серед похідних слів – явище продуктивне. Омонімія в сучасній російській мові підпорядковується законам словотворення і словотворчості.
7. Омонімія – явище живе, яке розвивається і керується суворими законами словотворення та семантичного роз’єднання структурних типів слів [32, 66 - 69].

Визначено основні напрямки подальшого розвитку омоніміки, насамперед необхідно визначитися з самим терміном „омонім”, а далі з’ясувати засоби розмежування омонімів у системі мови та створити чіткі принципи та критерії такого розмежування.

Ці тези не втратили своєї актуальності. Було проведене подальше вивчення теоретичного значення дослідження омонімії, з’ясувалося, що омонімія „не може розглядатися лише як цікаве і ненормативне явище, яке відрізняється від інших лінгвістичних процесів”, „вивчення взаємодії омонімів пов’язане з усією проблемою слова як сутності” [175, 244]. Але перш, ніж синтезувати повне і однозначне визначення омонімів, потрібно підвести підсумки шляхів виникнення омонімів та розробити їх класифікацію.

1.2. Джерела та шляхи виникнення омонімії

Знання шляхів виникнення омонімів є важливим фактором для вирішення проблеми омонімії – зняття неоднозначності слів у процесі їх використання у мові та в міжмовних перекладах. Тому вирішенню цього завдання було присвячено багато наукових робіт вітчизняних та зарубіжних авторів.

Переважна більшість українських вчених (А.П. Грищенко, М.Я. Плющ, Л.А. Лисиченко, Л.М. Полюга [136, 112; 137, 121; 80, 59; 107, 40] як одне з джерел виникнення омонімії визначають розходження лексико-семантичних варіантів багатозначних слів, утрату метафоричних та метонімічних зв'язків між головним і переносним значенням, „поява яких фактично прогнозується об'єктивними процесами лексико-семантичного розвитку” [136, 112].

А.П. Грищенко виділяє чотири умови становлення омонімії:

- 1) повне розмежування лексико-семантичних варіантів – повна втрата метафоричних або метонімічних відношень між головним і похідним значеннями;
- 2) повний фонетичний збіг слів або частини їх форми, що первісно характеризувалися різним звучанням;
- 3) фонетично адаптовані запозичення з різних мов;
- 4) словотвір – творення похідних лексичних одиниць від однієї й тієї ж частини мови за допомогою афіксів з різними значеннями [136, 152-153].

М.Я. Плющ виділяє такі три шляхи виникнення омонімів:

- 1) наслідок звукових змін у процесі розвитку мови;
- 2) випадковий збіг у звучанні слова рідної мови і засвоєного з іншої мови;
- 3) випадковий збіг у звучанні форм різних слів [137, 121- 122].

В книзі „Українська мова. Енциклопедія” виділяється три основні шляхи виникнення омонімії унаслідок двох чинників: внутрішніх закономірностей розвитку певної мови:

- 1) семантичний – розпад багатозначного слова;
- 2) фонетичний – через зміни у звуковому складі слів відбуваються формальні ототожнення форм;

3) словотворчий – найпродуктивніший – утворення омонімів від тих самих або різних коренів чи основ та контактів з іншими мовами [142, 434- 436].

І.К Білодід виділяє такі чотири шляхи виникнення омонімії:

- 1) фонетичний;
- 2) словотворчий;
- 3) морфологічний;
- 4) морфолого-синтаксичний [135, 53].

Л.А. Лисиченко з огляду на власний погляд на мовну систему та внутрішньомовні процеси мови виділяє чотири шляхи виникнення омонімії:

- 1) розпад полісемії;
- 2) фонетичні зміни;
- 3) морфологічні процеси;
- 4) запозичення чи збіг звукового складу слів, різних за походженням [80, 51-53].

За І.С. Тишлером, становлення омонімів на базі багатозначного слова відбувається за таких умов:

- 1) за наявності диференціації графічного оформлення співзвучних слів;
- 2) за наявності різних словотвірних слів у співзвучних словах або утворення від них нових;
- 3) при повній втраті відчуття минулого зв'язку між значеннями, коли без спеціального етимологічного дослідження неможливо довести, що наведені слова були значеннями одного слова [140, 142-149].

О. Єсперсен говорив про існування двох шляхів виникнення омонімів:

- 1) запозичення з інших мов, у тому числі і запозичення значень;
- 2) утворення однозвучних слів у процесі словотвору [171, 8-12].

С. Ульман розглядав джерела омонімії і називав три шляхи їх виникнення:

- 1) фонетична конвергенція;

- 2) семантична дивергенція;
- 3) іншомовні впливи [193, 176-180].

Так звані семантичні запозичення призводять до утворення нових слів-омонімів. Визначаючи омонімами однозвучні слова з далекими значеннями незалежно від їх етимології, С. Ульман надавав перевагу синхронічному аспекту при вивченні омонімії.

Для з'ясування шляхів появи гетерогенних омонімів недостатньо назвати лише дві причини – історичні зміни у фонетичній системі мови та збіг у фонетичному звучанні іншомовної лексики [47, 21-24; 101, 46-47], які формують, за терміном Л.М. Полюги, „випадкову омонімію” [107, 40].

Важливим джерелом виникнення гетерогенних омонімічних слів є дериваційні процеси, пов'язані з спільнокореневими і різнокореневими лексемами. До уваги Л.А. Лисиченко та О.В. Калініна беруться деривати – омоніми, зумовлені омонімічними основами, омонімічними словотвірними елементами (афіксами) [80, 60; 56, 93], Д.Н. Шмельовим – незалежні, паралельні утворення від однієї і тієї ж основи за спільною словотвірною моделлю [152, 79].

За М.А. Жовтобрюхом, існує п'ять шляхів виникнення омонімів [49, 21]:

- 1) збіг звукового складу слів, різних за своїм походженням;
- 2) словотворення, тобто похідні утворення від одних і тих самих елементів, що завжди вживалися з різними значеннями;
- 3) історично-фонетичні зміни у звуковому складі мови;
- 4) запозичення слів з інших мов, звуковий склад яких однаковий з деякими, уже наявними у мові словами;
- 5) розвиток багатозначності слова внаслідок втрати семантичних зв'язків між окремими його значеннями.

І.С. Олійник пропонує чотири шляхи появи омонімічних рядів:

- 1) як наслідок збігу звукового складу запозичених слів зі словами споконвічно українськими або звукового збігу різних слів іншомовного походження;
- 2) як наслідок творення нових слів однакового фонетичного складу на основі наявної української лексики за допомогою власних словотвірних засобів;
- 3) як наслідок розвитку багатозначності слів;
- 4) як наслідок історичних змін у фонетичній системі української мови [101, 53].

Розгорнутий аналіз шляхів виникнення омонімів у мові подає Л. А. Лисиченко. Дослідниця послідовно розділяє лексичні омоніми на два класи за походженням:

- 1) лексичні омоніми, що виникли в результаті розвитку мовної системи;
- 2) лексичні омоніми, що виникли внаслідок засвоєння слів з інших мов [80, 59-61]. І далі, конкретизуючи шляхи виникнення омонімів унаслідок розвитку мовної системи, констатує, що це:
 - а) розвиток значення полісемічного слова. Цей тип омонімів ще називається семантичним, і з цим способом їх виникнення автор тісно пов'язує явище конверсії;
 - б) ототожнення звукового складу слів внаслідок фонетичних змін в етимологічно різних словах;
 - в) утворення різного часу від омонімічних елементів, що уже існували в мові;
 - г) засвоєння слів з чужих мов.

Ю.О. Карпенко можливі шляхи формування омонімічних відношень у лексичній системі мови зводить до трьох найважливіших:

- 1) „розпад колишньої єдності”;
- 2) збіг у звучанні внаслідок фонетичних змін;

3) збіг як похідних, так і свого та чужого слова або двох запозичень [59, 114].

Російські мовознавці робили спроби вирішення цього питання. О.С. Ахманова у розділі „Шляхи виникнення омонімів та їх основні типи” пише: „слід розрізняти омонімію, що виникла в результаті фонетичних процесів, і омонімію, що виникла в результаті морфологічних процесів”, тобто відразу виділяє два шляхи появи омонімів у мовній системі. А третій найважливіший, з погляду вченої, шлях – це „виникнення омонімів у результаті розпаду полісемії, чи процесів семантичних” [10, 111].

Л.О. Новіков та Л.В. Малаховський схильні виділяти три найважливіші шляхи виникнення омонімів у лексичному складі мови:

- 1) наслідок фонетичної конвергенції, тобто збіг слів, що колись різнилися звучанням. Л.О. Новіков уточнює їхню дефініцію і називає цей тип омонімів етимологічними;
- 2) наслідок семантичної дивергенції, тобто розходження значень одного і того ж слова (розпад полісемії). Цей шлях автор називає семантичним;
- 3) запозичення або утворення нових слів, що збігаються за звучанням зі словами, уже наявними у мові [83, 10], Л.О. Новіков виводить формально дещо інший та другий за порядком шлях появи слів-омонімів: „виникнення в результаті словотворчих процесів”, чи так звані словотвірні омоніми [99, 210].

В. Г. Горбань виділяє шість шляхів виникнення омонімів:

- 1) фонетичні зміни у процесі розвитку мови;
- 2) запозичення з інших мов;
- 3) фонетичні збіги похідних слів від різних основ або похідного слова з непохідним;
- 4) утворення від однієї і тієї ж основи у різний час, незалежно одне від одного;

- 5) результат конверсії (перехід в іншу частину мови);
- 6) розпад полісемії [40, 65-81].

За результатами аналізу шляхів виникнення омонімічних одиниць у лексичній системі мови вищезазначених робіт та інших, що були згадані в параграфі 1.1, робимо висновок, що провідними є такі шляхи виникнення омонімів в українській мові:

- 1) Шлях акустично-графічних трансформацій (перетворень), який призводить до тотожного акустично-графічного коду мовні знаки, які мають різні джерела та (чи) час утворення: це – фонетична (акустична) конвергенція в минулому різнозвучних чи різнокореневих слів питомої лексики; це – фонетично адаптовані та уподібнені запозичення з різних мов, наприклад, іменник *лот*: лот-1 (прилад для вимірювання глибини моря, ріки); лот-2 (застаріла одиниця маси); лот-3 (рослина *лядвенець рогатий*). Перший іменник є запозиченням з голландської мови (*lood*), який має значення – вимірювання глибини моря, другий – з німецької мови (*Lot* – грузило, міра ваги), третій – з латинської (*lotus*); це – фонетичні адаптації, ідентифікації різнокореневих слів, запозичених із однієї мови, наприклад, іменник *луг*: луг-1 (поросла травою та кущами лука, пасовище, сінокісна низина), луг-2 (гідроокис натрію, калію та інших металів; водний настій для миття, прання). Етимологічний аналіз першого іменника показує, що він походить від праслов'янського *logъ* (кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості, болото), другий – від праслов'янського *lugъ* (*luga*) (розчин попелу для прання, миття), фонетична форма утворилася на основі запозичення з давньнімецької мови *louga*; іменник *коза*: коза-1 (назва тварини) та коза-б (карцер, в'язниця) – зі старопольського *kloza*, запозиченого з латинської мови – *clausa* (комора). При цьому первинними в часі переважно є акустичні (фонетичні)

трансформації, а потім уже графічні. Але може бути і навпаки, а також акустичні (фонетичні) трансформації та графічні можуть виникати одночасно.

Умовами існування будь-якої мови є постійні фонетичні зміни. Серед них з'являються і такі, що сприяють збігові у звучанні різних слів, раніше фонетично різних. Слова збігаються фонетично, тобто з'являються омоніми.

Чи завжди виникають такі зміни? Чи всі наявні у мові звукосполучення реально використовуються? Якщо всі, то будь-яка наступна фонетична зміна обов'язково призведе до появи звукового збігу наявного слова з яким-небудь вже існуючим у мові, тобто до появи омонімів. Якщо ж не всі звукові ресурси вичерпані, то виникнення омонімів не є неминучим процесом.

Підрахунки на матеріалах деяких мов показали, що серед можливих для певної мови звукосполучень реально використовується лише невелика кількість. Наприклад, у китайській мові з 4800 потенційно можливих односкладних слів реально існує лише 1700 (тобто 35%), в англійській – з 158000 лише 8000 (тобто 5%) [169]. Однак ці мови мають досить багато омонімів. В англійській мові 1517 односкладних слів, серед них нараховується 424 омоніми, що складає 30% [191].

Проаналізоване явище свідчить: вільних місць у матриці звукосполучень мови багато, а результатом фонетичних змін виявляються вже використані. На перший погляд, таке твердження не є обов'язковим: можна уявити мову, в якій для виникнення нових слів будуть використовуватися лише вільні місця. Але на практиці така мова не існує.

Схожу думку висловлює Р.О. Будагов, підкреслюючи, що омоніми можуть виникати в результаті випадкових збігів. „Такі фонетичні збіги зовсім різних слів відбуваються тому, що в будь-якій мові кількість вживаних звуків (фонем) порівняно обмежена, тоді як слів безмежно багато... Тому своєрідні „зустрічі“, звукові збіги різних слів неминучі...”

[19, 5-18]. Про це говорить Р.А. Османова, яка досліджувала явище омонімії в лезгінській мові: „Як декілька десятків звуків можуть передати всю різноманітність життя, думки? Неможливо, а значить, омонімія – природний процес у мові” [104, 59].

Усі фонетичні зміни у мові відбуваються стихійно, незалежно від носіїв мови. Вони не можуть бути спрямованими у визначене – „бажане” русло. Тому результати таких змін мають випадковий характер, якась частина фонетичних змін призведе до появи у мові нових, не використаних фонетичних комплексів, а інша – до збігу з уже наявними.

Через неминучість фонетичних змін і випадковість характеру їх результатів поява омонімів дуже ймовірна. Психофізіологічний характер цього явища детальніше розглядається в параграфі 2.3.

Семантичні зміни ще багаточисленіші та різноманітніші, ніж фонетичні. Зміна семантики слова пов’язана з появою нових значень, відмиранням старих. Під час цього процесу нові значення слова виникають на основі одного й того ж значення, а можуть розвиватися і послідовно. Частіше ці два процеси поєднуються.

Зникнення значення також має випадковий характер. У мові немає механізму, який би запобігав зникненню значення, яке є проміжною ланкою між декількома значеннями слова. Тому час від часу неминуче зникають і деякі з таких „проміжних ланок”, у результаті значення втрачають змістовий зв’язок і перетворюються на різні слова – омоніми. Оскільки процеси виникнення нових і зникнення старих значень слова є універсальними, то виникнення омонімів у результаті розпаду семантичної єдності неминуче, як і виникнення їх внаслідок фонетичної конвергенції.

- 2) Шлях лексичної трансформації, який призводить АГК, що в минулому існував з одним інформаційним значенням чи значеннями, які мають семантичну спільність, у слова з тотожним АГК, але з різними інформаційними наповненнями значень, які не

мають семантичної спільності. Наприклад, *коза-1* (назва тварини, лат. capra), *коза-2* (перенесення назви тварини на знаряддя, пристрій за ознакою подібності), *коза-3* (музичний інструмент, назва якого зумовлена тим, що міх волинка виготовляється з козячої шкіри), *коза-4* (вид риб, назва зумовлена тим, що ця істота видає своєрідний писк), *коза-5* (назва птаха, парний чуб якого нагадує роги кози, лат. *Aythya fuligula*).

Крім омонімічних груп такого типу існує інший тип груп однозвучних слів, яким у минулому відповідало одне слово. Обидва значення віддаляються і з погляду мовного чуття сприймаються як два окремі самостійні слова-омоніми. Таке явище називають **семантичною дивергенцією**, а нові слова, що виникли таким способом, – **семантичними** або **гомогенними омонімами** [13, 64]. Наприклад, АКГ *мир*, який вживається зі значеннями: *мир-1* – відсутність війни, ворожнечі; *мир-2* – всесвіт; *мир-3* – суспільство; *мир-4* – народ, утворений від *мірь* та *мирь*.

Процес семантичної трансформації є дуже динамічним і постійно існуючим процесом у мові.

- 3) Шлях словотворення (морфологічний), який призводить до збігу АКГ слів, що існують у мові, з АКГ, що є новоутвореними в цій мові чи є запозиченими і можливо адаптованими з інших мов. Цей шлях є найпродуктивнішим, тому що його рушійною силою є науково-технічний прогрес і активна інтернаціоналізація міжсуспільних соціально-економічних відносин. Ці похідні „увійшли до мови в процесі називання нових понять або їх відтінків за допомогою продуктивних формальних засобів, які творять специфіку мови, доводиться констатувати факт, що порівняно з непохідними їм притаманна дещо більша здатність до виживання”, відповідно й вищий ступінь функціональної та дериваційної активності [25, 58]. Наприклад, дієслова *заговорити* та *перечитати*:

заговорити-1 (почати говорити), заговорити-2 (впливати на кого-небудь своїм мовленням, відвертати увагу або втомлювати розмовою); перечитати-1 (повторно прочитати), перечитати-2 (прочитати все або багато чого-небудь). Омонімізація при скороченні слів виникає в тих випадках, коли в результаті аббревіації слово стає тотожним за своїм фонемним складом іншому слову. Також це явище може виникати і при ініціальному скороченні словосполучень, коли утворений акронім збігається формою зі звичайним словом мови. Найчастіше омонімізація має місце при скороченні слів складних і похідних, які, втрачаючи один із складників своїх морфем (основу чи афікс), стають тотожними іншій своїй формі (основі), омонімічній, як правило, якому-небудь слову мови. [17, 28-33].

Наведена класифікація шляхів виникнення омонімії є повною, бо включає в себе три основні категорії явища: *категорію буття* (утворення) – словотворення, *категорію форми* – трансформація АГК і *категорію змісту* – трансформація інформи (семантична трансформація).

Такий результат класифікації шляхів виникнення омонімів дозволяє якісніше провести класифікацію їх, щоб у подальшому синтезувати оптимальний критерій їх розмежування з полісемами.

1.3. До класифікації омонімів та синтез визначення ПЛО

Метою даного параграфу є визначення класу омонімів, які найскладніше відмежовувати від полісемів, синтезувати повне й однозначне визначення цього класу.

Основою будь-якої класифікації є коректне та однозначне визначення характеристичних ознак, за якими і виконується дефініція при класифікуванні.

Самі ж характеристичні ознаки повинні вміщуватися у визначеннях предметів, що класифікуються, – омонімах та полісемах.

Як було зазначено вище, при визначенні шляхів виникнення омонімів, будь-яке явище, об'єкт характеризується трьома основними діалектичними категоріями: буттям (утворення, походження, народження), формою та змістом. Тому і вирішення мети, визначеної у цьому параграфі, передбачає розгляд омонімів з позицій цих діалектичних категорій. Такий підхід для лінгвістики є актуальним.

Проаналізуємо відомі визначення омонімів для виділення їх характеристичних ознак:

- 1) в українському мовознавстві під омонімією традиційно розуміють „... слова або їх окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)” [142, 434].

Характеристичні ознаки:

- тотожні означувані, тобто тотожні форми АК (акустичного коду) або графічного коду (ГК);
 - різні означені, тобто різні явища, об'єкти.
- 2) Ш. Баллі: „Два знаки, що мають тотожні означувані та різні означені” [13, 189].

Характеристичні ознаки:

- тотожні означувані, тобто тотожні форми АК (акустичного коду) та / чи графічного коду (ГК);
 - різні означені, тобто різні явища, об'єкти.
- 3) Л. Блумфільд: „різні мовні форми, що мають одну і ту ж фонетичну форму і відрізняються тільки значенням” [14, 148].

Характеристичні ознаки:

- різні мовні форми, тобто належність слів до однієї частини мови;
 - тотожність АК;
 - різні значення, тобто різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.
- 4) О.О. Потебня: „різні слова, що можуть мати одні й ті самі звуки” [112, 6], „... де два значення, там два слова” [112, 33];

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК;
 - різні значення, тобто різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.
- 5) Л.В. Малаховський: омоніми – це „слова однієї частини мови в одну й ту ж епоху їх існування, тотожні одне одному хоча би в одному із компонентів плану вираження, тобто такі, що збігаються за звучанням і/або написанням у всіх або деяких граматичних формах (і в усіх або деяких фонетичних і граматичних варіантах) і при цьому відрізняються хоча б одним із компонентів плану змісту...” [83, 56].

Характеристичні ознаки:

- віднесеність до однієї частини мови;
 - віднесеність до одного і того ж часу (періоду) існування;
 - тотожність АК і / або ГК у всіх чи деяких граматичних формах;
 - різниця повна або часткова у змісті, тобто різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.
- 6) Д.М. Шмельов: “Омоніми – це слова, що збігаються за звучанням, однакові за своєю формою, але значення яких не пов'язані одне з одним, тобто вони не містять ніяких спільних елементів змісту, ніяких спільних семантичних особливостей” [152, 77-78].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГК;
 - відсутність спільних елементів змісту, тобто різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.
- 7) О.І. Смирницький: „Омонімія – це збіг або тотожність двох чи більше одиниць мови або відрізків мовлення з зовнішньою їх формою, при відсутності семантичного зв'язку хоча б лише між однією з морфем, які входять до складу однієї з даних одиниць” [123, 12].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГК;
 - відсутність хоча б одного спільного елементу змісту, тобто різна інформаційна наповненість;
- 8) Г. Грінох: „...Слова, які повністю відрізняються за походженням і в значенні, але вимовляються подібно, інколи однаково пишуться” [169, 124-125].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГ або АК;
 - слова різні за походженням;
 - повністю різні значення, тобто різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.
- 9) В. Скіат: „Омоніми – це слова, що пишуться та вимовляються однаково, але різні у використанні” [187, 213].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГК ;
 - різне використання, тобто різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.
- 10) В.В. Виноградов: термін „омонімія” слід застосовувати тільки до різних слів, ідентичних за звуковою структурою в усіх своїх формах [29, 4].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК в усіх формах;
- тотожність у всіх граматичних формах (належність до однієї частини мови);
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

11) І.О. Бодуен де Куртене: „Омонім – слово, яке має з іншим однакову вимову, але різне значення” [18, 937].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК в усіх формах;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

12) Л.І. Мацько та Кравець Л.В. вважають омонімами „... слова, схожі за звучанням і написанням, але різні за значенням” [90, 120].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК в усіх формах;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

13) А.П. Грищенко „...Омонімами називають слова, що звучать і пишуться однаково, але не мають нічого спільного у властивих їм значеннях... за семантичною структурою і співвідношенням систем своїх форм омоніми різко відмежовані один від одного. Їх значення якісно відрізняються від взаємопов'язаних основного і похідного, прямого і переносного значень... Суттєво важливим є також і те, що омонімам не властиві спільні або єдині структурні ознаки називання предмета або явища” [136, 110-111].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГК;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

- 14) М. Я. Плющ вважає, що омоніми „...принципово відрізняються від багатозначних слів. Між значеннями полісемантичного слова існують зв'язки; вони об'єднані спільним поняттям. Значення омонімів не пов'язані між собою” [137, 122].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

- 15) За І.К. Білодідом омонімами є „... слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні, цілком самостійні за своїм значенням... і мають однакове звучання й написання в усіх чи в певних граматичних формах, але ... внутрішньо не зв'язані ... слова, що перебувають в омонімічних відношеннях, семантичної спільності не мають” [135, 45-46].

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГК в усіх чи певних формах;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

- 16) О. Демська та І. Кульчицький під омонімами розуміють „...одиниці плану мови... формально однакові одиниці з індивідуальними непок'єднаними значеннями...” [42, 6];

Характеристичні ознаки:

- тотожність АГК;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

- 17) Л.А. Лисиченко до омонімів відносить слова з різними непов'язаними значеннями „...які належать до одного лексико-граматичного розряду ... і мають однаковий набір граматичних форм” [80, 54];

Характеристичні ознаки:

- тотожність у всіх граматичних формах (належність до однієї частини мови);
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об'єктів.

- 18) О. Селіванова називає омонімами „... мовні одиниці різних рівнів ... які мають однакову вимову чи написання й різні, не пов’язані між собою значення... збіг в одній звуковій формі кількох не пов’язаних між собою значень, причому кожне значення фіксується в окремій лексемі ... не мають спільних елементів у значенні й не пов’язані асоціативно” [117, 425-426];

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об’єктів.

- 19) М. П. Івченко омонімами вважає слова „...однакові за звучанням і різні за значенням” [55, 37];

Характеристичні ознаки:

- тотожність АК;
- різна інформаційна наповненість за суттю буття явищ, об’єктів.

Проведене аналітичне дослідження дає змогу прийняти такі характеристичні ознаки омонімів для одного і того ж часу (періоду) існування:

- тотожність АК і / або ГК слова в цілому;
- ця тотожність в усіх чи в деяких граматичних формах;
- ця тотожність у синтаксичних конструкціях;
- повна відмінність у змісті (в інформі) слів і синтаксичних конструкцій (в їх інформаційній наповненості);
- віднесеність до однієї частини мови;

а ознаки:

- часткова відмінність у змісті слова;
- часткова різниця у граматичній семантиці не можуть бути прийняті за характеристичні, тому що такі ознаки притаманні і полісемам;
- тотожність за морфемами слова (корені, афікси і т. ін.);

- різні за походженням;

і ці ознаки не являються актуальними для розгляду при вирішенні завдань дисертаційної роботи.

Згідно з цими прийнятими ознаками загальне явище омонімії може бути покласифіковане як:

1. Власне омонімія: а) лексична омонімія – коли слова мають тотожний АГК в одній чи декількох граматичних формах при відмінностях у змісті слів, тобто зміст являє собою різні інформаційні наповненості за суттю буття явищ, об'єктів. Розмежування цих омонімів можливе за ознакою відсутності однаковості АГК у різних граматичних формах. Наприклад: *студія/ студії* (майстерня живописця або скульптора, художній або театральний заклад, кіностудія) – *студії* (навчання, ретельне вивчення або дослідження чого-небудь); *жати* (стискати) та *жати* (збирати зернові культури);
- б) повна лексична омонімія – коли слова мають тотожний АГК в усіх граматичних формах при відмінностях у змісті слів, тобто зміст являє собою різні інформаційні наповненості за суттю буття, явищ, об'єктів. Наприклад: *секретар-1* (службова посада), *секретар-2* (назва птаха, лат. *Sagittarius serpentarius*); *майка-1* (трикотажна сорочка без рукавів та коміра), *майка-2* (жук родини наливникових, лат. *Meloe variegatus*); *крона-1* (верхня частина дерева, що являє собою сукупність гілок), *крона-2* (грошова одиниця у деяких європейських країнах); *коса-1* (заплетене певним чином волосся), *коса-2* (сільськогосподарське знаряддя для скошування трави), *коса-3* (вузька наливна смуга суходолу в морі, річці), *коса-4* (назва рослини); *бігун-1* (той, хто швидко бігає), *бігун-2* (один із двох каменів для розтирання зерна і т. ін).

Розмежуванню цих омонімів – найбільш складному завданню – присвячено РОЗДІЛ 3.

2. Лексико-акустична омонімія – це слова (синтаксичні конструкції, морфеми, аббревіатури, скорочення та ін.), які мають тотожний АК, але різний графічний код і при цьому мають різне інформаційне наповнення (зміст) за суттю інформації, що містить АК, наприклад, *сонце* та *сон це*; *не з граба* та *незграба*; *за в'яз* та *зав'яз*.

Розмежувати ці омоніми можливо за дериваціями їх графічних кодів.

3. Синтаксична омонімія – АК чи АГК синтаксичних конструкцій є тотожним у деяких граматичних формах при різних змістах цих конструкцій. Цю позицію підтримує Л.А. Лисиченко: „...синтаксичні конструкції, синтаксичні моделі, які формально збігаються при несумісності їх синтаксичного змісту” [80, 53].
Наприклад, мати косу, а саме: мати заплетене певним чином волосся; мати косу, а саме: мати сільськогосподарське знаряддя для скошування трави; мати косу, а саме: різновид рослини.
4. Міжчастиномовна лексична омонімія – слова мають тотожний АК або АГК, але належать до різних частин мови, і несуть різне інформаційне навантаження. Їх розмежування здійснюється через з'ясування належності до частини мови, наприклад: *мати* (дієслово) – *мати* (іменник), *три* (кількісний числівник) – *три* (дієслово), *кілька* (іменник) – *кілька* (неозначено-кількісний числівник).

Згідно з проведеним аналізом можемо зробити визначення омонімів таким чином: **омоніми** – це об'єми інформації, вміщені в форму морфем, слів, ідіом, синтаксичних конструкцій і т. ін., в яких співвідношення форми і змісту такі, що при більшому ступені тотожності форми існують такі відмінності у змісті, які являють собою різні інформаційні наповненості за суттю буття, явищ, об'єктів.

У цьому визначенні використано поняття „інформація” (інформаційний масив) як лінгвістичний термін, яким було замінено такий

основний лінгвістичний термін як „слово”. Виникає питання, наскільки така заміна коректна та доцільна для вирішення основних завдань дисертації. Для відповіді на це питання потрібно порівняти дефініції понять „слово” та „інформація”.

Визначенню лінгвістичного об’єкта „слово” присвячено багато наукових праць, в яких представлений увесь спектр тез від необхідності та реальності визначення „слова” до тез про заперечення реальності слова та неможливості, а також непотрібності його визначення.

„Проблема визначення слова є виключно важкою. У сучасному мовознавстві ... переважає думка, що до цього часу ще не вдалося цю проблему вирішити. Деякі мовознавці піддають сумніву те, що коли-небудь можна буде її вирішити” [4, 220].

У дослідженні не ставимо завдання синтезу визначення *слова* (бо визначенню „слова” має передувати визначення „мови”), а тільки спробуємо виділити із відомих визначень *слова* загальний для всіх цих визначень родовід і співвідношення цього родоводу з визначенням *слова* [3, 75-79].

Усі існуючі визначення можна класифікувати як два комплекси: до першого відносяться визначення, які розглядають *слово* акцентовано як елемент системи мови, а до другого відносяться визначення, які розглядають *слово* акцентовано як Знак (код, позначуване) елементів дійсності.

Аналіз визначень першого комплексу вдало представлений у роботі І.Є. Анічкова „Про визначення *слова*” [3, 214-264], де проведене групування визначень *слова* усіх відомих філологів за шістьма групами однотипних визначень, п’ять із яких належать до першого комплексу визначень „слова”:

- 1) як граничного мінімуму речення. Наприклад: „Слово – потенційний мінімум речення, тобто такий відрізок мови, який може бути ізольований і вимовлений як єдина складова частина

- речення” [190, 79]; „Слово – найменша одиниця мови (рівна постійно відтворюваній звуковій моделі), здатна функціонувати як самостійне висловлювання” [181, 79];
- 2) як значимого елемента речення або як мінімальної синтаксичної одиниці, або як змісторозрізняювального компоненту речення. Наприклад: „Слово може бути визначене як кінцева незалежна змістова одиниця..., бо вона не може бути поділена на менші змістові одиниці” [188, 35]; „Зв’язана мова ... розпадається на визначену кількість значимих відрізків, які в кінцевому результаті складаються із значимих одиниць. Ці значимі одиниці називаються словами” [195, 30]; „Слово є одним із найдрібніших, досить самодостатніх шматочків ізольованого „змісту”, до якого зводиться речення” [118, 28];
- 3) як мінімальної значущої одиниці мовлення, або як значимої одиниці мови передостаннього ступеня у порядку спадної складності. Наприклад: „Слово – це синтаксична одиниця, одна з безпосередніх складових якої – одна або декілька зв’язаних форм передостаннього ступеня або одна одиниця того ж рівня” [189, 110];
- 4) як елемента мовлення, який суміщає ознаки фонетичні, семантичні та граматичні. Наприклад: „Слова – це звукові знаки мови, які складаються із фонем і здатні виступати у польових структурах” [162, 298]; „Слова, в кінцевому результаті, являють мовні знаки, які складаються із визначених звукових елементів, знаки, які здатні функціонувати або у контексті, або у ситуації і які, крім того, у певний час і у певному суспільстві утворюють систему” [174, 37];
- 5) як самостійного і цілісного значимого елемента мовлення. Наприклад: „Слово (у розумінні вокабули) – це самостійна морфема (рівна виразу з визначеним значенням), яка виділяється нашим мовним почуттям як єдність із урахуванням звучання та

значення” [176, 446]; „У ролі самостійного елемента мови, тобто мовної одиниці, яка має власне значення, ізольоване від значень інших таких самих одиниць, може виступати тільки слово, яке являє собою найчастіше сполучення звуків” [153, 134].

Аналіз цього комплексу визначень свідчить про те, що у системі мови *слово* характеризується такими основними ознаками, як відносна самостійність і відносна міцність.

„Ознака самостійності відрізняє слово від морфеми, яка не має чітко вираженої самостійності, а ознака міцності (*cohérence coherence*) відмежовує його як від словосполучення, яке не завжди має міцність, так і від речення, якому властива відносна замкненість, але для якого міцність не є невід’ємною ознакою, тому що у ньому часто можливі перестановки, заміна чи пропущення компонента або компонентів без змін, або без істотної зміни змісту.

Відносне, а не абсолютно самостійне і не абсолютно міцне, слово більш самостійно, ніж морфема і більш міцне, ніж речення, і навпаки, менш самостійне, ніж речення, і менш міцне, ніж морфема. Різні слова самостійні у різному ступені (іменник більш самостійний, ніж прикметник, прикметник, більш, ніж прислівник, самостійні частини мови, ніж службові, і т. ін.; слово, яке має широку сполучуваність, більш самостійне, ніж те, яке має вузьку), а змінні слова мають частини різного ступеня міцності або частини, міцність з’єднання яких з ланцюгом є різною [3, 245-246].

Другий комплекс визначень характеризується тим, що в їх основі те, для чого слова і потрібні – як позначувані субстанції та елементи дійсності. Тут і далі у дисертації (незалежно від трактувань поняття „дійсність” іншими авторами та визначеннями у філософії) це поняття визначатиметься „як єдність сутності внутрішнього для людини буття та сутності зовнішнього буття” [39, 312-313]. Під внутрішнім буттям розуміється буття процесів і результатів функціонування свідомості мозку.

Не вдаючись до аналізу протиріч та невідповідностей цих визначень теорії визначень (елементи якої представлені в параграфі 2.2 дисертації), зазначимо, що наведені вище дефініції „*слова*” в основному представляють характеристики (архітектуру) форми подання інформації про значення (інформи) і представляють співвідношення цієї форми у складі таких форм як ідіоми, речення. Але ці характеристики форми накладають собою обмеження і на суть вміщеної у ній інформації. Найближчим родоводом у більшості із цих визначень *слова* є *мова*.

Дійсність створюється і діяльністю людини, у тому числі розумовою діяльністю. І якщо створена цією діяльністю абстракція ще не знайшла свого відображення поза свідомістю людини або в об'єктах, то це не означає, що її матеріально не існує, що вона не є дійсністю. Її матеріальне вираження як *образ* понять, фантазій і т. ін. закодовано у атомно-молекулярній структурі мозку [113].

Характерними прикладами визначень *слова* цього комплексу є:

- „...слово – це назва, яка використовується мовою для того, що виникає у свідомості мовців як одна із складових частин зовнішньої або психічної реальності” [166, 139];
- „Слово – це звукова одиниця людської мови, яка позначає явища дійсності в їх розчленованості, граматично оформлена та зрозуміла колективу людей, які об'єднані історичною спільністю” [38, 47].

Основною узагальнюючою ознакою *слова* (як словесного знака) в цих визначеннях є функція репрезентації – здатність людини до узагальненого й опосередкованого уявлення зовнішнього та внутрішнього свідомого світу – дійсності.

Класифікація репрезентації (позначення) дійсності може бути виконана згідно з будь-якими її характеристичними ознаками. Наприклад, ознаками дійсності, об'єктами найменування та позначення одночасно можуть бути :

- конкретний (реальний) предмет (референт);
- типізоване уявлення про клас предметів за їх призначенням і т. ін. (денотат), предметна віднесеність;
- поняття – диференційні ознаки класу предметів (сигніфікат) – понятійна їх віднесеність [144, 88].

Так, різні комбінації вказаних трьох ознак дійсності формують різні семантичні розряди іменників [144, 133].

Розглянувши основні ознаки *слова*, представимо синтезоване за рядом робіт визначення поняття *інформація* [150; 142].

Інформація – це визначений об’єм узгоджених понять, знань і даних, які відображають властивості та стани об’єктів і явищ об’єктивного світу в природній, соціальній та штучно утворених системах (у тому числі і абстрактних), у часових і просторових координатах, які відображені та створені процесом мислення у людських суб’єктивних свідомостях [129, 75-78].

Із цього визначення випливає, що основною функцією поняття „інформація” є репрезентація або уявлення дійсності визначеного об’єму. Те саме є основною ознакою „слова” як знака. Але поняття „інформація” не обмежене формою репрезентації, тоді як слово має такі обмеження (відносна самостійність і відносна міцність). Як репрезентатор дійсності „інформація” є поняттям більш загальним, ніж слово, речення і т. ін., тобто „інформація” є загальним родоводом поняття для „слова”, „речення”. Серед важливих потреб для життєдіяльності людини першими стоять комунікація, інформація, мова, слово. Поняття „інформація” у мові завжди використовується коректно, автентично до ситуації. І це в усіх мовах і соціумах. Інформація – поняття категоріальне, бо через нього можна виконувати багато визначень у комунікативних аспектах життєдіяльності людей і соціумів. Наприклад, визначення „слова” згідно з теорією визначень може синтезуватися як знак певного інформаційного масиву, який має відносну самостійність і відносну міцність.

А якщо поняття „слова” можна визначити через поняття „інформації” – як його родовід за основною ознакою, то за цією ознакою заміна одного поняття іншим правомірна за законами формальної логіки як заміна часткового загальним.

Як було зазначено вище, найскладніше розмежовувати повні лексичні омоніми (ПЛО), тому що вони не мають ніяких формальних ознак за для їх диференціації. Вивчення наукових робіт, присвячених дослідженням явища омонімії та власне дослідженню самого явища, зумовили необхідність створення визначення явища омонімії, яке б було повне та однозначне й узагальнене за відомими визначеннями.

Таке визначення має бути ще й актуальним в аспекті інформатизації суспільства: формування, формулювання, передача та збереження інформації за допомогою автоматизованих технічних систем. Тому стає актуальною адаптація всіх філологічних технологій до реалій новітнього етапу розвитку суспільних і міжсуспільних інформаційних технологій [146, 5; 181].

У контексті вищезазначеного пропонуємо таке визначення ПЛО:

ПЛО (повні лексичні омоніми) – це інформаційні масиви (об’єкти), які мають тотожний акустично-графічний код (АГК) у всіх своїх формах і мають повну відмінність в інформаційній наповненості по суті інформації, яка передається чи зберігається у конкретний часовий період, де:

- інформаційний масив (об’єкт) – це інформація, яку передають або зберігають у вигляді кодів. Слово є суб’єктом цього визначення [128, 65].

Наведене визначення ПЛО не вступає у протиріччя за своєю суттю з основними традиційними визначеннями, які наводяться у лінгвістичній літературі, воно є найбільш повним та однозначним.

1.4. Висновки до I розділу

У розділі I було проаналізовано один із предметів розмежування неоднозначностей – явище омонімії – в історичному аспекті виникнення омонімії та визначення сутності явища, проаналізовано шляхи виникнення та існуючі визначення омонімів для виявлення ознак для їх класифікації.

Було зроблено висновок, що в українській мові основними є такі шляхи виникнення омонімів:

- 1) шлях акустично-графічних трансформацій (перетворень):
 - фонетична (акустична) конвергенція в минулому різнозвучних чи різнокорневих слів української лексики;
 - фонетично адаптовані та уподібнені запозичення з різних мов;
 - фонетичні адаптації, ідентифікації різнокорневих слів, запозичених із однієї мови;
- 2) шлях лексичної трансформації;
- 3) шлях словотворення (морфологічний).

Відповідно до характеристичних ознак омонімів загальне явище омонімії було покласифіковане як:

1. Власне омонімія:
 - а) лексична омонімія;
 - б) повна лексична омонімія (ПЛО);
2. Лексико-акустична омонімія;
3. Синтаксична омонімія;
4. Міжчастиномовна лексична омонімія.

У роботі були наведені визначення „слова”, які можна класифікувати як два комплекси: до першого відносяться визначення, які розглядають „слово” акцентовано як елемент системи мови, а до другого відносяться визначення, які розглядають „слово” акцентовано як Знак (код, позначуване) елементів дійсності.

Аналіз першого комплексу визначень показав, що у системі мови слово характеризується такими основними ознаками, як відносна самостійність і відносна міцність.

Другий комплекс визначень об'єднав їх у головному (для чого слова і потрібні) як позначувані субстанції та елементи дійсності, де поняття „дійсність” трактується як єдність сутності внутрішнього для людини буття та сутності зовнішнього буття процесів та результатів функціонування свідомості мозку.

Наявні у лінгвістичній літературі визначення „слова” здебільшого репрезентують характеристики (архітектуру) форми подання інформації про значення (інформи) і являють співвідношення цієї форми у складі таких форм, як ідіоми, речення. Але ці характеристики форми накладають обмеження і на суть вміщеної у ній інформації. Основною узагальнювальною ознакою „слова” (як словесного знака) у цих визначеннях є функція репрезентації – здатність людини до узагальненого й опосередкованого уявлення зовнішнього та внутрішнього свідомого світу – дійсності.

За рядом визначень було синтезовано поняття „інформація” та здійснено синтез узагальненого однозначного визначення повної лексичної омонімії як предмета розмежування з явищем полісемії.

РОЗДІЛ II

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩ ПОЛІСЕМІЇ В ЛЕКСИЦІ

2.1. Історія виникнення проблеми полісемії та визначення її сутності

Термін „полісемія” був запропонований Мішелем Бреалем у роботі „Нарис семантики”: „У міру того, як слову надаються нові значення, воно ніби розмножується і породжує нові одиниці, подібні за формою, але відмінні за суттю” [159, 143-144].

Це є перше визначення полісемії, хоча вивчення її має велику історію. „Нове значення, яким би воно не було, не ліквідує старе, обидва вони існують поряд. Те саме слово може вживатися в прямому та переносному значенні, вузькому та більш широкому, абстрактному та конкретному значенні, нібито набуває властивості примножуватися і виробляти нові зразки, подібні за формою, але різні за значенням...

...Можна запитати, як ці значення не суперечать одне одному: але треба мати на увазі, що слова перебувають кожного разу в середовищі, яке визначає їх значення” [159, 154-157].

Перше теоретичне осмислення багатозначності відбулося на початку XIX століття, коли вийшла стаття Н. Ібрагімова „Про багатозначність у загальній зміні слова”, надрукована у збірнику праць Казанського університету в 1815 році, де явище „багатозначності” слова виділяється як мовознавча проблема у сучасному її вигляді [54].

У XX столітті проблема взаємозв’язків значень у структурі багатозначного слова розроблялася трьома основними течіями (школами):

1) представники першої течії заперечували багатозначність, вважаючи, що слова можуть мати лише одне значення, або кожне лексичне значення однозначного слова може бути представлене у вигляді незалежних, рівноправних лексико-семантичних варіантів.

Активним прибічником цієї позиції був О.О. Потебня: „...ми вважаємо багатозначність поняттям хибним: де два значення, там і два слова” [112, 33]. Для прихильників цього погляду в мові існує лише явище омонімії: якщо певний звуковий комплекс відноситься до різних об’єктів, то його тотожність є тільки позірною; по суті, йдеться про два, три... і т. ін. знаки – тобто омоніми. „Слово у мові кожен раз відповідає одному акту думки, а не кільком, тобто кожен раз, коли вимовляється або розуміється, має не більше одного значення ..., найменша зміна в значенні слова робить його іншим словом” [112, 15]. Тобто можна говорити про те, що вчений заперечував багатозначність у мовленні, а в мові як системі, у словниках слово є “багатозначним”.

Таку ж позицію щодо проблеми багатозначності займав Л.В. Щерба: „Неправильно думати, що слова мають декілька значень. Це по суті формальна і навіть просто типографська точка зору. Насправді ми завжди маємо стільки слів, скільки дане слово має значень” [155, 290-291]. Керуючись положенням про єдність форми і змісту, Л.В. Щерба вважав, що слово може мати тільки одне значення, розглядаючи кожне значення багатозначного слова як самостійне слово. Але у його поглядах наявне протиріччя: „Будь-яке слово настільки багатозначне, наскільки діалектичне і настільки здатне в контексті виражати все нові та нові змістові відтінки, що необхідне велике мистецтво, щоб правильно і точно виражати свою думку, не викликаючи ніяких непорозумінь” [155, 304].

Традиційним в українському мовознавстві є таке розуміння полісемії: „...наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об’єктів позначення...” [142, 502].

А.П. Грищенко розглядає полісемію як „...функціонування слова в кількох різних значеннях, обов’язково пов’язаних між собою певними відношеннями, лініями семантичного розвитку. У багатозначному слові як знакові одна з вершин семантичного трикутника – матеріальне вираження (форматив) залишається незмінним, у той час як значення і належні до позамовної дійсності денотати виступають як різні, змінні...” [136, 97], „...кожне багатозначне слово становить сукупність кількох значенневих одиниць, або лексико-семантичних варіантів...”, які характеризують „... протилежне співвідношення між планом вираження і планом змісту (значенням): змінним виступає значення, а форма словесного знака залишається сталою” [136, 99].

Л.І. Мацько називає полісемами слова, що „...мають первинне і вторинне (похідне) значення... Первинне значення називають прямим, вторинне – переносним” [89, 69].

М.Я. Плющ під полісемією розуміє „Слова, які мають кілька значень... одне із значень виділяється як головне... Усі значення полісемантичного слова між собою пов’язані, хоч можна розрізнити ступені зв’язку: деякі переносні значення розташовуються найближче до прямого, інші – віддаленіші” [137, 119-120].

М.П. Івченко полісемією називає „...здатність слова вживатися одночасно в різних значеннях... у багатозначному слові є основне, або стрижневе, значення і додаткові значення. Додаткові значення семантично зв’язані з основним і об’єднуються навколо нього” [55, 36].

М.А. Жовтобрюх „...властивість слова вживатися з різними значеннями...” називає полісемією [48, 59].

І.К. Білодід полісемією називає „здатність слова одночасно, синхронічно виступати з різними значеннями”, а специфічними рисами цього явища вчений вважає те, що „...кожне значення багатозначного слова тією чи іншою мірою пов’язане з основним, первісним. Саме до основного, стрижневого значення полісемного слова тяжіють усі

переносні, вторинні значення, хоч міра близькості їх, звичайно, неоднакова” [135, 38].

М.І. Задорожний визнає слово полісемічним у випадку, коли „... в його значеннях є спільна семантична ознака...” [50, 69].

О. Селіванова під полісемією розуміє „... наявність в однієї лексеми або одиниці будь-якого мовного рівня кількох значень (лексико-семантичних варіантів), які певним чином пов’язані одне з одним” [117, 465].

Враховуючи асиметрію між мовною формою та змістом, деякі мовознавці намагалися звести окремі значення полісемічного слова до одного загального значення, заперечуючи тим самим полісемію як семантичну категорію. Ідею „загальних” значень слова у лексиці та граматиці відстоювали К.С. Аксаков [2, 114] та Н.П. Некрасов [95, 106].

Г. Пауль та О.О. Потебня заперечували таку точку зору. Перший обґрунтував автономію окремих значень [105, 96-97], а другий характеризував загальне значення так: „Загальне значення слів, як формальне, так і речове, є тільки утворенням особистої думки і насправді не може існувати в мові. Мовознавство не потребує таких загальних значень” [112, 33].

В.А. Звягінцев називав багатозначність „незручним явищем у мові”, стверджуючи, що слово не може мати декілька значень. Лексичне значення у слові одне, але може являти собою сукупність лексико-семантичних варіантів [52, 125-126].

Він заперечує ієрархічний характер відношень: „Для семасіологічного дослідження, яке прагне виявити природу лексичного значення, закономірності його розвитку і взаємовідношення його складових елементів, такі елементи, як „головне значення”, „пряме значення”, „переносне значення”, виявляються абсолютно непотрібним. Це дуже умовні категорії, які не мають ніяких лінгвістичних критеріїв підґрунтя. Насправді існують лише лексико-семантичні варіанти слова, які не мають

ніяких розмежувань на головні і неголовні, прямі і переносні і абсолютно рівноправні в цьому відношенні” [52, 222].

Таким чином, автор заперечує існування прямих і переносних, головних і похідних значень і пропонує визначати в слові певне інваріантне значення. Усі інші значення виступають його варіантами.

В.А. Звягінцев писав: „Лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) мають властивість відтвореності, як і інші елементи мови, які мають у її системі реальне існування... Для лексико-семантичних варіантів контекст служить лише оточенням, в якому містяться дистрибутивні ознаки для ототожнення лексико-семантичних варіантів як елементів структури мови” [51, 808-809];

2) основним постулатом для дослідників другої течії є те, що багатозначність – це об’єктивно існуюча реальність, в якій значення багатозначного слова є одиницями мовної системи, вони знаходяться в ієрархічних відношеннях: „елементи смислової структури слова пов’язані один з одним складними ієрархічними відношеннями” [76, 43]. Наявність таких відношень визнавалась і визнається представниками різних лінгвістичних шкіл та напрямків [14; 19; 33; 73; 102].

„Значення багатозначного слова поділяються на головні та другорядні, вільні та фразеологічно зв’язані. Між цими типами значень існує певна кореляція, а саме: основне значення найчастіше є прямим, стилістично нейтральним і незв’язаним, тоді як другорядні значення найчастіше є переносними, стилістично забарвленими і фразеологічно зв’язаними” [65, 27].

Усі прихильники ієрархічності мовних значень сумніваються в тому, що для розв’язання лінгвістичних проблем може бути доцільним формулювання „загального значення” [72, 78].

В. Шмідт також розрізняє головні та другорядні значення: „Головне значення є актуальним значенням, яке найпершим реалізується при

ізолюваному називанні в свідомості більшості мовців, тобто на рівні мови воно є суспільно найважливішим значенням у певний момент часу” [186, 26].

Як зауважує Ж.П. Соколовська, основною умовою існування багатозначного слова-лексеми є наявність між його складниками-семами загального семантичного компонента. За своєю природою він може бути загальною семою, яка співвідноситься з ознаками відповідного поняття, знанням людини про даний предмет, явище з досвіду в структурі лексеми; це можуть бути асоціації, які виникають у зв'язку з „переносним” значенням [125].

При експериментальному вивченні (психолінгвістичному) смислової структури слова [76; 57, 75-77 (29-44)] було з'ясовано, що при ізолюваному називанні слова одне з його значень частіше від інших актуалізується в свідомості більшості тих, з ким проводився експеримент, а саме це значення і виділяється лексикографами як головне. Тобто, експериментально підтверджується теорія Г. Пауля про асоціативність слова: „Почувши певне слово, ми, за відсутності додаткових обставин, думаємо про саме звичайне або про головне значення. Але якщо конкретне багатозначне слово має декілька приблизно однаково поширених значень на рівні мови, тоді, згідно з загальним психологічним законом, у свідомості швидше за все буде впливати головне або основне, а не похідне значення, навіть у тих випадках, коли більш звичним є похідне значення” [105, 100].

„Якою б не була причина зміни значення, завжди повинен існувати зв'язок, асоціація між старим і новим значенням. Іноді асоціація є досить сильною для того, щоб сама собою змінити значення; часом вона має тільки функцію носія зміни значення, що приховує в собі вже інші причини, але в будь-якому випадку в цьому процесі задіяні певні асоціації... Під асоціативним полем ми повинні уявляти густе сплетіння асоціацій, одні з яких ґрунтуються на схожості, інші на контакті, треті

впливають зі змісту, інші – з назви, а четверті виникають з того та іншого” [194, 264, 302];

3) представники третьої течії, не заперечуючи існування явища багатозначності у мовах, стверджували, що у семантичній структурі багатозначних слів можуть існувати як ієрархічно пов’язані, так і незалежні відношення [151; 93; 36].

Ці вчені розширили проблематику, уточнили та систематизували методику опису явища полісемії відповідно до рівня сучасних лінгвістичних досліджень. Д.Н. Шмельов при описі лексичних значень слова використовує фонологічні поняття: *опозиція, диференційні ознаки, позиційні обмеження, нейтралізація* і т. ін. А також нові поняття, які торкаються суті багатозначного слова, такі як „семантична невизначеність” і „дифузність лексичного значення”. Ці поняття є новими в методиці лексичних досліджень, але не мають однозначності та визначеності тлумачень. Через ці причини вони не ввійшли в науковий обіг лінгвістичною спільнотою, але роботи Д.Н. Шмельова сприяли розвитку семасеології, бо показали необхідність системного підходу з урахуванням сучасного розвитку діалектичної логіки та теорії пізнання взагалі. Схожу наукову роботу виконав М.В. Нікітін, який системно описав типи змістовних зв’язків „словозначень”, відніс їх до універсальних мовних констант [96, 51].

„Універсальні типи зв’язків, ідіотнічно (споріднено-сполучено – Л.С.) їх розповсюдженню у семантичних структурах” [96, 51]. Прирівнявши внутрішньослівні зв’язки значень до концептуальних (понятійних), М.В. Нікітін звів їх до двох основних:

- 1) імплікаційний (логічно зв’язаний перехід – Л.С.);
- 2) класифікаційний.

„Імплікаційний зв’язок значень широко представлений у семантичних структурах багатозначних слів. Конкретні види зв’язків, які служать основою імплікацій, досить різні: матеріал – виріб, причина – наслідок,

початкове – похідне (створене), дія – ціль, процес – результат, частина – ціле, ознака – річ, суміжність у просторі, наслідування у часі і т. ін., тобто усі різновиди вказаних вище симультанних і сукцесивних (одночасних і послідовних – Л.С.), статичних і динамічних, слабких і сильних зв'язків із твердою та ймовірною залежністю” [96, 54].

Класифікаційні зв'язки можуть бути родо-видовими та зв'язками за схожістю ознак речей та їх відношень у об'єктивному світі.

За твердженням М.В. Нікітіна, ці змістові зв'язки й утворюють каркас семантичної структури полісемантичного слова, а „сукупність співвідносних незмістовних ознак” визначає „місце певного словозначення у системі мовних засобів вираження” [96, 70]. Цими ознаками є засіб номінації концепта (пряме/переносне значення), референційна самодостатність (достатні/недостатні значення), частотність, мотивованість значення морфологічної структури слова, повнота словотвірної парадигми, коло лексичної сполучуваності і т. ін. [96, 86].

Поданий М.В. Нікітіним аналіз змістових зв'язків і незмістових ознак, які дозволяють визначити межі того або іншого полісемантичного слова, аналогічний технології лексико-семантичного варіювання слова. Але, вважаємо, це один із перших системних варіантів визначення елементів *характеристичної структури* (ХС) опису інформації за суттю такої лінгвістичної форми, як *слово*.

На кінець ХХ століття провідним у семасіологічній науці став опис семантики через поняття “лексико-семантичне варіювання” (варіанти – ЛСВ), введене О.І. Смирницьким [122, 42]. В.В. Виноградовим було введено семіотичне ЛСВ поняття - лексико-фразеологічна форма [25, 43; 27, 3 - 49].

Із праць вищезгаданих вчених та їх послідовників (О.С. Ахманова, В.А. Звягінцев, А.А. Уфімцева, Н.М. Амосова, І.С. Арнольд та ін.) можна виділити такі характерні для опису процесу (явища) лексико-семантичного варіювання поняття, як:

- 1) лексико-семантичне варіювання слова – це найменша двостороння знакова лексична одиниця, в якій, з одного боку, означеним є визначена семантична значимість полісемантичного слова, а формою її мовного вираження, з іншого боку, крім АГК, є мінімальна лексична синтагма або/і визначена словоформа, лексико-семантична і/або синтаксична позиція семантично реалізованого слова. ЛСВ зберігає незмінність лексичного значення в межах цих притаманних йому синтаксичних зв'язків і парадигм – форм словозміни лексичної одиниці. „Відмінності між ЛСВ (...) знаходять своє вираження або в відмінностях синтаксичної побудови, або в різній сполучуваності з іншими словами – у фразеологічних особливостях, або і в тому, і в іншому” [121, 37];
- 2) лексико-семантична структура слова – є безліч ЛСВ, які у чомусь протиставлені один одному і становлять ієрархічну систему, історично складених зв'язків між ЛСВ з єдиною понятійною віднесеністю. Вважаємо, ця ієрархічна система зв'язків є суб'єктивною для кожної людини (Див. параграф 2.2).

Вдало побудована модель лексико-семантичної структури може служити основою і для передбачуваності семантичних властивостей слова.

Слід зауважити, що визначення лексичного значення слова за референтною віднесеністю і розуміння його семантичної структури тільки як мережі асоціативних зв'язків поняття та їх ознак не дозволяють описувати лексику як структурний рівень мови. А розуміння лексичного значення як процесу і результату варіювання за допомогою мовних засобів різних рівнів дозволяє визначити лексичне значення як структурний рівень мови за трьома основними факторами:

- логіко-предметний зміст, який становить не тільки відображення предметів та їх якостей в об'єктивній дійсності, але й їх зв'язків;
- закономірності та особливості граматичних засобів, якими цей логіко-предметний зміст оформлюється, реалізується і відтворюється;

- співвідносні зв'язки слова з усією семантичною системою словника [142, 33].

„Значення слова визначається не лише відповідним йому поняттям, яке виражається за допомогою цього слова (наприклад, рух, розвиток, мова, спільність, закон і таке ін.); воно залежить від властивостей тієї чи іншої частини мови, тієї граматичної категорії, до якої належить слово, від суспільно усвідомлених і усталених контекстів його вживання, від конкретних лексичних зв'язків з іншими словами, які зумовлені притаманними певній мові законами сполучуваності словесних значень, від семантичного відношення з синонімами і взагалі з близькими за значенням і відтінками словами до експресивного і стилістичного забарвлення слова” [28, 65].

3) системний (мовний) контекст – це необхідна умова реалізації віртуального слова і розчленування його на лексико-семантичні варіації. „Стосовно до полісемії контекст відіграє подвійну роль: як засіб відбору необхідного значення і як засіб актуалізації відібраного значення” [61, 45].

Аналіз великої кількості робіт з лексико-семантичного варіювання дозволяє зробити висновок:

- полісемія – це здатність слова мати декілька лексико-семантичних варіацій із загальною понятійною віднесеністю в результаті фразеологічної сполучуваності в реченні, синтагмі;
- у розв'язанні питання: значення слова визначає можливості його фразеологічної сполучуваності з іншими словами або, навпаки, сполучуваність визначає різні значення слова, необхідно прийняти їх взаємну діалектичну єдність: значення визначає сполучуваність, а сполучуваність визначає значення;
- лексико-семантичні варіації – це масив (об'єм) однозначної інформації;
- всі ЛСВ слова пов'язані між собою відношеннями семантичної похідності [7, 11], тобто один об'єм однозначної інформації – ЛСВ-1 –

може бути пояснений засобом іншого об'єму інформації – ЛСВ-2. А це означає, що ці об'єми інформації мають спільну частину в головному понятті;

- актуальним у теорії полісемії є дослідження функціональних лексичних значень слова, також необхідність створення тлумачних формул значення слова за кожною його лексико-семантичною варіацією.

Для повнішого розуміння явища полісемії у наступному параграфі проаналізуємо джерела і шляхи її утворення.

2.2. Джерела та шляхи виникнення полісемів

Вище нами було розглянуто явище „полісемії”, але існують питання об'єктивних та суб'єктивних причин та факторів її походження, функціонування та зникнення, чи є вона мовною необхідністю.

Ось думки окремих філологів щодо поставлених питань: „...витоки ... такої мовної універсалиї, як полісемія, ... лежать у взаємозв'язку мови і мислення та протиріччя, з одного боку, між безмежністю реальної дійсності та безмежністю людського пізнання і, з іншого боку, обмеженістю пам'яті та мовних ресурсів” [33, 180-181].

Х. Касарес вважає: „Полісемія... є неминучим наслідком диспропорції, яка існує між кількістю знаків мовлення і великою кількістю понять, які шукають вираження у мові” [60, 70].

Кількість слів, якими користуються люди у побутовому спілкуванні, є порівняно невеликою. Але „...обмеженою кількістю слів людині потрібно долати безкінечне розмаїття безупинно рухливого внутрішнього та зовнішнього світу. Крім утворення складних слів, запозичень і новоутворень, цьому допомагає зміна значень. Таким чином, остання і найголовніша причина зміни значення полягає у розходженні між обмеженою кількістю слів і необмеженістю явищ” [173, 192].

Схожу думку висловлює К. Балдінгер: „Відносно невеликою кількістю лексичних засобів ми можемо висловлювати відносно багато думок” [156, 25].

Причини полісемії зумовлені принципом економії у мові, здатністю людської свідомості віддзеркалювати предмети і явища у вигляді „жмутків значень” [5]. Багатозначність сприяє якісному розвитку словникового складу мови. Вона є одним з найважливіших засобів, який дозволяє „зеконормити” мовний матеріал.

Можливо, носіям мови легше оперувати знайомою формою (навіть якщо вона ускладнена новим значенням), ніж запам'ятати незнайому. Цікаве зауваження з цього приводу зробив Р. Бриджес: „...неосвічені люди більш охоче пристосовують знайоме звучання до нового значення..., ніж завдають собі клопоту спостерігати і зберігати диференціацію нового звучання” [160, 25]. Схожу думку мав Ф.І. Маулер: „...прив'язування ще однієї одиниці плану змісту до одиниці плану вираження ускладнює мову менше, ніж введення в неї нової одиниці” [87, 8].

Витоки полісемії лежать в обмеженості можливостей людської пам'яті та словникового складу мови [21].

Явище багатозначності намагається пояснити К. Бальдингер через недостатню місткість людської пам'яті [156, 25]. Цю думку поділяє Є. Бюиссанс: „...у пам'яті було б важко утримувати кількість означуваних, рівну кількості означених, і омонімізація є засобом, який пом'якшує застосування семічного принципу” [164, 85], тобто тенденції мови використовувати однакову кількість означених і означуваних. Цю думку поділяє Ф.І. Маулер, який вважає, що „зростання кількості означуваних об'єктивно небажане, оскільки це може спричинити перевантаження людської пам'яті” [87, 12]. Неоднозначність (тобто полісемія й омонімія) є засобом економії одиниць плану вираження і водночас засобом економії зусиль при запам'ятовуванні більшої

кількості означених. Тобто, „своєрідна форма прояву закону найменших зусиль... є необхідним і неминучим атрибутом мови” [87, 12].

Важко погодитися з таким тлумаченням цих явищ, адже велика кількість людей одночасно вільно володіє як рідною, так однією чи кількома іноземними мовами. Тому говорити про розвиток неоднозначності через обмеженість людської пам'яті немає жодних підстав.

Зрозуміло, що розвиток полісемії спричинюється не законом „економії зусиль” і не прагненням до зменшення кількості означених, а зовсім іншими причинами:

- по-перше, необхідністю відобразити у мові відношення, які існують у навколишній дійсності;
- по-друге, прагненням закріпити результати абстрагуючої і аналізуючої роботи мислення;
- по-третє, особливостями формування асоціативних зв'язків і умовами функціонування слова у мові, зокрема впливом сталого контексту.

Існують думки, що явища неоднозначності виникають через обмеженість обсягу пам'яті людини при найактивнішому накопиченні нею інформації за час її життя. Але, на думку вчених з теорії мозку, межа обмеження обсягу пам'яті людини не може бути досягнута.

Це пояснюється:

- по-перше, обмеженою кількістю понять об'єктивного світу, їх зв'язків та взаємодій – не більш кількох мільйонів, а в 1 мм³ зони мозку постійної пам'яті може бути номіналізовано більше 1 млрд. образів, знаків, понять. При цьому об'єм цієї зони постійної пам'яті більший 100 000 мм³, тобто говорити про недостатність об'єму пам'яті людини немає підстав;
- по-друге, спроможністю мозку збільшувати цей об'єм у процесі зростання кількості інформації. Тобто, чим більшими є кількість і швидкість сприймання інформації (формування та формулювання),

тим швидше і більше зростає відповідальна за пам'ять мозкова речовина.

Таким чином, висновок деяких авторів про економію пам'яті не зовсім коректний.

Велику допомогу в розумінні цих питань дало вивчення робіт з теорії „мов мозку” таких авторів, як К. Прибрам [113], Я. Бронівський [161], Р. Якобсон [170]. У цих працях наведено науково обґрунтовану найбільш вірогідну модель комунікативності та пам'яті у функціонуванні мозку людини. Згідно з цією моделлю процеси мислення, короткострокова (оперативна) та постійна пам'яті здійснюються в різних частинах мозку.

При цьому процеси оперативної пам'яті та мислення в більшості є електропотенціальними без суттєвої довгострокової зміни біохімічного стану зон мозку. А процеси постійної пам'яті є біохімічними зі зміною (дорощуванням та перегрупуванням) атомів та молекул, для чого необхідні великі енергетичні затрати, час та повторюваність команд на такі зміни. Останнє є необхідним процесом, який захищає мозок від лавиноподібних змін в його структурі через великий потік вхідної інформації через органи чуття, яка в основному не є необхідною для функціонування організму людини.

Постійна (молекулярна) пам'ять виконує функцію номіналізації – утворення *Образів* і *Знаків* існуючих об'єктів (іменники), утворення *Образів* дій об'єктів (дієслова), утворення *Образів* існуючих ознак об'єктів (прикметники) і т. ін.

Образ – це стан матеріальної субстанції, отриманий і (або) створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій.

Процес номіналізації відбувається послідовно у часі та у своїй предикації. І кожен новий претендент на номіналізацію, перш, ніж бути номіналізованим у пам'ять, проходить кореляційну перевірку на наявність чого-небудь і в певній мірі схожого, номіналізованого раніше.

З великою ймовірністю вчені приходять до висновку, що у випадку позитивного кореляційного відгуку другий претендент не номіналізується, а номіналізуються лише варіант його відхилення від першого і деякі його предикативні зв'язки.

Таким чином, весь корелюючий за суттю *Знаку* об'єм понять у молекулярних образах групується разом.

Це відповідає всім основним законам фізики про мінімізацію енергії і т. ін., тому що молекулярна система першого *Образу* вже активізована (збуджена) при кореляційному пошуку збуджувальним потенціалом – для внесення доповнень потрібно менше енергії, часу та кількості атомів зростання (або перерозподілу), ніж для запису нового *Образу*.

У випадку кореляції, наближеної до одиниці, виникає зв'язана багатозначність *Образів* молекулярної пам'яті.

Доказом цього є низка одночасних біофізичних і лінгвістичних експериментів, пов'язаних із дослідженнями процесів вилучення інформації з постійної пам'яті людини. Процес вилучення може відбуватися двома шляхами: безпосередньо впізнаванням *Знаків* або їх пригадуванням.

Впізнавання передбачає накладання вхідного сигналу (*Знака*) на *Образ*, який зберігається у довготривалій пам'яті. У випадку впізнавання *Образу* повного його пошуку у об'ємі пам'яті не відбувається – відповідне відшукується дуже швидко засобом кореляції між фронтом електропотенційної хвилі, яка виникає від вхідного *Знака*, й електропотенційним полем молекулярного об'єму пам'яті, в якому є інформація – *Образ* цього *Знака*. Таким чином, збудженню підлягає весь молекулярний „кущ” інформації *Образів*, записаний раніше схожими (полісемантичними) *Знаками*. Тобто, збуджуючи мозок одним *Знаком* або його частиною (що дуже важливо) *Образів* та їх комбінацій, споріднених тим, що збуджують.

Біофізичні дослідження показали, що кореляція впізнавання послідовностей полісемантичних *Знаків* є більш швидким процесом, ніж впізнавання послідовності неполісемантичних *Знаків*; перше відбувається в одній мікрзоні мозку, а друге – в різних.

Тобто, явище полісемії в мові є об'єктивним і необхідним проявом функціонування мозку людини, для якого вигіднішою є наявність багатозначності у мові.

Мозку „вигідніше” утворити біохімічну нову контекстну „прикрасу” поняття, ніж біохімічним процесом утворити новий молекулярний *Образ* цього поняття з цією „прикрасою”. Це і є внутрішній об'єктивний та основний фактор виникнення полісемантизму у мові комунікативності та мислення людини.

Що стосується зовнішніх об'єктивних факторів, які впливають на породження мозком суб'єкта полісемів, то ними є:

- реальний зв'язок предметів і явищ дійсності, які оформлюються в мові різними видами метонімічного перенесення.

„Джерелами семантичної номінації є слова, які позначають найважливіші для діяльності людини поняття в різних тематичних галузях: частини тіла людей, тварин та рослин; інструменти; місткість; одяг та ін.” [79].

Як зауважує М.М. Шанський, найчастіше багатозначними є незапозичені слова, які мають тривалу традицію вживання [149, 36].

На думку С. Уільманна, багатозначними найчастіше є слова, які позначають явища, найбільш важливі у житті суспільства, які привертають увагу людини [141, 267-268]. До таких явищ належить родина, бо не потрібно пояснювати, якого змісту набувають усі родинні стосунки у житті кожної людини. Тобто, за теорією С. Уільманна, слова, які використовуються на позначення родичів, повинні бути багатозначними. Факти української мови підтверджують теорію німецького мовознавця: до

багатозначних слів відносяться слова „батько”, „мати”, „син”, „дочка”, „брат”, „сестра”, „баба” та ін.

За спостереженнями С. Уільманна, у різних мовах відбувається кореляція між багатозначністю і частотністю вживання слова, пов'язана з необхідністю та актуальністю певного слова для мовного колективу, позначеного складом поняття: чим частіше вживається слово у мові, тим ймовірніше, що воно є багатозначним.

Іншими факторами, що впливають на появу та функціонування полісемів, є власне системи мови та її складових, а саме:

- логічний потенціал лексичних значень, коли в логіко-предметному змісті слова є його хибно-семантичні відношення, які відображають реальні зв'язки цього предмета, явища, формують значення слова з відносною семантикою. Це такі типи логічних відношень між первинними і подальшими відношеннями, як синекдоха, метонімія, метафора та інші тропи.

Логічний потенціал слів з конкретною семантикою, як правило, значно більший, ніж слів з абстрактним значенням, тому слова конкретної семантики мають розгалуженішу багатозначність. Розвинута багатозначність не характерна для слів з дуже великою кількістю диференційних ознак. Здатність до утворення багатозначності є логіко-дериваційними потенціями тематичної (семантико-семантичної) групи, до якої належить слово. Так, наприклад, тематична група назв тварин має великий логічний потенціал для характеристики людини (він – віслук, свиня, змія і т. ін.). Відсутність експресії та емоційного забарвлення у „твірного” слова теж, як правило, сприяє розвитку переносних значень.

Деякі семеми за своєю структурою відрізняються додатковими семантичними елементами, або відтінками значень. Відтінки служать для передачі різних нюансів значень. „Достатньо відкрити будь-який тлумачний словник, щоб знайти в значеннях слів їх відтінки як щось

об'єктивно існуюче, а не придумане, як помилково вважають деякі лінгвісти, для яких один знак завжди має одне значення” [147, 219];

- особливості структури похідного слова (слова суфіксально-префіксального утворення, складні слова і т. ін.), словотвірні можливості яких, як правило, менші, ніж у слів з непохідною основою. Так, наприклад, „... Кількість значень у дієслів залежить також від структури слова. Більшість префіксальних дієслів звичайно однозначні, безпрефіксальні дієслова – багатозначні...” [116, 23];
- можливості синтаксису певної мови;
- можливості граматичних форм;
- нерегулярність, окказіональність (випадковість) утворення з контекстуально-стилістичною залежністю, коли, наприклад, вживається одинина замість множини, використовуються назви одягу для називання їх власника; називаються групи людей словом, яким позначають місце, де ці люди живуть, працюють, відпочивають; використовуються іменники, які мають кількісно-часові значення, у функції власне часовій; використовуються скорочення метонімічного характеру, які спираються на загальновідому модель і т. ін. [151].

Аналіз джерел і факторів виникнення та функціонування полісемів показує, що:

- полісемія – об'єктивна реалія мови, яка утворена в мозку людини і є необхідною умовою функціонування комунікативного процесу людини в соціумі;
- полісемія – це частина процесу та результату оптимізації оформлення інформації для комунікації;
- полісемія є вигідним й позитивним для мозку людини мовним явищем, як і невелика кількість графем та фонем, що зумовлюють усю систему мови;
- поява та функціонування полісемів зумовлені єдністю як зовнішніх, стосовно до індивіда та до умов комунікативного процесу соціуму, так і

внутрішньооб'єктивних та суб'єктивних процесів у мозку індивіда, а також потенційними можливостями та структурою системи мови та її складових.

2.3. Синтез оптимального визначення полісемів

Метою параграфа є синтез такого визначення полісемів:

- яке в логічному поєднанні з визначенням лексичних омонімів, дозволило б вирішити проблему їх розмежування шляхом встановлення оптимального критерію їх розмежування та всієї технології розмежування;
- яке однозначно й повно характеризує явище полісемії;
- яке має необхідний формалізм і об'єктивно виражає сутність явища;
- яке не суперечить сутності явища і не має принципових розходжень з традиційними визначеннями за суттю.

Оскільки синтез визначення є важливою складовою дисертаційної роботи, то виникає необхідність навести деякі положення теорії та практики визначення в аспектах формальної логіки.

1. Логічне визначення має містити вказівку на найближчий рід і на видову ознаку того, що визначається, при цьому визначення не може бути ані занадто широким, коли порівнює означуване з не найближчим, а з більш віддаленим родом, ані дуже вузьким, коли у ньому вказано не видову, а більш часткову ознаку означуваного.
2. Визначення будь-якого поняття передбачає існування визначень загальніших понять, спирається на них і готує визначення понять більш часткових.
3. Визначення не може містити у собі будь-яке поняття, яке більш невідоме, ніж означуване, не може бути поясненням невідомого більш невідомим.

4. Визначення не може бути описом або переходити в нього, тобто вміщувати вказівку на будь-які ознаки, крім диференційних. Визначення, яке містить вказівку на диференційні ознаки означуваного, передбачає нерозгорнуте його порівняння, але не повинне цілком переходити в порівняння.
5. Правильне визначення наукового поняття містить у собі в нерозгорнутому вигляді програму наукового розгляду галузі, яка охоплює це поняття [3, 218].

З цих положень випливає, що формальна логіка не допускає логічних протиріч у визначенні та забороняє використання кільця доказів: перше невизначене визначається через друге невизначене, яке у свою чергу визначається через перше.

Але діалектична логіка для визначення філософських понять і категорій це допускає. І допускає визначення більш загальних понять через менш загальні. У лінгвістиці використовується філософська категорія – *поняття*. Яка її сутність?

Наведемо проект визначення „*поняття*”, спираючись на роботи з теорії мозку та діалектичної філософії.

Поняття – це суб’єктивний *Образ* у мозку людини, утворений шляхом узагальнення осмислення інформації про *Образи*, які сформовані у мозку з споріднених елементів дійсності (об’єктивного світу) та з образів, утворених процесом мислення. “Поняття як таке містить у собі:

- 1) момент всезагальності...,
- 2) момент особливості...
- 3) момент одиничності...” [39, 345]

Запропоноване визначення „*поняття*” в даному випадку виконано в явній та неявній (у визначенні „*Образи*”) формах через поняття „*інформації*”, яка визначена як “узгоджені поняття”. І хоча з положень формальної логіки це недопустимо, з позицій діалектичної логіки і

позицій лінгвістики для досягнення поставленої мети, ми прийmemo це визначення як правильне.

Поняття „Інформації” більш загальне по відношенню до понять: „слово”, „ідіома”, „речення” і т. ін. і є найближчим до них, тому що „слово” і тим більше „ідіома”, мають інформаційну самостійність.

Тому першою частиною визначення полісемів може бути така: Полісеми – це інформаційні масиви, які мають тотожний акустично-графічний код у всіх своїх формах (мається на увазі як належність до однієї частини мови, так і у граматичних формах: відмінювання і т. ін.) [131, 101]. Ця частина визначення може бути віднесена як до слова, так і до ідіом, морфем, семем та інших, тому що всі елементи мови, як і сама мова, мають свого найближчого та основного прашура за суттю – інформацію. Бо для індивіда мова та її елементи мають смисл тільки як коди інформації, які сам мозок організму створив і які його (мозок) розвивають.

Як встановлено в параграфах 2.1 та 2.2, полісеми мають загальне і одиничне. Тобто, інформаційні масиви полісемів у кожному значенні мають спільну частину за суттю інформації. Цю частину можна визначити як об’єм інформаційного перетину, так і кореляційним інформаційним масивом, або іншою синтагмою, синонімічною цьому вислову.

Виникає питання: що є спільним у визначенні полісемів? У параграфі 2.1 у деяких варіантах визначень полісемів цим спільним є понятійна віднесеність, тобто формально це – визначення поняття, яке є найближчим для всіх полісемантичностей слова (або лексико-семантичних варіацій). Згідно з цим, наприклад, у вислів об’єм інформаційного пересічення можна додати: який проявляє сутність єдиного поняття цих масивів. Але при цьому у визначенні відмінного спільного виникають труднощі формалізації опису інформаційних масивів і можливих випадків, коли полісемантизми перетинаються в спільному на різних рівнях понятійної віднесеності. Це частково усувається, якщо прийняти: об’єм

інформаційного пересічення, в якому є спільний значимий компонент інформації або спільна значима складова інформації.

При визначенні семантики – як технології „наукового розгляду не тільки як зміни значень, а взагалі значень слів і словосполучень, їх значень насамперед у теперішньому..., як відношень і зв’язків між різними значеннями одних і тих самих багатозначних слів і словосполучень...” [3, 277], спільне у визначенні полісемів можна представити у вигляді „спільного семантичного компонента”. І тоді варіанти визначення полісемів можна представити як:

Полісеми – це інформаційні масиви, які мають тотожний акустично-графічний код вираження своєї форми у всіх граматичних формах, належать до однієї частини мови і характеризуються існуванням об’єму інформаційного пересічення, в якому є спільний семантичний компонент, основне інформаційне значення якого повністю або частково переноситься на можливі інформаційні масиви (лексико-семантичні варіанти) даного слова або словосполучення у конкретний часовий період існування [128, 65].

Слова „спільний семантичний компонент” у наведеному визначенні можуть бути замінені на „спільний значимий компонент інформації”, або на „спільна значима складова інформації”.

Простіший варіант, але менш загальний, коли замість „...і характеризується існуванням об’єму перетину інформації” ввести текст: „...характеризується наявністю спільного (тотожного) для них масиву інформації (...наявністю кореляції інформації в масивах...) по суті поняття, яке вони позначають (яке у них міститься) у конкретний часовий період.

Для вирішення завдань дисертації приймемо такий варіант визначення:

Полісеми – це інформаційні масиви, які мають тотожний акустично-графічний код у всіх своїх формах і характеризуються існуванням об’єму інформаційного пересічення, в якому є спільний

семантичний (інформаційний) компонент, частини основного інформаційного значення якого переносяться на інформаційні масиви (полісеми) у конкретний часовий період [128, 65].

Аналіз основного варіанта визначення „*полісемів*” щодо відповідності вимогам, визначеним на початку параграфа, показує, що це визначення має понятійну єдність з визначенням „*повних лексичних омонімів*”, яке наведене в параграфі 1.3, бо обидва визначення виражені через більш загальне поняття – „*інформація*”. Тому на основі цього визначення можна синтезувати критерій, який диференціює полісеми та повні лексичні омоніми.

Повнота визначення характеризується основним фактором: чи усі можливі полісеми включені до розгляду? Синтезований основний варіант визначення припускає наявність різних типів зв'язків між значеннями (лексико-семантичними варіаціями – масивами інформації): як ієрархічних і рівноправних, так і комбінованих деривацій, припускає можливості належності полісемів як до найближчого і єдиного родоводу, бо не вводить жодних обмежень їх взаємозв'язків, взаємоподібності, взаємозбігу і т. ін. масивів інформації. Це дає підстави стверджувати, що запропоноване визначення є повним.

Однозначність визначення характеризується фактором достатності відмінного від інших слів та словосполучень для виявлення всіх класів полісемантизмів і недопуск під визначення будь-яких інших неоднозначностей, слів та словосполучень. Відмінним від інших (крім омонімів) у визначенні є „тотожність АГК у всіх формах”, а від омонімів відмінним є „існування об'єму інформаційного пересічення з спільним основним значимим компонентом інформації”.

У наявних визначеннях „*полісемів*” (так само як і *повних лексичних омонімів*) всі основні положення, через вимогу тотожності форм (АГК), зводяться до співвіднесеності змістів, які містяться у полісемантичних словах. Тому і принципових розходжень цих визначень від синтезованого

вище немає. Головною відмінністю є тільки виконання вимог, які наведені на початку параграфа, і те, що всі положення визначення співвідносяться з єдиним поняттям „інформація”.

Аналіз синтезованого визначення полісемів на відповідність основним положенням теорії визначень показує, що воно містить вказівку на найближчий рід – інформацію (інформаційний масив), вказівку на видову диференційну ознаку – тотожність форми (АГК) всіх полісемів слова. Визначення здійснено через більш загальне категоріальне поняття „інформація”, повністю спирається на нього в усіх своїх частинах і не містить більш невідомих понять, а містить тільки вказівку на відмінні від інших слів ознаки, які є спільними для означуваних слів. Таким чином, усі умови коректності визначення дотримані.

Відзначимо, що відповідно мети та актуальності дисертаційної роботи визначення „полісемів” виконане таким чином, що воно визначає полісемантизми слова (словосполучення) так, що при перекладі будь-якого з їх значень іноземною мовою, можна виявити інше їхнє значення і не виявити значення повного лексичного омоніма того ж самого АГК. Це зумовлено диференційною ознакою наявності спільної значимої інформації інформаційного масиву для полісемантизмів та відсутності такого масиву для повних лексичних омонімів.

Для розмежування полісемів та повних лексичних омонімів можна використовувати будь-який із варіантів визначення полісемів, але для точнішого структурно-характеристичного і функціонального аналізів полісемів необхідно використовувати основний варіант.

Подальше дослідження полісемів з позиції теорії інформації має привести до створення класифікаційної структури полісемів за інформаційними ознаками та зв'язками.

Важливим у подальшому використанні синтезованих визначень *полісемів та повних лексичних омонімів* є створення технології формальної

репрезентації, диференціації, визначення спільних інформаційних масивів і т. ін. Варіант вирішення цього завдання подано у наступному розділі.

2.4. Висновки до II розділу

У розділі II було проаналізовано другий із предметів розмежування неоднозначностей – явище полісемії – в аспекті виникнення проблеми полісемії, її позитивів та негативів; проаналізовано наявні визначення сутності явища та зроблено синтез узагальненого, однозначного визначення полісематичного слова для синтезу критерію розмежування їх з явищем ПЛО.

Аналіз великої кількості робіт з лексико-семантичного варіювання (ЛСВ) дозволив зробити висновок:

- полісемія – це здатність слова мати декілька лексико-семантичних варіацій з загальною понятійною віднесеністю в результаті фразеологічної сполучуваності в синтагмі, реченні;
- у розв’язанні питання: значення слова визначає його можливості фразеологічної сполучуваності з іншими словами або, навпаки, сполучуваність визначає різні значення слова, необхідно прийняти їх взаємну діалектичну єдність: значення визначає сполучуваність, а сполучуваність визначає значення;
- лексико-семантичні варіації – це масив (об’єм) однозначної інформації;
- всі ЛСВ слова пов’язані між собою відношеннями семантичної похідності, тобто один об’єм однозначної інформації – ЛСВ-1, може бути пояснений через інший об’єм інформації – ЛСВ-2. А це означає, що ці об’єми інформації мають спільну частину в головному понятті;
- актуальним у теорії полісемії є дослідження функціональних лексичних значень слова, необхідність створення *тлумачних формул значення слова* (ТФЗС) за кожною його лексико-семантичною варіацією.

Розвиток полісемії спричинюється такими причинами:

- по-перше, необхідністю відобразити у мові відношення, які існують у навколишній дійсності;
- по-друге, закріпити результати абстрагувальної та аналізуючої роботи мислення;
- по-третє, особливостями формування асоціативних зв'язків і умовами функціонування слова у мові, в тому числі впливом постійного контексту.

На основі зроблених визначень „інформація” та „інформаційні масиви” було представлено визначення „полісемів”.

РОЗДІЛ ІІІ

РОЗМЕЖУВАННЯ ЯВИЩ ПОЛІСЕМІЇ ТА ОМОНІМІЇ

3.1. Про критерії розмежування ПЛО та полісемантичних слів

Проблема критеріїв розмежування явищ ПЛО та полісемії висвітлювалася вченими-лінгвістами в багатьох працях. Актуальність цієї проблеми в різних роботах та в різні часи була то більшою, то меншою, але завжди існувала. Хоча деякі лінгвісти через складнощі, пов'язані з внутрішнім „протиріччям” полісемії, яка характеризується одночасно і множинністю семантики, і семантичною єдністю, відмовилися від визнання полісемії взагалі, зводячи різні значення полісемантичного слова до одного „загального значення” або подавали це слово через ряд моносемантичних омонімів [133, 64].

Часто, говорячи про труднощі розмежування повних лексичних омонімів і полісемів, вказують на рухливість умовної межі між цими двома явищами, її нестійкість і проникливість як з боку полісемії, коли інформаційний зв'язок між окремими значеннями полісемантичного слова втрачається, і слово розпадається на два чи більше інформаційно незалежних слова-омоніми, так і з боку омонімії, коли через дії різних причин між двома і більше омонімічними словами виникає семантичний зв'язок. Ці слова зливаються в одне полісемантичне слово. Подібні граничні випадки хоча і викликають труднощі у розмежуванні неоднозначностей, але вони вказують на існування „центру” інформаційного значення, в якому специфічні ознаки полісемантичного слова та ПЛО виражені більш виразно. У розмежуванні „важливо орієнтуватися насамперед на центр. Не завжди можна дати визначення, яке було б справді у повним для периферійних зон і для центру...” [16, 216].

Крім цього, можуть існувати випадки, і доволі часті, коли одночасно слово має два чи більше омонімічних стани і один чи більше полісемантичних станів. Це явище можна назвати *комплексним станом неоднозначності*.

Вихідним положенням для сказаного вище є те, що потенційно більшість слів може бути неоднозначними у класифікаціях повних лексичних омонімів чи полісемантичних слів або одночасно і повними лексичними омонімами, і полісемами, тобто функціонувати у комплексному стані. Це спричинюється психофізіологією мозку, проникненням різних мов одна в одну, яке активно відбувається при зростанні взаємозв'язків між людськими суспільствами. Таким чином, у певний момент часу в мові є велика кількість граничних випадків неоднозначностей, класифікація яких не може не викликати труднощів.

У подальшому дослідженні проведемо класифікаційний аналіз існуючих критеріїв для синтезу оптимального критерію розмежування повних лексичних омонімів та полісемантичних слів. Причому акцентувати увагу на критиці кожного із критеріїв не будемо, тому що вона досить широко представлена в численних роботах у списку використаної літератури до дисертаційної роботи. Більшість розбіжностей зумовлені неузгодженістю визначень явищ ПЛО та полісемів.

Тому спочатку наведемо варіант класифікаційних критеріїв розмежування за функціями їх головних диференційних ознак в авторських визначеннях, а потім визначимо, що в них є продуктивним і конструктивним для синтезу оптимального критерію розмежування з урахуванням визначень ПЛО та полісемів через категорію „інформація”.

1. Комплекс семантичних критеріїв розмежування:

- 1) формально-семантичний критерій, при якому значення слів віднесені до конкретної класифікації за семантичною ознакою групи як центральної в цих групах і які вже є результатом розмежування;

- „... слово не може одночасно належати до двох або більше тематичних груп як опорний член цих груп, інакше кажучи, слово не може мати більше одного основного значення. Тому наявність у слові двох чи більше основних значень свідчить про омонімію слів” [71, 209];
- омоніми виділяються з групи однакових звучань на основі належності до різних тематичних сфер [69, 79];
- „... наявність чи відсутність внутрішнього семантичного зв'язку між співзвучними словами” [48, 48];
- „...ознакою розмежування полісемії та омонімії ... є належність співзвучних слів-омонімів до різних (неспіввідносних) семантичних гнізд...” [97, 10-11];
- омонімію виражає різна „...співвіднесеність з лексико-граматичними розрядами...” [15, 7];
- для омонімів „...виділення окремих тематичних груп базується не на лексико-семантичних зв'язках слів...”, а на „...класифікації самих предметів та явищ реальної дійсності” [71, 198-211];
- „ ... належність їх до різних семантичних груп...” [48, 46];
- „...належність омонімів до різних тематичних груп лексики...” [42, 6];
- „... при розмежуванні слів-омонімів вони повинні входити до різних дериваційних рядів чи гнізд..., в той час як полісеми – до одного...” [80, 110 -114].

2) компонентно-аналітичний критерій, який:

- „... ґрунтується на компонентному аналізі слова” [83, 48-49];
- „...за яким для визначення омонімів необхідною умовою є відсутність спільних сем” [69, 79];
- „... необхідною умовою ознак полісемії є необхідність зв'язку між значеннями слова, необхідна наявність у них спільних, семантичних компонентів” [5, 178];

- „...Між значеннями полісемантичного слова існують зв'язки; вони поєднані спільним поняттям. Значення омонімів не пов'язані між собою” [137, 121];
- „...або, інакше кажучи, збереження в похідному значенні тієї чи іншої семантичної ознаки, яка є у вихідному значенні...” [85, 126];
- „...при полісемії необхідна наявність у семантичній структурі того спільного, що є в усіх його лексико-семантичних варіантах, тобто існує лексико-семантичний варіант” [5, 187] або „змістовий стрижень” [6, 86];
- різне „...номінативне значення слів, що вступають в омонімічні відношення, різні...” [84, 103];
- при аналізі полісемантичних слів є „...можливість виявити нерівноцінність його значень: одне із значень виділяється як головне, його називають прямим, решта – переносні... Усі значення полісемантичного слова між собою пов'язані, хоч можна розрізнити ступені зв'язку...” [137, 118-119];
- при полісемії семантична єдність слова полягає „...не тільки у наявності у нього якогось спільного значення, яке ніби підпорядковує собі більш часткові..., а у визначеному зв'язку цих самостійних значень відносно один одного та їх закріпленості за одним і тим самим знаком” [148, 73];
- „...функціонування слова в кількох різних значеннях, обов'язково пов'язаних між собою певними відношеннями, лініями семантичного розвитку” [136, 131];
- „Поєднання лексико-семантичних варіантів багатозначного слова ґрунтується на ієрархічних відношеннях... розрізняють головне, або основне, номінативне і вторинне, похідні значення” [136, 135];
- „...єдність означеного при полісемії базується на безперервному дериваційному зв'язку, який послідовно охоплює всі елементи семантичної структури багатозначного слова... Варто цій

безперервності порушитися хоча б в одному місці, варто випасти хоча б одній ланці, яка забезпечує цю безперервність, і семантична єдність слова порушується, і виникає „розпад полісемії”, перетворення полісемантичного слова в два непов’язаних між собою омоніми” [34, 143-152];

- „...при полісемії кожне значення слова обов’язково знаходиться в дериваційних відношеннях хоча б з одним із його значень” [8, 29-30];

3) критерій семантичності оточення слова, за яким для полісемів семантика сполучуваних з ними слів належить до однієї понятійної, тематичної групи, а для омонімів ці групи різні. Це, так би мовити, подібність інформацій змістів контекстів у їх синтагмах та складніших синтаксичних конструкціях:

- „... полісемна лексема має однакове польове оточення, а омоніми – різне” [69, 79 - 80];
- якщо два однозвучні слова входять до різних понятійних полів, то такі однозвуччя – це різні слова – омоніми. Коли ж одна назва покриває близькі понятійні поля, які, можливо, взагалі не розмежовуються, перед нами одне семантичне слово [179, 90 - 100];
- однакові звучання є різними словами, якщо вони виступають у різному мовному оточенні і перебувають у різних лексичних полях [184, 159];
- вирішальним моментом для розв’язання проблеми єдності слова є критерій змісту. Якщо однакові звучання функціонують у різному мовному оточенні, у різних лексичних полях, то вони є різними словами. Ідентичність звучання не може бути перешкодою для існування самостійних слів, а тільки етимологічна тотожність не гарантує ще існування тотожного слова [197, 81 - 82];

4) семантично-субституційний критерій (від англ. substitution – заміна, заміщення), у якому проводиться аналіз заміненних значень слова словниковими дефініціями, схожими або протилежними значеннями слів:

- „...заміна пояснюваного слова його словниковою дефініцією... дозволяє проводити розмежування між полісемантичними словами та омонімами, встановлювати перенесення значення, робити компонентний аналіз, встановлювати, до якого лексико-граматичного розряду належить слово...” [7, 14];
 - „...слова є омонімами, якщо дібрані до них синоніми самі не вступають у синонімічні відношення” [38, 57];
 - якщо „...підібрані до слів однакового звучання синоніми не мають синонімічних відношень між собою, це означає, що перед нами омоніми” [37, 14-19];
 - „...належність омонімів до ...різних синонімічних і антонімічних рядів...” [42, 6];
 - „... коли ж синонімом виступає одне й те саме слово, то у такому випадку йдеться про полісемію” [114, 16];
 - коли „...лексико-семантичні варіанти слів не можуть утворювати різні антонімічні протиставлення, тоді як для омонімів це обов’язково” [114, 88];
 - „...який вимагає наявності різних синонімічних рядів у випадку омонімії, і одного – за умов полісемії” [13, 189];
 - наявність „... різних синтаксичних рядів у випадку омонімії і одного – за умов полісемії” [69, 79-80];
 - „...за яким різні слова повинні мати різні синонімічні відповідники” [93, 59];
 - за яким „...омоніми й багатозначні слова можна розмежувати за допомогою підстановки відповідних синонімів [48, 46];
- 5) семантично-трансформаційний критерій, у якому проводиться семантичний аналіз значень слова, трансформованих в інші середовища, в інші контексти, в інші мови і т.ін.:
- коли „...ознакою омонімії між словами є відмінність у трансформаціях” [69, 81];

- „...належність омонімів до різних ... відповідників у чужих мовах” [42, 6];
- „...порівняння перекладу слів на інші мови ... уточнює уявлення про справжність омонімізації” [148, 66].

б) критерій ідентичності словотвірних масивів:

- за яким „...відмежуванню багатозначного слова від омонімічних допомагає зіставлення словоформ кожного з них, добір споріднених спільнокореневих слів... Якщо словоформи однакові або схожі та є споріднені слова, які за типом утворення тотожні, і між ними існує семантична близькість, можна говорити про полісемію... Якщо словоформи різні або (при їх збігові) семантично чітко відмежовані один від одного, а словотвірні зв'язки слів окреслюються досить чітко і не втрачають своєї дериваційної значимості у мові, потрібно говорити про омонімію” [70, 65-66];
- „ ... слова-омоніми повинні входити до різних дериваційних рядів; і/або гнізд; при словотворенні активізувати різні словотвірні ресурси; бути похідними від різних основ” [42, 6];
- „...необхідною передумовою для визначення слів-омонімів є їхнє входження до різних словотвірних рядів...” [74, 59];
- слова-омоніми повинні належати до більш або менш віддалених словотвірних гнізд чи рядів, при деривації актуалізувати різні словотвірні ресурси, бути дериватами від різних дериватів [120, 85-88; 136, 114; 97, 10-14];
- „... виявлення у них різних словотворчих можливостей...” [48, 46];
- належність однозвуччя до різних за значенням словотворчих гнізд також повинна вважатися критерієм того, що перед нами два окремих слова [197, 238-240];

7) критерій сумісності значень, за яким при полісемії відбувається злиття значень в одне більш загальне; відбувається деривація лексико-семантичного варіанта (ЛСВ) від периферії до центру:

- при полісемії „...окремі значення чітко відокремлені одне від одного у визначених позиціях, в інших позиціях виявляються сумісними, такими, які виступають невіддільно, звичайно, тільки у випадку їх тематичної єдності” [151, 77];
- „...для полісемії існує дифузність значень, для омонімії – каламбурне вживання” [1, 35].

2. Комплекс граматико-синтаксичних критеріїв, який передбачає існування різних форми синтаксичного зв'язку між різними словами, а також критерії, що базуються на аналізі граматичних ознак слів:

- „...встановлення специфіки сполучуваності порівнюваних слів, тобто характеристика їх синтаксичних властивостей, дозволяє виявити і семантичні відмінності у формуванні більших, ніж синтагма, синтаксичних конструкцій з цими словами, і тому є одним із критеріїв розмежування таких мовних явищ» [148, 66] ;
- „...у якості критеріїв розмежування виділяють однаковість – відмінність сполучуваності слів або значень” [114, 38];
- „Об'єктивним критерієм диференціації омонімів та полісемів може бути синтаксичний критерій, коли однозвучні слова по-різному вступають у словосполучення, потребують різного керування та ін... значення багатозначного слова з'ясовується завдяки граматичним властивостям сусідніх слів” [15, 6];
- омонімію виражають „...різні комбінаторні потенції слова” [15, 7];
- омонімічними є „...синтаксичні конструкції ..., які формально збігаються при несумісності їх синтаксичного змісту” [80, 53];
- слова визначаються як омоніми тоді, коли вони „виявляють нові, попередньо невласиві граматичні ознаки, і втрачають старі, попередньо їм властиві” [69, 80];

- „... особливості ... їх синтаксичних зв'язків з іншими словами” [48, 46];
- „...вимагає існування різних синтаксичних зв'язків унаслідок наявності відмінних граматичних характеристик у слів-омонімів ...” [42, 6];
- „...між різними словами (омонімами) існують різні форми синтаксичного зв'язку, виникнення різних семантичних зв'язків є наслідком різних граматичних ознак у слів-омонімів” [93, 59 - 62];
- „...Слова вважаються омонімами тоді, коли віддаленість значень підтверджується синтаксичними відмінностями, коли однозвучні слова по-різному вступають у словосполучення, вимагають різного керування, тощо” [31, 27].

3. Комплекс критеріїв мовно-історичних, які базуються на аналізі відомостей про слова, їх взаємозв'язки, походження:

- наявність або відсутність перехідного зв'язуючого значення – семантичної проміжної ланки [192, 152-155];
- при розрізненні омонімів використовують пошуки реалії, поняття, які мають ті ознаки, на основі подібності або суміжності яких був колись зроблений перенос [20, 73-85];
- у випадку омонімії порушення у ланцюгу вмотивованості, властивому для слів із ланцюговою полісемією [99, 211];
- „...порушення змістового зв'язку за подібністю. „Проміжною ланкою” у цьому типі полісемії є те, що пов'язує значення слова завдяки зовнішній подібності предметів (явищ) за їх формою, кольором, розташуванням та ін. У цій ролі виступає перехідне значення, зникнення якого і призводить до утворення омонімів” [97, 10-14];
- „...порушення змістового зв'язку за суміжністю. Цей тип базується на суміжності позначених предметів у просторі та часі і не передбачає їх подібності. Значення багатозначного слова

характеризуються визначеною послідовністю мотивування” [97, 10-14];

- „...порушення змістового зв'язку за функцією. Цей зв'язок базується на спільності функцій матеріально різних, несхожих один на одного” [97, 10-14];
- етимологічна точка зору, „згідно з якою омонімія є співзвуччям тільки випадковим, а полісемія – співзвуччям, яке ґрунтується лише на спільності походження” [2, 13];

4. Комплекс критеріїв психофізіологічного характеру:

- де „...доки у свідомості людей існує ... відчуття зв'язку між явищами, позначеними одним словом, ми маємо справу з полісемією. З втратою цього ми маємо омоніми” [110, 226-227];
- „... відчуття носіями мови ступеня семантичного зв'язку між лексемами” [93, 60];
- типовість, повторюваність, неунікальність зв'язку вказує на омонімію [73, 237-456; 122, 162-163; 198, 654-704; 196, 395-477];
- „Накопичуючись із плином часу, відхилення від початкових значень можуть потім формувати уявлення нових, але близьких; і, доки ця близькість жива і усвідомлюється як близькість, поки одне значення відносно іншого сприймається як відома віддаленість думки, як „образність”, як „метафора”, як троп взагалі і подібне, жодної тенденції до знищення таких омонімів у мовній свідомості тих, хто говорить, не з'являється... Навпаки, збільшення та розповсюдження таких омонімів закорінені глибоко у природі мови і відповідають їй завданню економно використовувати обмежену кількість знаків для всієї суми психологічних і логічних можливостей... Через значний проміжок часу можливий такий стан, коли відгалуження старого значення перестають сприйматися як зв'язані один з одним” [24, 53].

Аналіз покласифікованих вище критеріїв розмежування неоднозначностей для визначення головного узагальненого показує, що прагнення усіх авторів зводяться до виявлення і вираження інформаційної суті кожного з можливих значень АГК слова і в подальшому за цим аналізом прийняти рішення про розмежування.

Це разом з аналізом досліджень у розділах 1 та 2 показує, що:

- значення слова є цілісна інформаційна суть, яка має відносну самостійність, з повнотою та однозначністю;
- значення слів співвідносяться з об'єктами, явищами матеріального світу, їх складовими та їх узагальненнями і пов'язані між собою так само, як і самі об'єкти, явища та їх складові та узагальнення, тематично покласифіковані;
- інформаційна суть слів органічно пов'язана з інформаційною суттю слів, які сполучуються з ними в контекстах, так, як і сутність явищ та об'єктів, пов'язана з середовищем їх існування. Усі полісемантизми слова мають споріднені середовища існування, тобто семантику оточення;
- закономірності при субституціях та трансформаціях значень слова є закономірностями варіювання інформації, при яких повністю чи частково зберігається для полісемів чи не зберігається для омонімів суть інформаційного масиву – функціональна для потреб людини сутність явищ, об'єктів матеріального світу;
- функціонально схожі об'єкти, явища можуть утворювати у складі певної мови такі масиви інформації, які можуть мати одне й те саме ім'я (АГК) – форму вираження інформації для наступної кореляції при її впізнаванні, пригадуванні;
- повніша інформація, яка відповідає одному об'єкту, явищу, може варіюватися із зменшенням її повноти або складові варіації цієї інформації можуть поєднуватися в більш повне їх інформаційне

значення в одній і тій самій формі (АГК) – сумісне значення (при полісемії);

- однотипна інформація (полісемна) має схожі характеристики сполучуваності у синтаксисі з іншими інформаційними масивами для формування об'єднаного масиву інформації.

Оптимальний критерій розмежування неоднозначностей повинен містити все те конструктивне і позитивне, що є в наведених у класифікації критеріях, і що сприятиме повному і однозначному визначенню ПЛО та полісемів.

3.2. Синтез оптимального критерію розмежування неоднозначностей

Наведені вище результати досліджень дають підстави визначити основну базу для синтезу оптимального критерію розмежування неоднозначностей як таку, що містить визначення явищ повних лексичних омонімів та полісемів, які були подані в параграфах 1.4 та 2.3, сучасну інформаційно-понятійну структуру знань, психофізіологізм мови як діалектичний продукт мозку, який сам є її користувачем.

Цей критерій має бути таким:

- що буде узагальненим для більшості критеріїв синхронного аспекту, наведених у класифікації у параграфі 3.1;
- що дозволить однозначно та максимально повно розмежовувати як ПЛО від полісемів, так і ПЛО між собою, так і полісеми між собою, а також у перспективі різноманітні неоднозначності та непорозуміння в мові;
- що дозволить розмежовувати неоднозначності в граничних станах;
- для якого можливо створити практичну, формалізовану технологію його використання, яка легко сприймається;

- що має перспективу свого вдосконалення у прогресивній сучасній структурі знань людства.

Згідно з визначеннями ПЛЮ та полісемів логічним *критерієм їх розмежування має бути відмінність, яка міститься у їх визначеннях, тобто відсутність об'єму перетину інформацій по суті значень слова для омонімів і наявність такого об'єму перетину інформації для полісемів.*

Об'єм перетину інформації тлумачиться як та частина інформації, яка може бути спільною для двох чи більше інформаційних масивів (значень слова в нашому випадку), як та інформація, що збігається у своїй суті, як результат співвідношення інформацій. Останнє тлумачення в перекладі з пізньолатинської та сучасної англійської мов означає cooperative relation – сумісні відношення – кореляція. Хоча цей термін увійшов до багатьох мов для означення співвідношень, збігу станів та процесів, але пізніше він утворив основу для цілого наукового напрямку, який зараз належить до різних наук і сфер життя людини. Тому можливо в проєкті визначення критерію розмежування слова „об'єм перетину інформації” замінити або доповнити словами „кореляція масивів інформації”.

Використання терміну „кореляція” збільшує повноту визначення критерію розмежування. Кореляція – поняття більш загальне і фундаментальне, ніж та його частина, яку ми будемо використовувати на цьому етапі дослідження неоднозначностей.

Може створюватися кореляція як статичних і динамічних процесів, так і детермінованих та випадкових масивів і процесів, може створюватися як за всім масивом інформації, так і за його частинами та елементами масивів інформації. Кореляція – це і процес, і результат. У загальному випадку кореляція має і кількісний вимір (від „0” до „1” або від 0% до 100%), а також можна визначити і негативну кореляцію, коли значення масивів протилежні за ефектом дії [146, 465-467]. Кореляція інформаційного масиву з самим собою (автокореляція) у той самий час завжди дорівнює „1” (100%). А того ж інформаційного масиву у різні часи може і

не дорівнювати „1”. Для однозначних іменників автокореляція в основному дорівнює „1”. Для різних значень одного й того ж слова (або синонімів) кореляція не дорівнює „1”. Для омонімів кореляція повинна бути близькою до „0”. Так, наприклад, „тотожний» інформаційний масив – це синонім до „повної кореляції” чи „кореляції”, яка дорівнює „1”.

Перш, ніж визначити сутність інформації, варто нагадати, що головне у *знаку* (АГК): мова – це необхідність мозку людини, яка знаходиться у соціумі, для задоволення життєвих потреб за допомогою комунікації. І слово у ній – це *знак* (код), який здатний відновлювати із постійної молекулярної пам’яті мозку цілісний стан інформації, що була номіналізована раніше з аналогічного *знака* (коду) або була створена процесом мислення.

Номіналізація *знаків* в основному відповідає функціонально схожим значенням слів (знаків). І номіналізація суб’єктивна у тому, що для кожного індивідуума існує власна, відмінна від інших, історія номіналізації (формування образів) послідовності знаків, різні „якості” *знака*, різні функціональні нюанси *знаків*, різні контексти знаків, різні фізіологічні стани мозку індивідів та т. ін. У результаті молекулярні образи від номіналізації одного й того ж *знака* будуть відрізнятися у різних людей. Номіналізовані *знаки* мають кожний свою інформаційну архітектуру молекулярного масиву з головним функціональним призначенням цієї інформації. Функціональні призначення можуть мати варіанти, створені при номіналізації або мисленням раніше чи у теперішньому процесі мислення, такі варіанти можна вважати функціональними полісемантизмами.

Абстрактні *знаки*, які не мають ніякого функціонального значення для організму, практично не номіналізуються в молекулярній пам’яті, тому що при цьому мозок не має установки на номіналізацію, така установка може бути викликана тільки фізіологічним (функціональним) збудженням мозку.

Вивчення архітектури „куща” молекулярної інформації образу АГК (слова) і є вивченням структурних значень слова. Так, наприклад, якщо створити технологію (та інструментарій до неї) визначення реакції груп молекул пам'яті мозку на збудження його *знаком* і *символом*, то за критерієм, згідно з яким різні групи образів визначають омоніми, а одна група образів – полісеми, розмежовувати неоднозначності можна було б об'єктивніше.

Хоча термін „семантичне гніздо” увійшов у лінгвістику не з комунікативної теорії мозку, а певною мірою випадково, він вступає у кореляцію з істинною моделлю структури заповнення інформації в молекулярній пам'яті мозку людини. Особливо ця властивість характерна для полісемантизмів.

До аналогічних результатів, але іншим шляхом, прийшли такі лінгвісти, як В.В. Виноградов, І.В. Арнольд, Д.М. Шмельов, Л.В. Малаховський, які стверджують, що значення слова перебувають у дериваційних семантичних відношеннях, у відношеннях семантичної похідності зі схожими значеннями і контекстами їх використання. Зазначені вчені виділяють навіть головні значення як центри такої архітектури, тобто значення слова утворюють „кущ” інформації одного родовиду.

У дослідженні здійснено спробу розшифрування архітектури „куща” інформації („семантичного гнізда”) за допомогою утворення інформаційних масивів значень слова з максимальним інформаційним наповненням і аналізом кореляцій цих масивів. Відзначимо, що мова – це статистично загальне для більшості членів соціуму. Всі узагальнення теоретичних та практичних положень мови потрібно робити на великому статистичному масиві. Тому й інформація – це об'єм узгоджених (за масивом) понять і т. ін.

На основі зазначеного вище можна прийняти постулат, що синонімічними є такі вирази: „сутність інформації”, „інформація по суті”,

„інформаційна суть”, „основне інформаційне значення” – це інформація з позицій її функціональної необхідності: що в ній є функціонально головне, що в ній є функціонально спільне для полісемів. Тобто, головним у такому аналізі є функціональний критерій (ознака) інформаційного масиву, критерій за функціональністю.

Оскільки мова – це явище, яке виникло в результаті спілкування (договору) між людьми, то прийняття такого постулату має сенс, бо з його допомогою можливо вирішити деякі проблемні питання у мовах, у тому числі і розмежування неоднозначностей [58, 276-280].

Отже, інформаційна суть значення слова визначається за допомогою знака інформаційного масиву (слова) відновлюється та ідентифікується її функціональна необхідність, функціональна сутність.

Згідно з наведеними аналізом та поясненнями, **критерієм розмежування повних лексичних омонімів та полісемів має бути наявність для полісемів чи відсутність для омонімів кореляції інформації за суттю (об’єму перетину інформації за суттю), яка міститься в інформаційних масивах (значеннях слів), які підлягають розмежуванню – інформаційно-кореляційний критерій розмежування (ІККР) [130, 50].**

У наступному параграфі буде визначено необхідні та достатні умови і складові технології успішного використання синтезованого інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) для розв’язання основного завдання дисертації.

3.3. Необхідні та достатні складові технології використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) неоднозначностей

Основою синтезованого вище критерію є аналіз можливих кореляцій інформаційних масивів. Тому основною складовою для проведення кореляційних досліджень є сама технологія формування уявлення, презентації інформації у масиві та її характеристик у формі, зручній для кореляції. Це є важливим завданням для всієї лінгвістики взагалі і для аналізу значень слів та словосполучень. У роботі не ставиться за мету вирішення цього важливого завдання лінгвістики, а лише робиться спроба створити модель формування інформації для вирішення завдання дисертації – розмежування неоднозначностей та визначити форму та структуру формування інформації для її диференціювання та кореляції.

Технологія формування інформації в мовах розвивалася від початку існування мов.

Простежимо її розвиток від середини XIX століття до кінця XX століття. П. Роже у 1852 році запропонував описову семантику слів і фраз, яка зводиться до ідеографічної апріорної класифікації слів та словосполучень [182]. М. Бреаль, офіційний засновник семантики, визначив її як описову „науку про значення”, де „наука повинна і може бути здійсненою спочатку у плані описовому і тільки після того – в планах порівняльних... мова не складається виключно з слів: вона складається із груп слів та фраз...” [159, 388]. „Не слід розглядати окремо взяте слово: це – лише порожня абстракція: слово проявляється лише у фразі...” [159, 176].

Прогресивний дослідник цих концепцій І.Є. Анічков у 1925 році суттєво уточнив основне завдання семантики, визначивши основи для опису значень, а саме: “Ці основи повинні бути суто лінгвістичними, а не логічними, психологічними або соціологічними” [3, 96], „об’єктом

класифікації (опису) є не слово або словосполучення у цілому, а кожне із цих значень окремо” [3, 118]. „Випадки так званої полісемії (багатозначеннєвості) зводяться до властивостей слів або словосполучень сполучатися з різними словами або словосполученнями” [3, 118]. Тому описувати значення багатозначного слова можливо тільки в його ідіомі (синтагмі).

Зважаючи на все позитивне у працях вченого, пропозиція не включати до описової семантики логічний, на якому ґрунтував семантику А. Дармстетер [165], психологічний [201] і соціологічний [185] критерії, на наш погляд, не зовсім обґрунтована і не відповідає принципам психофізіологізму мови. Аналогічну думку про поняття лексичного значення висловив О.О. Потебня: „Значення слів, тою мірою, якою воно складає предмет мовознавства, може бути визначене через їх внутрішню форму, на відміну від зовнішньої – звукової, інакше кажучи – засобом зображення позамовного змісту” [112, 47]. Він розмежував у слові його «ближче» та „дальше” значення. „Ближче – це, насамперед, пряме номінативне значення слова, яке асоціюється з означеним предметом, з явищем як цілісним його зображенням; під дальшим значенням мається на увазі енциклопедичні знання індивіда про позначений предмет або поняття про нього. Ближче значення слова народне, між іншим, у кожного різне за якістю та кількістю елементів, – індивідуально” [112, 20].

Цим О.О. Потебня стверджував психофізіологізм мови, визначав спільним для усього соціуму її користувачів і що є суб’єктивним для індивідів, утверджував головну роль мови в утворенні думки: „Думки мовця і реципієнта збігаються тільки у слові” [111, 139-140]. З середини ХХ століття у зв’язку з розповсюдженням системних підходів до мови визначення та описи семантичної структури слова здійснювалися в таких аспектах:

- розмежування в лексичному значенні слова різних за ступенем виділення і засобами їх мовної експлікації типів лексичних значень

(пряме, переносне, основне, похідне, вільне, обмежені структурно та інші значення) [144, 27];

- аналіз і синтез семантичної суті слова за конфігурацією його семного аналізу, компонентного опису семантики слова [8];
- сполучуваності значення слова з іншими словами та з'ясування, що є первинним: значення визначає сполучуваність чи навпаки [152; 3, 116-119];
- використання таких понять, як опозиція, диференційні ознаки, позиційні обмеження, нейтралізація дифузності і т. ін., які допоможуть упорядкувати опис лексичного значення слова [151; 8, 12-14];
- системний опис змістових зв'язків словозначень, відносячи їх до універсальних мовних унормованих контекстів [96, 51-56], де автор подає також і класифікаційні зв'язки, які являють собою своєрідний „розумовий” аналог розподілу ознак у сутностях об'єктивного світу, і ці зв'язки можуть бути родо-видовими і зв'язками за подібністю ознак речей та їх відношень у об'єктивному світі;
- опис лексико-семантичної варіативності (значення) слова (параграф 2.2 даної роботи), який зараз є основним у сучасній лінгвістиці.

Аналіз низки праць з описової семантики показує, що не існує єдиної, формально-структурованої оптимальної за повнотою та однозначністю, так названої тлумачної формули значення слова (ТФЗС). Без обмеження цілісності це може бути і ідіома, і речення і т. ін. І результат цього: „Що стосується *словника-лексикології*, які деякі дослідники розташовують між синтаксисом і семантикою, то він не має ні задовільного визначення, ні власного змісту. Визначення його – „вчення про словниковий склад мови” або „вчення про слова та їх значення” – суперечливі, не витримують ніякої критики, не містять вказівки на якийсь організуючий принцип і не встановлюють ніякої особливої сфери розгляду. Словника-лексикології

немає. Матеріал, який розглядається як такий, що відноситься до нього, належить частково до описової морфології, частково до ідіоматики, частково до семантики. Це уявна наука, оскільки вона має назву словника і лексикології або вчення насамперед про слова (і тільки потім про речення), – непотрібний поділ морфології. Оскільки вона визначається як вчення про значення слів, вона – двійник семантики” [3, 120].

Усе наведене вище призводить до завдання створення структури ТФЗС для проведення кореляції інформаційних масивів.

Основними вихідними принципами і передумовами для створення такої структури є:

- психофізіологічність і функціональність мови;
- значення слів, лексико-семантичних варіантів тотожно уявляються як ідіоматичні масиви, а їх позначення (АГК) – як *знаки і символи* для функціонування мозку;
- унормована характеристична структурність формування презентації АГК, аналоги якої мають позитивний досвід подання інформації в інших науках і сферах життя людей.

Таким чином, створена структура ТФЗС повинна відповідати таким вимогам:

- мати єдину базову характеристичну структуру визначення інформації за суттю (далі характеристичну структуру (ХС));
- містити функціональну сутність (призначення, використання), значення у загальній системі людських знань, спільне, відмінне, зв'язки, в тому числі логічні та причинно-наслідкові;
- повністю та однозначно ідентифікувати суть інформації в масиві.

Причому вся описова частина ТФЗС повинна бути виконана на спеціальній мові-ідентифікаторі, створення якої є дуже важливим інформаційно-лінгвістичним завданням.

Крім цього, бажано, щоб ТФЗС не містила ускладнення сприйняття суті значення.

Базова характеристична структура (ХС) визначень інформації за суттю, як варіант, може бути створена, виходячи з визначення поняття „інформація” (параграф 1.4) та основного інформаційного значення за суттю, під яким розуміють функціональне або спостережувальне відображення та вираження станів буття, але з можливим функціональним впливом на життя. Це дає можливість визначити такі основні елементи характеристичної структури (ознаки певної інформації):

- сутність явища в середовищі його існування;
- функціональна суть об'єкта в середовищі його існування;
- статична суть явища або об'єкта: компонентний склад, речовинний склад, форма й об'єм, розташування у просторі та ін.; зв'язки з іншими;
- динамічна суть об'єкта або явища: динамічні характеристики, рух відносно системи існування, відносний рух всередині об'єкта або явища; дії на нього, дії його на інше;
- характеристики станів систем існування.

Ці ознаки ще не є повним базисом. У подальшому потрібно здійснити більш фундаментальне дослідження і побудувати характеристичну структуру, але для цього етапу роботи приймемо визначені елементи як достатні для детектування кореляцій в інформаційних масивах [126].

Опис інформації за цими характеристичними складовими повинен проводитися, за Ш. Баллі, особливою „інтелектуальною мовою-ідентифікатором” [157]. Спроби створення таких мов для опису інформації здійснювалися багатьма авторами [200; 5; 91; 199].

За результатами цих досліджень можемо виділити такі основні вимоги до необхідної нам мови-ідентифікатора:

- повинна бути визначена базова система понять і термінів – лексичних одиниць (однозначних іменників, дієслів і т. ін.);
- визначена базова структура словосполучень із сукупністю синтагм та більш складних синтаксичних конструкцій;

- визначена унормована стилістика;
- всі базові складові мови-ідентифікатора повинні бути загальноновживаними в усіх сферах життєдіяльності людей (наука, мистецтво, тощо) і бути, по можливості, близькими до категорій.

Усі науки, використовуючи лінгвістику, явно чи неявно створюють у системі своїх знань правові нормативні тлумачні формули значень термінів, понять і т. ін. зі своїми мовами-ідентифікаторами. Так, наприклад, такі науки, як біологія, ботаніка, медицина, крім обов'язковості створення ТФЗС, використовують при цьому єдину загальноприйнятую міжнародну систему термінів, понять, назв, а також єдину латинську мову.

Рушійною силою у створенні ТФЗС, характеристичної структури і мови-ідентифікатора такої сфери життя людей, як „Патентне право”, була фізіологічна потреба людини на право власності. Тому і розвиток технології нормативно-правового надання інформації в „Патентному праві” було і є випереджаючим серед інших життєвих сфер людей. На цьому етапі дослідження при вирішенні завдань дисертації для кореляції інформаційних масивів використовується технологія побудови ТФЗС, аналогічна прийнятій у „Патентному праві”, з елементами технологій, прийнятих в інших науках і сферах життя. Таким чином сформовані ТФЗС будуть достатніми для проведення кореляції між ними. За допомогою простих логічних операцій порівняння алгоритм детектування кореляцій складається з порівняння за відповідними тотожними елементами безлічі інформації. Такі елементи або їх групи є позиціями порівняння для простого типу кореляції – збігу станів безлічі інформації, яка корелюється. Складніші типи кореляцій, ніж порівняння й аналіз збігу, можуть бути використані для більш якісного визначення кореляцій інформаційних масивів. Але достатнім для вирішення завдань розмежування ПЛЮ та полісемів є метод кореляції шляхом аналізу збігу елементів інформаційної безлічі інформації при їх порівнянні.

Набір основних дій базового алгоритму для використання ІККР неоднозначностей складається з:

- формування інформаційних масивів ТФЗС у формі роздиференційованих позицій порівняння за визначеними вище умовами з однаковими ознаками;
- здійснення порівняння інформаційних масивів за відповідними позиціями порівняння;
- здійснення порівняння результату попередньої дії з визначеними „Договірними умовами”;

Договірні умови (ДУ) – це норма (співвіднесеність), за якою визначають успішність тієї чи іншої події, успішність розв’язання поставленого завдання за визначених умов. ДУ повинні давати однозначність у прийнятті рішень у процесі кореляції.

Перелік ДУ (орієнтовний):

- одна з перших повинна бути Умова – якщо аналітичний опис за елементами 1.1 та 1.2 характеристичної структури Формул АГК збігається, то приймається рішення про наявність кореляції і перетин об’ємів інформації по суті – ДУ 1;
- кореляції за 2 – 4 є додатковими до кореляції за пунктами 1.1, 1.2, тому що пояснюють суть інформації цих пунктів – ДУ 2;
- кореляція позитивна, якщо слова збігаються за характеристичною ознакою, без якої два об’єкти або явища не існують – ДУ 3;
- у „граничних” випадках позитивне рішення приймається на користь того явища неоднозначності, в якому екстраполяція розвитку у майбутньому дає перевагу – ДУ 4;
- перенесення кольору, форми, об’єму об’єкта або явища на об’єкт або явище без зміни функціональної сутності не є перенесенням суті інформації – ДУ 5;
- якщо слова з тотожним АГК відносяться до різних класів прийнятої класифікації, то дані слова є омонімами – ДУ 6;

- якщо той самий АГК позначає об'єкт як ціле і як елемент цього цілого, то ці слова є полісемами – ДУ 7;
- якщо значення за пунктам 1.1 та 1.2 в іноземних мовах – різне, то вони є омонімами, тобто не корелюють – ДУ 8.

Ці ДУ не є остаточними і повними і потребують подальшого уточнення і доповнення.

Крім перерахованих вище елементів характеристичної структури додатково (апріорно або post) кореляцію можна проводити і за іншими позиціями порівняння, які ідентифікують загальну або часткову інформації значення слова. Наприклад, за лексико-граматичною класифікацією, перекладом значень на інші мови та т. ін. Використання деяких із цих ознак як додаткових для перевірки, буде здійснено в параграфі 3.5.

Додатковим критерієм для перевірки і взаємодоповнення ІККР є критерій ідентифікації одного інформаційного масиву через інший, або через послідовність ідентифікацій інших інформаційних масивів. Для цього потрібно визначити методи такої ідентифікації, це дослідження має самостійний науковий інтерес і значення.

У проведених вище дослідженнях представлені необхідні та частина достатніх умов для використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) у практиці розмежування неоднозначностей, а саме:

- тлумачна формула значення слова (ТФЗС);
- характеристична структура (ХС);
- мова-ідентифікатор;
- алгоритм використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР);
- договірні умови (ДУ).

У параграфах 3.5 – 3.7 усі ці складові технології розмежування будуть застосовані до конкретних випадків розмежування неоднозначностей.

3.4. Джерела та об'єкти практичного розмежування

Для підтвердження якості використання ІККР неоднозначностей необхідно визначити достатній об'єм неоднозначностей, у якому вміщувалися би усі основні типи неоднозначностей і який би не був завеликим для обсягу дисертаційного дослідження. При цьому важливо, щоб розмежування цих неоднозначностей мало практичне значення для використання в українській мові.

Без обмеження використання ІККР для інших форм мови, будемо у подальшому розглядати тільки форму іменників як найчисленніший клас неоднозначностей. Необхідно визначити класифікаційні групи усього масиву іменників української мови і використати приклади неоднозначностей з кожної групи. Оптимальної єдиної класифікації таких груп, використання якої задовольнило б усі проблемні питання філології, не існує. Наявні класифікації проводяться за певними диференційними ознаками для вирішення конкретної проблеми. Не будемо аналізувати всі класифікації та синтезувати найоптимальнішу для завдань дисертаційного дослідження, а із існуючих оберемо більш прийнятну.

У роботі І.С. Арнольд [7, 10-20] усі іменники класифіковані за лексико-граматичними розрядами, які об'єднані спільністю лексико-граматичного значення, спільністю форм, у яких проявляються притаманні цим одиницям граматичні категорії, і спільністю можливого займенникового заміщення. Розряди виділяються за комбінованими ознаками відмінюваності, дискретності, займенникового заміщення і типовості словотвірних афіксів. Це такі розряди:

- іменники – назви осіб;
- іменники – істоти, неособи;
- групові збірні іменники;
- чисто збірні іменники;
- розряд одиниць вимірювання;

- розряд предметних іменників;
- іменники – назви матеріалів;
- недискретні, невідмінювані іменники.

У роботі А.А. Уфимцевої [144, 93] вивчення лексичної семантики на основі компонентів знакового значення привело автора до опису всього словникового складу мови за семантичними класами і чисельностями на основі комбінування трьох опозиційних пар ознак: істота – неістота, особа – неособа, дискретність – недискретність. Таке комбінування дозволяє виділити такі семантичні розряди (класи):

- **перший семантичний розряд** з конфігурацією категоріальних ознак: „істота, дискретність, неособа” містить назви осіб та класів семантичної сфери „тваринний світ”. Назви тварин не є багатозначними, але утворюють навколо себе широкі асоціативні поля з можливістю не менш одного переносного метафоричного значення;
- **другий семантичний розряд** з конфігурацією категоріальних ознак: „істота, дискретність, особа” включає імена осіб, які позначають людину у її багатогранних відношеннях до інших людей, до предметів та речей реального світу, до суспільства та його різних інститутів, до всіх сфер розумової та практичної діяльності людини, які характеризують її з боку фізичних та психічних якостей;
- **третій семантичний розряд** з конфігурацією категоріальних ознак: „неістота, дискретність, неособа”, включає назви речей (природного та штучного походження), родин, родів та видів рослинного світу, назви географічних реалій. Основною характерною рисою знакового значення цих імен є дискретність денотата; наявність великої кількості фразеологічних та зв’язаних значень;
- **четвертий семантичний розряд** з конфігурацією ознак: „істота, недискретність, особа”, включає назви різних сукупностей людей, які характеризують їх за соціальною, політичною, генетичною,

професійною та іншими спільнотами, які містяться у знаковому значенні мінімум три семантичні ознаки:

- 1) сукупність;
- 2) особи;
- 3) специфікація цієї сукупності.

Значення таких імен більш абстрактне, ніж значення імен конкретних предметів; наближається за змістом до імен номінативних класів;

- **п'ятий семантичний розряд** з конфігурацією категоріальних ознак: „істота, недискретність, неособа” містить назви сукупностей однорідних та неоднорідних представників тваринного світу. Передається вже не ідея чисельності як категорії числа, а чисельності як міри маси, накопичення;
- **шостий семантичний розряд** з конфігурацією ознак: „неістота, недискретність, неособа” містить назви харчових продуктів, матеріалів, корисних копалин та металів, рідини, газоподібних, в'язких, розпилюваних та еластичних речовин. Назви речовин вже не є збірними, тому що вони позначають не „подільну множинність”, сукупність дискретних одиниць, а „подільну масу”, яка піддається не лічбі, а вимірюванню.

Для визначення джерел добору іменників для кожної із перелічених вище класифікаційних груп (семантичних розрядів), використаємо вимоги до обмеження добору джерел:

- 1) належність джерел до сучасної української літературної мови;
- 2) соціуми повинні бути соціально-прогресивними;
- 3) джерела мають бути зафіксовані чи то у документах, чи у літературних творах;
- 4) інтелектуальність соціуму;
- 5) використання образного мислення українською мовою у соціумі;
- 6) необхідність достатнього, але мінімального контексту;
- 7) замкнутість (мінімальний вплив інших мов);

8) відсутність вульгаризмів.

Цим умовам добору джерел відповідає, зокрема, творчість українських поетів Празької школи. Еміграційні соціуми зберігають у національній мові те, що є для них життєво необхідним, очищеним від інформаційних впливів споріднених мов.

Додатковими умовами відбору іменників із визначених джерел, наприклад, українських поетів Празької школи, є такі:

- функціональна важливість для життєдіяльності;
- частотність використання (що імпліцитно виникає із функціональної важливості).

Відбір об'єктів здійснювався таким чином, щоб охопити всі класи та розряди іменників за розглянутими вище ознаками із урахуванням наявних неоднозначностей у використаному масиві поезій українських поетів Празької школи.

При цьому частина значень кожного АГК береться із джерел поезій українських поетів Празької школи [103; 138, 81, 62], а інша – додається із словників [119; 134; 26; 102] та інших джерел.

Частина значень кожного АГК, вживаного у поезіях українських поетів Празької школи, після розмежування аналізується з точки зору характеристик їх використання (стилістичних, контекстних, співвідношення референта – денотата – сигніфіката, якості формування інформації). Частина значень АГК, залучена із словників та інших джерел, за цими показниками не характеризується.

У дисертаційному дослідженні були використані поезії українських поетів Празької школи (Олега Ольжича, Олени Теліги, Оксани Лятуринської, Юрія Клена). Із цих поезій було опрацьовано та каталогізовано близько 2000 АГК неоднозначностей та проаналізовано із семантичного розряду (за класифікацією А.А. Уфимцевої) із урахуванням важливості та частотності використання.

3.5. Практика використання ІККР

Відповідно до базового алгоритму використання ІККР неоднозначностей першою дією є формування – презентація інформаційних масивів певного АГК у вигляді тлумачних формул значень слова (ТФЗС) у формі роздиференційованих позицій порівняння за однаковими характеристичними ознаками – елементами характеристичної структури (ХС) інформації.

Згідно з визначеними елементами характеристичної структури в параграфі 3.3, продиференційовані позиції порівняння представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Позиції порівняння ІККР неоднозначностей

Код	Позиції порівняння	ТФЗС–1	ТФЗС–N
1	Аналітичний опис:		
1.1	аналітична дефініція (тлумачення) сутності явища;		
1.2	аналітичний опис (тлумачення) функціональної сутності.		
2	Аналітичний опис статички явища:		
2.1	за елементним складом ;		
2.2	за зв'язком елементів;		
2.3	за складом речовини;		
2.4	за формою;		
2.5	за розміром;		
2.6	за розташуванням у просторі (середовищі існування);		
2.7	за зв'язками з елементами середовища існування.		

Таблиця 3.1 (продовження)

3	Аналітичний опис динаміки явища чи об'єкта:		
3.1	рух у просторі як цілого у середовищі існування;		
3.2	рух елементів всередині;		
3.3	вплив на нього інших об'єктів чи явищ;		
3.4	вплив його на інші об'єкти чи явища.		
4	Аналітичний опис (тлумачення) середовища існування явища чи об'єкта кожного інформаційного масиву даного АГК		

У наведеній таблиці формула тлумачення кожного значення слова (даного АГК) читається по вертикалі: ТФЗС – 1, ТФЗС – 2 і т. ін. Аналогічно читаються і формули винаходів і відкриттів, нових термінів та назв у „Патентному праві” Швейцарії, США та інших країн.

Технологію використання ІККР неоднозначностей продемонструємо на прикладі аналізу багатьох значень АГК „Баба”. Згідно зі Словником української мови в 11-ти томах, таких значень АГК „Баба” налічується дванадцять.

Основним елементом характеристичної структури інформаційного масиву (і також ТФЗС) є аналітична дефініція сутності явища в середовищі його існування у загальній системі людських знань. Причому ця аналітична дефініція (1.1) повинна задовольняти всі основні вимоги теорії визначень, які наведені у параграфі 2.3. І водночас будемо створювати дефініції не повністю, як потребувала б лексикографія, а тільки з необхідною достатністю для вирішення нашого завдання розмежування неоднозначностей. За визначенням ТФЗС – як максимуму

інформації, яка вміщена в даному АГК, викликає асоціації, пригадування від даного АГК і яка презентована за особливими правилами (стилістичними) та особливою мовою-ідентифікатором.

Для повної ТФЗС потрібно також включати і аналіз належності до семантичного, лексико-граматичного розрядів, аналіз співвідношень референтного, денотативного і сигніфікативного значень, аналіз інформаційної суті всіх форм слова. Але це дуже складне та трудомістке завдання, яке повинне виконуватися для української лексики за всіма основними її стилями. Згідно з цим позиції порівняння АГК (1.1) „Баба” можемо презентувати таким чином:

1. **Баба-1** – людина жіночої статі; *баби вхопили осавулиху понід руки та й повели по селі;*
2. **Баба-2** – людина жіночої статі, літня за віком; *баба глянула на Горпину, і в старих очах заграв жаль;*
3. **Баба-3** – людина жіночої статі, літня за віком з ієрархією родинних стосунків (мати батька або матері); *пустила баба внука;*
4. **Баба-4** – людина жіночої статі, літня за віком з ієрархією родинних стосунків (дружина); *був собі дід та баба; моя баба життя не дає;*
5. **Баба-5** – людина, незалежно від статі, яка має жіночі фізичні та психологічні риси; *Ну-ну, не будь бабою! Вартуй, коли наказано;*
6. **Баба-6** – людина жіночої статі, яка має досвід прийняття пологів; *де багато баб, там дитя безпуне;*
7. **Баба-7** – людина жіночої статі, яка має лікарський (психотерапевтичний, гомеопатичний, тощо) досвід; *надвоє баба ворожіла;*
8. **Баба-8** – снігова фігура; *бабу здоровенную, уночі страшенную, зліпимо гуртом;*
9. **Баба-9** – інструмент, прилад; *важко грюкнула, падаючи перший раз, сталева баба копра; забивали чавунними „бабами” палі;*
10. **Баба-10** – перепічка із тіста; *ромова баба;*

11. **Баба-11** – різновид птахів; *в небі крутились білі мартини й чайки, а здорові білі, з червоними носами баби, неначе лебеді, вкривали купами й море й береги;*

12. **Баба-12** – їстівний плід (груша); *достиглі баби висіли на дереві* [119, Т. 1, 75; 134, 42].

Не менш важливою для комунікації в життєдіяльності людей є аналітична дефініція функціональної суті інформації (1.2), яка асоціює певний АГК. Як було наведено вище, функціональна суть – це те, для чого призначене явище чи об’єкт у життєдіяльності людей, як воно використовується ними або може використовуватися у майбутньому. Не на всі значення слова (АГК) легко представити функціональну суть інформаційних масивів. Якщо автору ТФЗС не очевидна одразу функціональна суть інформаційних об’єктів, то необхідно описувати сутність явища з позиції життєвих інтересів та провести узагальнення цього. Ймовірність того, що таке тлумачення найбільш правильне, дуже висока.

Для АГК „**Баба**” позиції порівняння (1.2) можна презентувати так:

1. **Баба-1** – для визначення статі людини як елемента суспільства людей з дітородними можливостями;
2. **Баба-2** – для визначення вікових особливостей жіночої статі;
3. **Баба-3** – для визначення родинних стосунків особи жіночої статі;
4. **Баба-4** – для визначення родинних стосунків особи жіночої статі;
5. **Баба-5** – для визначення особливостей фізичних та психологічних рис;
6. **Баба-6** – для визначення особи, яка допомагає при пологах;
7. **Баба-7** – для визначення особи, яка допомагає засобом використання лікарського (психотерапевтичного, гомеопатичного, тощо) досвіду;
8. **Баба-8** – призначається для вираження певного образу засобом скульптури;

9. **Баба-9** – призначається для виконання ударних, рушійних робіт;
10. **Баба-10** – призначається для називання певного виду їжі;
11. **Баба-11** – використовується для називання явища природи, частини тваринного світу;
12. **Баба-12** - використовується для називання явища природи, частини рослинного світу.

Наступною групою позицій порівняння – елементів характеристичної структури інформаційного масиву – є аналітичний опис статички явища, об'єкта. Ці елементи характеристичної структури презентують інформацію про статичний стан явища чи об'єкта, що є актуальним, бо у групах іменників переважають явища й об'єкти, створені і / або пристосовані людьми для своєї життєдіяльності. Структура групи позицій порівняння схожа на унормований опис „Технології патентного права” та інші унормовані юридичні технології описів явищ і об'єктів.

Послідовність презентації визначається так:

- 2.1 – елементний склад;
- 2.2 – зв'язок цих елементів між собою (механічний, електричний та інші функціональні зв'язки);
- 2.3 – склад речовин елементів та зв'язків (особливо, якщо це суттєво для функціонування явища чи об'єкта);
- 2.4 – форми;
- 2.5 – розміри, якщо це функціонально суттєво;
- 2.6 та 2.7 – розташування у просторі середовища існування та зв'язки з елементами середовища існування.

У деяких випадках презентація статички іменника викликає труднощі, хоча принципово для будь-якого іменника це зробити можливо. Для цього потрібні необхідні обсяг знань, ерудиція та рівень мислення автора. Але для вирішення основного завдання дисертації – розмежування неоднозначностей – ця група позицій порівняння, а також наступні 3 та 4, в основному для проведення кореляції інформаційних масивів є

другорядними, бо в більшості випадків розмежування неоднозначностей і ясність у прийнятті рішення наступає після кореляційного аналізу за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 .

Для виконання розмежування неоднозначностей і прийняття рішення про необхідність і ступінь повноти презентації позицій порівняння 2, 3, 4 приймається в разі неясності при кореляції за позиціями порівняння 1.1 та 1.2. Для деяких ТФЗС АГК „Баба” презентуємо деякі позиції порівняння 3-х груп (2, 3, 4), а саме:

Для АГК „Баба” позиції порівняння 2.1 презентуємо так:

1. **Баба-1 – 7** – біооб’єкт – людина;
2. **Баба-8** – складається із декількох складових, які імітують елементи людської постаті та її одягу;
3. **Баба-9** – важка маса, підвішена або закріплена з можливістю руху;
4. **Баба-10** – складається з декількох їстівних інгредієнтів: борошно, яйця, цукор та інші;
5. **Баба-11** – біооб’єкт пташиного світу;
6. **Баба-12** – біооб’єкт рослинного світу.

АГК „Баба” позиції порівняння (2.3):

7. **Баба-8** – сніжні маси (або інші матеріали);
8. **Баба-9** – метал, камінь, дерево, мотузка, ціп та інші;
9. **Баба-10** – борошно, цукор, яйця та інші.

АГК „Баба” позиції порівняння (4):

10. **Баба-1-7** – суспільне явище, суспільні взаємовідносини;
11. **Баба-8-10** – об’єкти, створені людиною;
12. **Баба-11–12** – природні явища.

Окрім наведених вище позицій порівняння, що є складовими ТФЗС, для більшої повноти досліджень при розмежуванні можливими є також й інші, більш формальні, позиції порівняння (елементи характеристичної структури інформації), такі як:

Таблиця 3.1 (продовження)

Позиції порівняння ІККР неоднозначностей

5	Належність до різних класів за класифікацією:	ТФЗС-1	ТФЗС-N
5.1	1) іменники-об'єкти; 2) віддієслівні іменники; 3) абстрактні іменники; 4) іменники міри.		
5.2	Значення АГК за ПП 1.1 та 1.2 в іноземних мовах.		
5.3	Інші ПП (що будуть узгоджені при подальшому науковому дослідженні використання ІККР)		

Для АГК „Баба” позиції порівняння 5.1 показано у таблиці 3.2:

Таблиця 3.2

Позиції порівняння 5.1 АГК „Баба”

Позиція порівняння	Баба-1	Баба-2	Баба-3	Баба-4
5.1	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт

Таблиця 3.2 (продовження)

Позиція порівняння	Баба-5	Баба-6	Баба-7	Баба-8
5.1	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт

Таблиця 3.2 (продовження)

Позиція порівняння	Баба-9	Баба-10	Баба-11	Баба-12
5.1	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт	іменник- об'єкт

Для АГК „Баба” позиції порівняння 5.2 показано у таблиці 3.3:

Таблиця 3.3

Позиції порівняння 5.2 АГК „Баба”

Позиція порівняння	Баба-1	Баба-2	Баба-3	Баба-4	Баба-5	Баба-6
5.2	англ. country woman, peasant woman	англ. old woman	англ. grandmot her	англ. wife	англ. molly- coddle	англ. midwife

Таблиця 3.3 (продовження)

Позиція порівняння	Баба-7	Баба-8	Баба-9	Баба-10	Баба-11	Баба-12
5.2	англ. witch	англ. snowman stone image	англ. ram	англ. Baba	англ. bird	англ. pear

Після того, як необхідні позиції порівняння (ПП) представлені, другою дією алгоритму використання технології ІККР є проведення

кореляційного аналізу всіх ТФЗС того ж АГК „Баба” за позиціями порівняння 1.1.

Висновок про наявність чи відсутність кореляції приймається на основі оцінки збігу або відсутності описів у позиціях порівняння, що виконуються в системі однозначних понять більш загальних значень, а також згідно узгоджених договірних умов (ДУ), що частково наведені в параграфі 3.3.

За цим можна стверджувати, що інформація по суті за позицією порівняння 1.1 збігається, тобто корелює між собою в ТФЗС „Баба”-1 – „Баба”-7. Формально та у скороченій формі цей факт можна записувати як $1 \cap 2 \cap 3 \cap 4 \cap 5 \cap 6 \cap 7$, де знак \cap означає наявність кореляції інформації по суті. А за позицією порівняння 1.1 для ТФЗС „Баба”-8, „Баба”-9, „Баба”-10, „Баба”-11, „Баба”-12 така кореляція відсутня.

Аналогічно проводиться кореляційний аналіз за позицією порівняння 1.2. Його результати: $1 \cap 2 \cap 3 \cap 4 \cap 5 \cap 6 \cap 7$. А в ТФЗС „Баба”-8, „Баба”-9, „Баба”-10, „Баба”-11, „Баба”-12 – кореляція відсутня.

На основі проведеного аналізу за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 вже можна зробити попередній висновок, що АГК „Баба” має 6 омонімів, причому один із них має свою групу полісемів, де:

Баба-1–баба 1_1 , **Баба-2**–баба 2_1 , **Баба-3**–баба 3_1 , **Баба-4**–баба 4_1 ,
Баба-5–баба 5_1 , **Баба-6**–баба 6_1 , **Баба-7**–баба 7_1 , **Баба-8**–баба 1_2 ,
Баба-9– баба 1_3 , **Баба-10**– баба 1_4 , **Баба-11**– баба 1_5 , **Баба-12**– баба 1_6 ,
де верхній індекс позначає полісем, а нижній – омонім.

Аналіз за іншими позиціями порівняння тільки підтверджує зроблений висновок.

Наведений аналіз можливо представити у вигляді технологічної карти атестації (таблиця 3.4):

Таблиця 3.4 (продовження)

5.1	іменники- об'єкти	іменники- об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники- об'єкти	іменники- об'єкти
5.2	англ. country- woman, peasant woman	англ. old woman	англ. grandmother	англ. wife	англ. molly- coddle	англ. midwife

Таблиця 3.4 (продовження)

Код	Баба-7	Баба-8	Баба-9	Баба-10	Баба-11	Баба-12
1.1	особа статі, яка нетрадиційний лікарський (психо- терапевтичний, гомеопатичний тощо) досвід	жіночої має фігура	снігова фігура	інструмент, прилад	перепічка з тіста	різновид птахів плід (груша)

Таблиця 3.4 (продовження)

1.2	для позначення особи, допомагає вирішувати проблеми методом ворожіння	снігова (або з іншого матеріалу) скульптура, яка позначає людську постать	для позначення інструменту, який виконує ударні роботи	для позначення виробу із тіста, призначений для їжі	для позначення явища природи, частини тваринного світу	для позначення явища природи, їстівного плоду
2.1	-	складається із декількох елементів, які імітують елементи людської постаті та її одягу	важка підвішена чи закріплена, з можливістю руху	їстівні продукти, які використовуються для випічки		
2.3		сніжні маси (або інші матеріали)	метал, дерево, камінь, мотузка, ціп та т. ін.	борошно, цукор, масло та т. ін.		

Таблиця 3.4 (продовження)

2.4	формою схожа на жіночу особу	формою схожа на жіночу особу	формою схожа на жіночу особу	формою схожа на жіночу особу	формою схожа на жіночу особу	формою схожа на жіночу особу
4	суспільне явище, суспільні взаємовідносини	-	-	-	природне явище	природне явище
5.1	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти
5.2	англ. witch	англ. snowman stone image	англ. ram	англ. baba	англ. bird	англ. pear

Таблиця 3.5

Результати розмежування АГК „Баба”

Позиція порівняння	Баба-1	Баба-2	Баба-3	Баба-4	Баба-5	Баба-6
1.1	1п2п3п4	2п1п3п4	3п1п2п4	4п1п2п3		
1.2					5п1п2п3п4	6п6
4	1(2-6)п	2 (1-6)п	3 (1-6) п	4(1-6)п	5(1-6) п	6(1-5) п
5.1	1(2-12)п	(1-12)п	3(1-12)п	4(1-12)п	5(1-12)п	6(1-12)п
Результати розмежування	баба ¹ ₁	баба ² ₁	баба ³ ₁	баба ⁴ ₁	баба ⁵ ₁	баба ¹ ₂

Таблиця 3.5 (продовження)

Результати розмежування АГК „Баба”

Позиція порівняння	Баба-7	Баба-8	Баба-9	Баба-10	Баба-11	Баба-12
1.2	7п7					
2.4		8п8	9п9	10п10	11п11	12п12
4					11п12	12п11
5.1	7(1-12)п	8(1-12)п	9(1-12)п	10(1-12)п	11(1-12)п	12(1-12)п
Результати розмежування	баба ¹ ₃	баба ¹ ₄	баба ¹ ₅	баба ¹ ₆	баба ¹ ₇	баба ¹ ₈

Наведемо наступний приклад варіанта технології використання ІККР неоднозначностей для АГК „Коса”.

Створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Коса” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Формули АГК (слова) „Коса”:

Коса-1 – пристрій (1.1) для різання шляхом руху гострого краю матеріалу, з якого виготовлено пристрій, уздовж і впоперек матеріалу, який підлягає різанню (1.2), який складається із металевої смуги з загостреним краєм держака цієї смуги (2.1), який розташований під кутом до поверхні смуги і має кріплення до неї, яке має регульоване кріплення до смуги (2.2), матеріалом для смуги коси в основному є метали, а для держака – деревина (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), використовується при зрізуванні трав, зернових культур і т. ін. (4), об’єкти (5.1), англ. scythe (5.2); *нагострені коси; шовкова трава на коси полягає;*

Коса-2 – пристрій (1.1) для різання шляхом руху гострого краю матеріалу, з якого виготовлено пристрій, уздовж і впоперек матеріалу, який підлягає різанню (1.2), який складається із металевої смуги з загостреним краєм держака цієї смуги (2.1), який розташований під кутом до поверхні смуги і має кріплення до смуги, яке має регульоване кріплення до смуги (2.2), матеріалом для смуги коси в основному є метали, а для держака – деревина (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), використовується як образ смерті людей (4), об’єкти (5.1), англ. scythe (5.2); *смерть занесла свою гостру косу;*

Коса-3 – набір великої кількості довгих волокон (1.1) для терморегулювання людей (1.2), складається з волокон волосся (2.2), рогові клітини організму людини (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно

перевищує товщину (2.5), голова людини (4), об'єкти (5.1), англ. plait, tress (5.2); *густі, золото-жовті коси буйними хвилями спадали на її груди і плечі;*

Коса-4 – сукупність великої кількості довгих волокон (1.1), для терморегулювання людей (1.2), складається з волокон волосся (2.1), рогові клітини організму людини (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), голова людини (4), об'єкти (5.1), англ. tress (5.2); *дві чорні коси, перекинуті наперед; руса коса нижче пояса;*

Коса-5 – набір великої кількості довгих волокон (1.1) для технологічних цілей в побуті (1.2), складається з волокон різних матеріалів (2.1), технічні та побутові матеріали (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), побут людини (4), об'єкти (5.1), англ. braid, plait (5.2); *мотузка зв'язана у косу;*

Коса-6 – частина суходолу планети, яка межує з водною поверхнею (1.1), розділяє суходіл та водну поверхню (1.2), складається з планетного ґрунту (2.1), неорганічні матеріали (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), геофізична поверхня Землі (4), об'єкти (5.1), англ. spit (5.2); *леліє Дніпро, вигинаючись поміж горами, тихо миючи піскуваті коси;*

Коса-7 – частина суходолу планети, яка межує з водною поверхнею (1.1), розділяє водні поверхні (1.2), складається з планетного ґрунту (2.1), неорганічні матеріали (2.3), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), геофізична поверхня Землі об'єкти (5.1), англ. spit (5.2); *піщані коси, що кинджалом врізались у море;*

Коса - 8 – назва рослини (1.1), складається з біологічного матеріалу (2.1), рослинний світ (4), об'єкти (5.1), лат. Asarum europaeum (5.2);

Коса-9 – назва одного із життєвоважливих органів людського та тваринного тіла (1.1), забезпечує життєздатність організму (1.2), складається з біологічного матеріалу (2.1), форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина (2.4), коли довжина значно перевищує товщину (2.5), людський та тваринний організм (4), об'єкти (5.1), англ. spleen, лат. óculus (5.2); *коса свиняча, що коло печінки, довгенька* [119, Т.4, 304; 134, 422-423; 26, 749].

Після того, як формули АГК створені, то другою дією алгоритму використання ІККР є проведення кореляції за позиціями порівняння 1.1 та 1.2. І далі, якщо є сумніви в збігу інформаційних масивів за цими позиціями, необхідно проводити кореляцію за позиціями 2, 3, 4. Висновок про наявність чи відсутність кореляції інформації за суттю в цих інформаційних масивах приймається згідно з узгодженими договірними умовами (ДУ).

Для більшої повноти дослідження проводимо диференціацію слів за суттю договірних умов ДУ-6 та ДУ-7. У багатьох випадках ця диференціація може бути проведена одразу ж після кореляції за позиціями порівняння 1.1 та 1.2, що у сукупності дає відповідь на розмежування.

Результати проведених кореляцій занесемо до Технологічної Карти Атестації (ТКА), де нижній індекс слова позначає номер омоніма, а верхній – номер полісема цього омоніма. Знак \cap означає перетин (кореляцію) об'ємів інформаційних масивів за суттю.

За позиціями порівняння 1.1 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $1 \cap 2$; **Коса-2** – $2 \cap 1$; **Коса-3** – $3 \cap 4 \cap 5$; **Коса-4** – $4 \cap 3 \cap 5$; **Коса-5** – $5 \cap 3 \cap 4$; **Коса-6** – $6 \cap 7$; **Коса-7** – $7 \cap 6$; **Коса-8** – не корелює з іншими; **Коса-9** – не корелює з іншими.

За позиціями порівняння 1.2 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $1 \cap 2$; **Коса-2** – $2 \cap 1$; **Коса-3** – $3 \cap 4$; **Коса-4** – $3 \cap 4$; **Коса-5** – не корелює з іншими; **Коса-6** – $6 \cap 7$; **Коса-7** – $7 \cap 6$; **Коса-8** – не корелює з іншими; **Коса-9** – не корелює з іншими.

За позиціями порівняння 2.1 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $1 \cap 2$; **Коса-2** – $2 \cap 1$; **Коса-3** – $3 \cap 4 \cap 5$; **Коса-4** – $4 \cap 3 \cap 5$;
Коса-5 – $5 \cap 3 \cap 4$; **Коса-6** – $6 \cap 7$; **Коса-7** – $7 \cap 6$; **Коса-8** – $8 \cap 9$;
Коса-9 – $9 \cap 8$.

За позиціями порівняння 2.2 можемо зробити висновок, що:

Коса -1 – $1 \cap 2$; **Коса-2** – $2 \cap 1$; **Коса-3** – не корелює з іншими; **Коса-4** – не корелює з іншими; **Коса-5** – не корелює з іншими; **Коса-6** – не корелює з іншими; **Коса-7** – не корелює з іншими; **Коса-8** – не корелює з іншими; **Коса-9** – не корелює з іншими.

За позиціями порівняння 2.3 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $1 \cap 2$; **Коса-2** – $2 \cap 1$; **Коса-3** – $3 \cap 4$; **Коса-4** – $4 \cap 3$;
Коса-5 – не корелює з іншими; **Коса-6** – $6 \cap 7$; **Коса-7** – $7 \cap 6$; **Коса-8** – не корелює з іншими; **Коса-9** – не корелює з іншими.

За позиціями порівняння 2.4 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $(1-9) \cap$; **Коса-2** – $(1-9) \cap$; **Коса-3** – $(1-9) \cap$; **Коса-4** – $(1-9) \cap$;
Коса-5 – $(1-9) \cap$; **Коса-6** – $(1-9) \cap$; **Коса-7** – $(1-9) \cap$; **Коса-8** – $(1-9) \cap$;
Коса-9 – $(1-9) \cap$.

За позиціями порівняння 2.5 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $(1-9) \cap$; **Коса-2** – $(1-9) \cap$; **Коса-3** – $(1-9) \cap$; **Коса-4** – $(1-9) \cap$;
Коса-5 – $(1-9) \cap$; **Коса-6** – $(1-9) \cap$; **Коса-7** – $(1-9) \cap$; **Коса-8** – $(1-9) \cap$;
Коса-9 – $(1-9) \cap$.

За позиціями порівняння 4 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – не корелює з іншими; **Коса-2** – не корелює з іншими;
Коса-3 – $3 \cap 4$; **Коса-4** – $4 \cap 3$; **Коса-5** – не корелює з іншими;
Коса-6 – $6 \cap 7$; **Коса-7** – $7 \cap 6$; **Коса-8** – не корелює з іншими;
Коса-9 – не корелює з іншими.

За позиціями порівняння 5.1 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $(1-9) \cap$; **Коса-2** – $(1-9) \cap$; **Коса-3** – $(1-9) \cap$; **Коса-4** – $(1-9) \cap$;
Коса-5 – $(1-9) \cap$; **Коса-6** – $(1-9) \cap$; **Коса-7** – $(1-9) \cap$; **Коса-8** – $(1-9) \cap$;
Коса-9 – $(1-9) \cap$.

За позиціями порівняння 5.2 можемо зробити висновок, що:

Коса-1 – $1 \cap 2$; **Коса-2** – $2 \cap 1$; **Коса-3** – $3 \cap 4 \cap 5$; **Коса-4** – $4 \cap 3$;
Коса-5 – $5 \cap 3$; **Коса-6** – $6 \cap 7$; **Коса-7** – $7 \cap 6$; **Коса-8** – не корелює з іншими; **Коса-9** – не корелює з іншими.

Позиції порівняння 2.6 - 3.4 не розглядаються тому, що в деяких з цих випадків неможливо визначити функціональну суть, динаміку і т. ін.

Для розмежування даних АГК „Коса” наведеної вище інформації достатньо. Звертатися до всіх зазначених вище позицій необхідно у тих випадках, коли попередня інформація не дає можливості зробити розмежування.

Результати розмежування АГК „Коса”:

Коса-1 – коса 1_1 , **Коса-2** – коса 2_1 , **Коса-3** – коса 1_2 , **Коса-4** – коса 2_2 ,
Коса-5 – коса 3_2 , **Коса-6** – коса 1_3 , **Коса-7** – коса 2_3 , **Коса-8** – коса 1_4 ,
Коса - 9 - коса 1_5 .

Тобто, АГК „Коса” має 5 омонімів, з яких 3 мають свою групу полісемів.

У Словнику української мови в 11 томах представлено 5 значень АГК „Коса”, виділено 4 омоніми, серед яких є діалектне значення [119, Т.4, 304; 134, 422-423].

3.6. Файли розмежування неоднозначностей

На основі розробленого інформаційно-кореляційного критерію розмежування неоднозначностей (повних лексичних омонімів та полісемів) наведені нижче результати у вигляді технологічних карт розмежування найбільш вживан их за частотним показником іменників у творчості українських поетів Празької школи. Наведені тільки найнеобхідніші позиції порівняння з тлумачної формули значення слова, що дають змогу однозначно прийняти рішення про розмежування наведених АГК.

Наступним прикладом для проведення розмежування ми обрали АКГ „Голова”.

Створимо тлумачні формули значення АКГ (слова) для іменника „Голова” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АКГ.

Формули АКГ (слова) „Голова”:

Голова-1 – основна частина живої істоти (1.1), призначено для функціонування живого організму (1.2); *похитав головою; хапається обома руками за голову;*

Голова-2 – основна частина живої істоти, орган мислення (1.1), призначено для оптимального функціонування організму в цілому (і в соціумі) (1.2); *у голові роїлося багато різних думок;*

Голова-3 – основна особа, яка керує колективом людей (1.1), призначено та використовується для оптимального керування групою людей (1.2); *голова колгоспу, голова сільради; Голова Президії Верховної Ради;*

Голова-4 – основна особа, керівник зборів людей (1.1), призначено та використовується для оптимального функціонування зборів людей (1.2); *голова зборів надав слово;*

Голова-5 – основна особа (головна) у якій-небудь справі (1.1), призначено та використовується для оптимального керування справою (1.2); *не жінка хата голова, а чоловік; голова всіх руських владників;*

Голова-6 – основне у чому-небудь (1.1), призначено та використовується для здійснення основної функції чого-небудь (1.2); *а хліб – всьому голова;*

Голова-7 – передня частина колони, загону та т. ін., що рухається (1.1), призначено та використовується для оптимального руху колони, загону та т. ін. (1.2); *голова колони;*

Голова-8 – продукт харчування декількох типів продуктів (1.1), використовується для позначення харчового продукту (1.2); *голова сахару* [119, Т. 2, 109-111; 134, 203].

Після того, як створено тлумачні формули значення АКГ, проаналізуємо та проведемо попередню кореляцію за позиціями 1.1 та 1.2.

Результати занесемо до технологічної карти атестації (ТКА), де нижній індекс слова позначає номер омоніма, а верхній – номер полісема цього омоніма. Знак \cap означає перетин (кореляцію) об'ємів інформаційних масивів за суттю.

За позиціями порівняння 1.1 можемо зробити висновок, що:

Голова-1 – $1 \cap (2-6)$; **Голова-2** – $2 \cap (1, 3-6)$; **Голова-3** – $3 \cap (1-2, 4-6)$;
Голова-4 – $4 \cap (1-3, 5-6)$; **Голова-5** – $5 \cap (1-4, 6)$; **Голова-6** – $6 \cap (1-5)$;
Голова-7 – $7 \cap 7$; **Голова-8** – $8 \cap 8$.

За позиціями порівняння 1.2 можемо зробити висновок, що:

Голова-1 – $1 \cap (2-6)$; **Голова-2** – $2 \cap (1, 3-6)$; **Голова-3** – $3 \cap (1-2, 4-6)$;
Голова-4 – $4 \cap (1-3, 5-6)$; **Голова-5** – $5 \cap (1-4, 6)$; **Голова-6** – $6 \cap (1-5)$;
Голова-7 – $7 \cap (1-6)$; **Голова-8** – $8 \cap 8$.

За проведеною кореляцією за позиціями 1.1 та 1.2 неможливо зробити остаточний висновок, тому продовжимо аналіз АГК „Голова” за позиціями порівняння 5.1 та 5.2. Висновок про наявність або відсутність кореляції інформації за суттю у цих інформаційних масивах приймаємо згідно з узгодженими договірними умовами..:

Голова-1 – іменники-об'єкти (5.1), head (5.2);
Голова-2 – іменники-об'єкти (5.1), head, chief, master (5.2);
Голова-3 – іменники-об'єкти (5.1), head, chief, master (5.2);
Голова-4 – іменники-об'єкти (5.1), head, chief, master (5.2);
Голова-5 – іменники-об'єкти (5.1), head, chief, master (5.2);
Голова-6 – іменники-об'єкти (5.1), head (5.2);
Голова-7 – іменники-об'єкти (5.1), head (5.2);
Голова-8 – іменники-об'єкти (5.1), bulb, clove kebbuck, truckle (5.2) [26, 674].

За позиціями порівняння 5.1 можемо зробити висновок, що:

Голова-1 – $1 \cap (2-8)$; **Голова-2** – $2 \cap (1, 3-8)$; **Голова-3** – $3 \cap (1-2, 4-8)$;
Голова-4 – $4 \cap (1-3, 5-8)$; **Голова-5** – $5 \cap (1-4, 6-7)$;
Голова-6 – $6 \cap (1-5, 7-8)$; **Голова-7** – $7 \cap (1-6, 8)$; **Голова-8** – $8 \cap (1-7)$.

За позиціями порівняння 5.2 можемо зробити висновок, що:

Голова-1 – $1 \cap (1-6)$; **Голова-2** – $2 \cap (1, 3-8)$; **Голова-3** – $3 \cap (1-2, 4-8)$;
Голова-4 – $4 \cap (1-3, 5-6)$; **Голова-5** – $5 \cap (1-4, 6)$; **Голова-6** – $6 \cap (1-5)$;
Голова-7 – $7 \cap (1-6)$; **Голова-8** – $8 \cap 8$.

У даному випадку диференціація не могла бути проведеною одразу ж після кореляції за позиціями 1.1 та 1.2, тому були розглянуті та проаналізовані позиції порівняння 5.1 та 5.2, що у сукупності дає відповідь на розмежування АГК „Голова”. Інші позиції порівняння не розглядаються тому, що для розмежування АГК „Голова” наведеної вище інформації достатньо, і ми отримали можливість зробити розмежування.

Результати розмежування АГК „Голова”:

Голова-1 – Голова ¹₁; **Голова-2** – Голова ²₁; **Голова-3** – Голова ³₁;
Голова-4 – Голова ⁴₁; **Голова-5** – Голова ⁵₁; **Голова-6** – Голова ⁶₁;
Голова-7 – Голова ⁷₁; **Голова-8** – Голова ¹₂.

Тобто, АГК „Голова” має 2 омоніми, з яких 1 має свою розгалужену групу полісемів, що складається із 7 полісемантичних значень.

У Словнику української мови в 11 томах фіксується 9 полісемантичних значень, омоніми не виділяються [119, Т. 2, 109-111].

Іншим прикладом для проведення розмежування та демонстрації технології використання ІККР обрали АГК „Лава”.

Створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Лава” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Формули АГК (слова) „Лава”:

Лава-1 – потоки речовин, які рухаються,: вулканічні, сельові, снігові та т. ін. (1.1), явище природи (1.2); *магма виливається у вигляді лави*;

Лава-2 – потоки маси (об`єму) застиглих речовин (вугілля, руда тощо) (1.1), явище природи, використовується у гірничовидобувній промисловості (1.2); *багато вугілля дає лава; багато лав у Донбасі*;

Лави-3 – потоки мас людей, які рухаються (1.1), для позначення переміщення мас людей (1.2); *весь натовп пішов лавою до дверей;*

Лави-4 – організаційна структура, розташування, підпорядкування (1.1), призначено та використовується для управління людьми (1.2); *построїли в лаву;*

Лави-5 – організаційна структура, колегія суддів 19 століття (1.1), призначено та використовується для управління людьми (1.2); *крім ради, була і друга колегія – лави;*

Лави-6 – організаційна структура, військовий підрозділ (1.1), призначено та використовується для управління людьми (1.2); *негайно розгорнутися у бойові лави; шикували грізні лави;*

Лави-7 – організаційна структура, спосіб шикуння (1.1), призначено та використовується для управління людьми (1.2); *друзі шикуються в лави;*

Лави-8 – організаційна структура, сукупність осіб, об'єднаних певними стосунками (організації, партії тощо) (1.1), призначено та використовується для управління людьми (1.2); *студентська лави; партійна лави;*

Лави-9 – меблевий пристрій, дошка для сидіння, лежання (1.1), призначений для сидіння, лежання (1.2); *гість лави не засидить;*

Лави-10 – меблевий пристрій, похилий стіл (парта) (1.1), призначений для письма (1.2); *шкільна лави [119, Т. 4, 428-429; 134, 437].*

Після того, як були створені тлумачні формули значення АГК, другою дією алгоритму використання ІККР є проведення кореляції за проаналізованою позицією порівняння 1.1. Це дає можливість зробити висновок, що:

Лави-1 – $1 \cap (1, 3)$; **Лави-2** – $2 \cap 1$; **Лави-3** – $3 \cap (1, 2)$; **Лави-4** – $4 \cap (5-8)$; **Лави-5** – $5 \cap (4, 6-8)$; **Лави-6** – $6 \cap (4, 5, 7, 8)$; **Лави-7** – $7 \cap (4-6, 8)$; **Лави-8** – $8 \cap (4-7)$; **Лави-9** – $9 \cap 10$; **Лави-10** – $10 \cap 9$.

Кореляція за позиціями порівняння 1.2 приводить до висновків, що:

Лави-1 – 1 ∩ (2,3); **Лави-2** – 2 ∩ 1; **Лави-3** – 3 ∩ (1, 2);
Лави-4 – 4 ∩ (5-8); **Лави-5** – 5 ∩ (4, 6-8); **Лави-6** – 6 ∩ (4, 5, 7, 8);
Лави-7 – 7 ∩ (4-6, 8); **Лави-8** – 8 ∩ (4-7); **Лави-9** – 9 ∩ 10;
Лави-10 – 10 ∩ 9.

Цієї інформації недостатньо для прийняття остаточного рішення про розмежування даного АГК, тому продовжимо аналіз за наступними позиціями порівняння 5.1 та 5.2. Висновок про наявність або відсутність кореляції за суттю в цих інформаційних масивах приймаємо згідно з узгодженими договірними умовами..:

Лави-1 – іменники-об'єкти (5.1); lava-stream, lava-flow, coulee (5.2);

Лави-2 – іменники-об'єкти (5.1); clinker (5.2);

Лави-3 – іменники-об'єкти (5.1); stream, group (5.2);

Лави-4 – іменники-об'єкти (5.1); file, rank (5.2);

Лави-5 – іменники-об'єкти (5.1); chamber (5.2);

Лави-6 – іменники-об'єкти (5.1); sub-unit (5.2);

Лави-7 – іменники-об'єкти (5.1); file, rank (5.2);

Лави-8 – іменники-об'єкти (5.1); file, rank (5.2);

Лави-9 – іменники-об'єкти (5.1); bench (5.2);

Лави-10 – іменники-об'єкти (5.1); desk, writing-table (5.2) [26, 755].

Результати проведених кореляцій занесемо до технологічної карти атестації (ТКА).

За позиціями порівняння 5.1 та 5.2 можемо зробити висновок, що:

Лави-1 – 1 ∩ (2-10); **Лави-2** – 2 ∩ (1, 3-10); **Лави-3** – 4 ∩ (1-2, 4-10);
Лави-4 – 4 ∩ (1-3, 5-10); **Лави-5** – 5 ∩ (1-4, 6-10); **Лави-6** – 6 ∩ (1-5, 7-10);
Лави-7 – 7 ∩ (1-6, 8-10); **Лави-8** – 8 ∩ (1-7, 9-10); **Лави-9** – 9 ∩ (1-8, 10);
Лави-10 – 10 ∩ (1-10).

Інші позиції порівняння не розглядаються, тому що у даному випадку, з наведеної вище інформації, можна зробити висновки щодо

наявності або відсутності кореляції інформації за суттю у цих інформаційних масивах.

Результати розмежування АГК „Лави”:

Лави-1 – Лави¹₁; Лави-2 – Лави²₁; Лави-3 – Лави³₁;
 Лави-4 – Лави¹₂; Лави-5 – Лави²₂; Лави-6 – Лави³₂;
 Лави-7 – Лави⁴₂; Лави-8 – Лави⁵₂; Лави-9 – Лави¹₃;
 Лави-10 – Лави²₃.

Тобто, АГК „Лави” має 3 омоніми, кожен із яких має свої полісеми, розгалужену систему має 2 група (5 полісемів).

У Словнику української мови в 11 томах зафіксовано 9 значень АГК „Лави”, виділено 4 омоніми [119, Т.4, 429].

Наступним прикладом для проведення розмежування обрано АГК „Образ”.

Створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Образ” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Образ”:

Образ-1 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – Знаків і Символів об’єктивної дійсності з формуванням атомно-молекулярних структур у мозку людини (1.1); призначено та використовується для запам’ятовування інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *поновити у пам’яті образ кого-небудь, образ темниці;*

Образ-2 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – шляхом діяльності мислення з формуванням атомно-молекулярних структур у мозку людини, які відповідають суб’єктивним, раніше не існуючим, станам субстанцій: абстракції та фантазії (1.1); призначено та використовується для створення та запам’ятовування інформації

з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *образ мавки*;

Образ-3 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів мови: стилістичних тропів, стилістичних фігур та ін. для створення художньої образності (1.1); призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *образ Дніпра*;

Образ-4 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів графіки, кольору та ін. (1.1); призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *зоровий образ, барвистий образ*;

Образ-5 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів пластики, тощо (1.1); призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *образ рухів, пластики*;

Образ-6 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів співу, музики тощо (1.1); призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *музичний образ*;

Образ-7 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою технічних пристроїв з використанням електромагнітних, акустичних

випромінювань потоків часток та ін.: фото, дзеркало, електронні та інші прилади (1.1); призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини (1.2); *портрет, фотографія*;

Образ-8 – стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – знаків та символів об'єктивної дійсності з формуванням за допомогою процесу мислення алгоритмів та програм дій, реакцій (1.1); призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини; *образ життя, мислення, образ зовнішнього світу*;

Образ-9 – ікона як предмет (1.1); використовується як носій культового (релігійного) символу (1.2); *молитися перед образами; образ Миколая-угодника*;

Образ-10 – обличчя людини (1.1); використовується для позначення фронтальної частини голови людини: очі, ніс, рот та ін. (1.2); *спершу підемо та образи свої помисмо* [119, Т.5, 560-561; 134, 582].

За позиціями порівняння 1.1 можемо зробити висновок, що:

Образ-1 – $1 \cap (2-8)$; **Образ-2** – $2 \cap (1, 3-8)$; **Образ-3** – $3 \cap (1, 2, 4-8)$; **Образ-4** – $4 \cap (1-3, 5-8)$; **Образ-5** – $5 \cap (1-4, 6-8)$; **Образ-6** – $6 \cap (1-5, 7,8)$; **Образ-7** – $7 \cap (1-6, 8)$; **Образ-8** – $8 \cap (1-7)$; **Образ-9** – $9 \cap 9$; **Образ-10** – $10 \cap 10$.

За позиціями порівняння 1.2 можемо зробити висновок, що:

Образ-1 – $1 \cap (2-8)$; **Образ-2** – $2 \cap (1, 3-8)$; **Образ-3** – $3 \cap (1, 2, 4-8)$; **Образ-4** – $4 \cap (1-3, 5-8)$; **Образ-5** – $5 \cap (1-4, 6-8)$; **Образ-6** – $6 \cap (1-5, 7,8)$; **Образ-7** – $7 \cap (1-6, 8)$; **Образ-8** – $8 \cap (1-7)$; **Образ-9** – $9 \cap 9$; **Образ-10** – $10 \cap 10$.

Для більшої повноти дослідження, підтвердження отриманих результатів та прийняття остаточного рішення про розмежування АГК „Образ” продовжимо аналіз за позицією порівняння 5.2:

- Образ-1** – (англ.) image;
Образ-2 – (англ.) image, fantasy, imagination;
Образ-3 – (англ.) image;
Образ-4 – (англ.) image, portrayal, picture;
Образ-5 – (англ.) image, plastic arts;
Образ-6 – (англ.) image;
Образ-7 – (англ.) image;
Образ-8 – (англ.) manner, mode, image;
Образ-9 – (англ.) icon;
Образ-10 – (англ.) face [26, 807].

За позиціями порівняння 5.1 та 5.2 можемо зробити висновок, що:

- Образ-1** – 1 \cap (2-8); **Образ-2** – 2 \cap (1, 3-8);
Образ-3 – 3 \cap (1, 2, 4-8); **Образ-4** – 4 \cap (1-3, 5-8);
Образ-5 – 5 \cap (1-4, 6-8); **Образ-6** – 6 \cap (1-5, 7, 8);
Образ-7 – 7 \cap (1-6, 8); **Образ-8** – 8 \cap (1-7);
Образ-9 – 9 \cap 9; **Образ-10** – 10 \cap 10.

Інші позиції порівняння не будемо розглядати тому, що у цьому випадку отриманої інформації достатньо для проведення остаточної кореляції інформації за суттю в інформаційному масиві та прийнятті рішення згідно з узгодженими договірними умовами.

Результати розмежування АГК „Образ”:

- Образ-1** – Образ ¹₁; **Образ-2** – Образ ²₁; **Образ-3** – Образ ³₁;
Образ-4 – Образ ⁴₁; **Образ-5** – Образ ⁵₁; **Образ-6** – Образ ⁶₁;
Образ-7 – Образ ⁷₁; **Образ-8** – Образ ⁸₁; **Образ-9** – Образ ¹₂;
Образ-10 – Образ ¹₃.

Таким чином, АГК „Образ” має 3 омоніми, 1 група має розгалужену систему полісемів, яка складається з 8 полісемів, інші дві групи омонімів полісемів не мають.

У Словнику української мови в 11 томах представлено 9 значень АГК „Образ” та виділено 2 омоніми [119, Т. 5, 560-561].

Наступним прикладом технології використання ІККР неоднозначностей обрано АГК „Око”.

Насамперед створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Око” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Око”:

Око-1 – пристрій (1.1), для отримання інформації шляхом приймання і перетворення оптичного випромінювання в електричний або інший носій інформації (1.2); *око телескопа;*

Око-2 – орган живої істоти (1.1), для отримання інформації шляхом приймання і перетворення оптичного випромінювання в електронейронний носій інформації (1.2); *праве око лукаво дивилось; тільки кліпає очима;*

Око-3 – одиниця вимірювання (1.1), прийнята (договірна) одиниця вимірювання кількісних величин (маси) об'єктів (1.2); *м'ясо й рибу рахували на фунти та ока;*

Око-4 – одиниця вимірювання (1.1), прийнята (договірна) одиниця вимірювання кількісних величин (об'ємів) об'єктів (1.2); *шинкар усе точив з барильця та подавав поливинчики, кватирки, півока, ока; виймає він з торбинки око горілки;*

Проведемо попередню кореляцію за позиціями порівняння 1.1 та наведемо отримані результати:

Око-1 – 1 ∩ 1; **Око-2** – 2 ∩ 2; **Око-3** – 3 ∩ 4; **Око-4** – 4 ∩ 3.

Представимо результати кореляції за позицією порівняння 1.2:

Око-1 – 1 ∩ 2; **Око-2** – 2 ∩ 1; **Око-3** – 3 ∩ 4; **Око-4** – 4 ∩ 3.

Вважаємо, що цієї інформації недостатньо для прийняття остаточного рішення, тому продовжимо аналіз АГК „Око” та розглянемо позицію порівняння 2.1 для **Око-1** та **Око-2**:

Око-1 – утворене з приймальної оптичної системи елементів (лінз, дзеркал, призм); системи елементів управління формою та положенням оптичних елементів, які являють собою приводи та підвіси; просторово-чутливого детектора (перетворення) (2.1);

Око-2 – який складається з приймальної оптичної системи елементів (рогівки, кришталіка); системи елементів управління формою та положенням оптичних елементів, які являють собою приводи та підвіси з м'язів і жил; просторово-чутливого детектора (ПЧД) – біоколб (перетворення) (2.1).

Для **Око-3** та **Око-4** такий аналіз неможливий.

Отримано такий результат кореляції за позицією порівняння 2.1:

Око-1 – $1 \cap 2$; **Око-2** – $2 \cap 1$.

Проаналізуємо за позицією порівняння 2.2:

Око-1 – складові елементи ока, розташовані так, що оптичне випромінювання потрапляє спочатку на оптичні елементи, які закріплені у підвісах і на них передається силовий вплив від приводів, а потім перетворене оптичне випромінювання потрапляє на просторово-чутливий детектор (2.2);

Око-2 – складові елементи ока розташовані так, що оптичне випромінювання потрапляє спочатку на оптичні елементи, які закріплені у підвісах і на них передається силовий вплив від приводів, а потім перетворене оптичне випромінювання потрапляє на просторово-чутливий детектор (сітківка з біоколб) (2.2).

Для **Око-3** та **Око-4** такий аналіз провести неможливо.

Результати кореляції за позицією порівняння 2.2:

Око-1 – $1 \cap 2$; **Око-2** – $2 \cap 1$.

Продовжимо аналіз за позицією порівняння 2.3 – за складом речовини – та наведемо результати:

Око-1 – оптичні елементи ока пристроїв (фотоапарата, кінокамери, відеокамери і т. ін.) складаються з матеріалів із малим коефіцієнтом втрат випромінювання при їх взаємодії (скло, дзеркала і т. ін.). Елементи управління оптичним елементом складаються з металів, пластмас, складається із фотохімічно- та фотоелектрично-активних матеріалів (колоїдне срібло, легірований кремній і т. ін.) (2.3);

Око-2 – оптичні елементи ока живої істоти організму складаються з біологічних клітин, тканин, зіниці, очного яблука. Елементи управління складаються також із біотканин м'язів, з фото-електронейронних біотканин (2.3).

Для **Око-3** та **Око-4** такий аналіз ми не проводимо.

Отримані результати за позицією порівняння 2.3:

Око-1 – $1 \cap 1$;

Око-2 – $2 \cap 2$.

Наступним етапом проведемо аналіз за позицією порівняння 2.4 – за формою :

Око-1 – форма усіх ОК в основному вісесиметричні (2.4);

Око-2 – форма усіх ОК в основному вісесиметричні (2.4).

Для **Око-3** та **Око-4** такий аналіз проводити неможливо.

Наведемо результати кореляції за позицією порівняння 2.4:

Око-1 – $1 \cap 2$;

Око-2 – $2 \cap 1$.

Інформації, отриманої у процесі аналізу АГК „Око”, на наш погляд, достатньо для прийняття остаточного рішення про розмежування.

Результати розмежування АГК „Око”:

Око-1 – Око^1_1 ; **Око-2** – Око^2_1 ; **Око-3** – Око^1_2 ; **Око-4** – Око^2_2 .

Це дає можливість зробити висновок, що АГК „Око” має два омоніми, кожний з яких має свій полісем.

Словник української мови в 11 томах виділяє 5 значень АГК „Око”, серед яких є один омонім [119, Т. 5, 665-672].

Наведемо наступний приклад варіанта технології використання ІККР неоднозначностей для АГК „Світло”.

Створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Світло” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Світло”:

Світло-1 – фізичне явище, яке виражається променистою енергією електромагнітного випромінювання і сприймається органами чуття (1.1); використовується для життєдіяльності людей, живих організмів та рослин як основна енергія (1.2); *сонячне світло*;

Світло-2 – фізичне явище, яке визначає різні джерела енергії електромагнітного випромінювання (1.1); використовується як джерело енергії електромагнітного випромінювання для життєдіяльності людей, живих організмів та рослин (1.2); *пристрій для освітлення*;

Світло-3 – фізичне явище, яке визначає простір та об’єкти з великим коефіцієнтом відображення та малим коефіцієнтом поглинання (1.1); використовується для організації умов для життєдіяльності людей (1.2); *світле місце, світла пляма на картині*;

Світло-4 – фізичне явище, визначає часові періоди активізації (збільшення або зменшення) кількості енергії електромагнітного випромінювання (1.1); використовується як характеристика певного часу доби (1.2); *світанок, схід сонця*;

Світло-5 – символічна характеристика життя у соціумі як позитив чого-небудь (1.1); використовується для позначення позитивних явищ і подій у житті соціуму (1.2); *світло життя, світло науки, світло дружби, світло правди і добра*;

Світло-6 – символічна характеристика життя у соціумі як точка зору когось-небудь (1.1); використовується для позначення точки зору або позиції когось-небудь на явища, події та ін. (1.2); *у світлі наукової теорії, у світлі*

історичного розвитку, у вигідному світлі, проливати світло на що-небудь, бачити в іншому світлі;

Світло-7 – символічна психофізична характеристика людини з високими моральними якостями (1.1); використовується для позначення людини з високими моральними якостями (1.2); *світла людина;*

Світло-8 – символічна психофізична характеристика людини з глибокими знаннями та розумом (1.1); використовується для позначення освіченої людини (1.2); *світло розуму;*

Світло-9 – символічна психофізична характеристика людини з доброзичливим виразом обличчя, очей (1.1); використовується для позначення людини з доброзичливим виразом обличчя, очей (1.2); *світло очей* [119, Т. 9, 92-93; 134, 789].

За позиціями порівняння 1.1 та 1.2 можемо зробити висновок, що:

Таблиця 3.6

Позиція порівняння	Світло-1	Світло-2	Світло-3	Світло-4	Світло-5
1.1	1п2п3п4	2п1п3п4	3п1п2п4	4п1п2п3	5п6
1.2	1п2п3п4	2п1п3п4	3п1п2п4	4п1п2п3	5п6
Результати розмежування	Світло ¹ ₁	Світло ² ₁	Світло ³ ₁	Світло ⁴ ₁	Світло ¹ ₂

Таблиця 3. 6 (продовження)

Позиція порівняння	Світло -6	Світло -7	Світло -8	Світло -9
1.1	6п5	7п8п9	8п7п9	8п7п9
1.2	6п5	7п8п9	8п7п9	8п7п9
Результати розмежування	Світло ² ₂	Світло ¹ ₃	Світло ² ₃	Світло ³ ₃

Інші позиції порівняння не розглядаються тому, що для розмежування АГК „Світло” наведеної вище інформації достатньо, і ми отримали можливість зробити розмежування.

Результати розмежування АГК „Світло”:

Світло-1 – Світло ¹₁; Світло-2 – Світло ²₁; Світло-3 – Світло ³₁;
 Світло-4 – Світло ⁴₁; Світло-5 – Світло ¹₂; Світло-6 – Світло ²₂;
 Світло-7 – Світло ¹₃; Світло-8 – Світло ²₃; Світло-9 – Світло ³₃.

Тобто, АГК „Світло” має 3 омоніми, з яких 1 має свою розгалужену групу полісемів, що складається із 7 полісемантичних значень.

У Словнику української мови в 11 томах фіксується 7 полісемантичних значень, омоніми не виділяються [119, Т. 9, 92-93].

Наведемо наступний приклад варіанта технології використання ІККР неоднозначностей для АГК „Світ”.

Створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Світ” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Світ”:

Світ-1 – сукупність усіх форм матерії, об’єктів земного та космічного простору як єдиний всесвіт (1.1); використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання (2.2); *походження світу; я би не наважився твердити, ... що світу будова в жадному разі не є і не може вважатися твором Божеських рук;*

Світ-2 – окрема частина сукупності матерії, об’єктів космічного простору – планета Земля (1.1); використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання (2.2); *білий світ, з’явитися на світ, залишити світ, подорож навколо світу;*

Світ-3 – окремі частини сукупності матерії, об’єктів космічного простору – інші планети всесвіту (1.1); використовується для позначення інших планет (2.2); *далекі інші світи;*

Світ-4 – сукупність окремих, систематизованих за певними ознаками форм матерії, об’єктів земного та космічного простору (1.1); використовується для позначення організації життя людей у межах їх

досягнень та територій проживання (2.2); *світ науки, книжковий світ, рослинний світ, тваринний світ;*

Світ-5 – окремі території, епохи, політичні та економічні системи (1.1); використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання (2.2); *Старий світ, Новий світ, стародавній світ, держави третього світу;*

Світ-6 – промениста енергія електромагнітного випромінювання (1.1); використовується для позначення світла та тепла для життєдіяльності живих організмів та рослин (2.2); *сонячний світ, світ свічки;*

Світ-7 – певний час доби (1.1); використовується для позначення певного часу доби (2.2); *незабаром світ настане;*

Світ-8 – людський соціум з певною системою поглядів на життя, природу, суспільство (1.1); використовується для позначення явищ навколишнього світу, відображених у людській свідомості (2.2); *поганський світ, античний світ;*

Світ-9 – певна сфера діяльності людей (1.1); використовується для позначення характеристик навколишньої дійсності як певної сфери діяльності людей (2.2); *літературний світ; світ барв; світ звуків;*

Світ-10 – певні відносини між людьми, людиною та соціумом (1.1); використовується для позначення відносин між людиною та соціумом (2.2); *вищий світ;*

Світ-11 – сукупність думок, почуттів людини, її реакції на внутрішні та зовнішні подразники (1.1); використовується для позначення емоцій та інших психофізичних реакцій людини (2.2); *внутрішній світ, духовний світ, світ кохання* [119, Т.9, 84-87; 134, 789].

За позиціями порівняння 1.1 та 1.2 можемо зробити висновок, що:

Таблиця 3.7

Позиція порівняння	Світ-1	Світ-2	Світ-3	Світ-4	Світ-5	Світ-6
1.1	1n2n3n	2n1n3	3n1n2	4n1n2	5n1n2	6n7
	4n5	n4n5	n4n5	n3n5	n3n4	
1.2	1n2n3	2n1n3	3n1n2	4n1n2	5n6	6n7
	n4	n4	n4	n3		
Результати розмежування	Світ ¹ ₁	Світ ² ₁	Світ ³ ₁	Світ ⁴ ₁	Світ ⁵ ₁	Світ ¹ ₂

Таблиця 3.7 (продовження)

Позиція порівняння	Світ-7	Світ-8	Світ-9	Світ-10	Світ-11
1.1	7n6	8n9n10n11	8n9n	8n9n	8n9n10n11
			10n11	10n11	
1.2	7n6	8n7n9	8n7n9	8n7n9	8n7n9
Результати розмежування	Світ ² ₂	Світ ¹ ₃	Світ ² ₃	Світ ³ ₃	Світ ⁴ ₃

Інші позиції порівняння не розглядаються тому, що для розмежування АГК „Світ” наведеної вище інформації достатньо, і ми отримали можливість зробити розмежування.

Результати розмежування АГК „Світ”:

Світ-1 – Світ¹₁, **Світ-2** – Світ²₁, **Світ-3** – Світ³₁, **Світ-4** – Світ⁴₁,
Світ-5 – Світ⁵₁, **Світ-6** – Світ¹₂, **Світ-7** – Світ²₂, **Світ-8** – Світ¹₃,
Світ - 9 – Світ²₃, **Світ-10** – Світ³₃, **Світ- 11** – Світ⁴₃

Тобто, АГК „Світ” має 3 омоніми, кожен з яких має свою розгалужену групу полісемів.

У Словнику української мови в 11 томах фіксуються 2 омоніми та 7 полісемантичних значень АГК „Світ” [119, Т.9, 84-87].

Наведені результати розмежованих неоднозначностей представлені у вигляді Технологічних карт атестації у Додатку А.

Таким чином, проведене розмежування найбільш частотних та цікавих, на наш погляд, іменників показало можливість успішного використання запропонованого критерію розмежування неоднозначностей та технології його використання.

3.7. До аналізу потенцій розмежованих неоднозначностей

При визначенні актуальності дисертаційної роботи було зазначено, що важливим у розмежуванні неоднозначностей є дослідження ефективності їх використання в комунікативних процесах, а з позицій перспективи їх використання – дослідження інформаційної потенції неоднозначностей. Тобто треба знайти відповіді на питання: в чому є інформаційна потенція неоднозначного слова, що і як в мовленнєвому процесі її виявляє.

Інформаційна потенція слова – це здатність вміщувати в собі великий масив інформації, з якого засобами мови можна формувати велику кількість тенденційних інформаційних масивів, це здатність викликати велику кількість різних асоціацій у різних синтаксичних конструкціях.

Потенцію неоднозначного слова виявляють засоби мови, і одними із основних серед них є стилістичні засоби зі своїми нормами.

Об'єктом стилістики як науки є закономірності, методи та засоби формування інформації з визначеними цілями у визначених умовах на основі лексичних значень і за допомогою синтаксичних конструкцій у різноманітних комунікативних ситуаціях.

З нашої точки зору, найбільш цікавими та важливими є такі функціональні стильові та стилістичні текстотворні мовні засоби, якими формується художня образність і здійснюється інтелектуальний, вольовий, емоційний, естетичний вплив на читача (слухача) [90; 127,125-132]. Тобто, *потенція слова – це його можливості створення образності та*

тенденційності в художньому та публіцистичному стилях мови.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що основним об'єктом та завданням художньої стилістики є створення технології формування *образності* та скомпонованості інформації (ідіоматичності) з необхідною тенденційністю, авторською настановою і призначенням [127,125-132].

Конкретизувати завдання цього параграфу можна як обґрунтування потреби аналізу потенції неоднозначностей для синтезу *образності* в художньому стилі мови.

„У літературному творі слова не те ж саме, що в філософії та науці. Елементи літературного твору не слова і не поняття, а образи, виражені поняттями. У літературному творі слова не позначення образів, а одночасно конкретизація і частина (або сторона) їх” [3, 66].

Для того, щоб детальніше зрозуміти суть АГК „образність”, спочатку створимо основу деяких ТФЗС для АГК „образ” у відповідності з визначеною вище технологією. Тому інформаційний масив, який пригадується або впізнається засобом АГК (словесного знака) „образ”, є:

- 1.1 стан матеріальної субстанції, отримане і (або) створене та перекодоване з інформації про стани інших субстанцій шляхом людської діяльності або без неї;
- 1.2 призначене, використовуване для виконання завдань життєдіяльності шляхом формування, збереження (запам'ятовування), відновлення та використання інформації, образного мислення.

У праці „Стилїстика сучасної української мови” О.Д. Пономарів визначає, що „образність” – це „передача загального поняття через конкретний словесний образ. Під словесним образом розуміємо використання слів у таких сполученнях, які дають можливість посилити лексичне значення додатковими емоційно-експресивними та оцінними відтінками. Елементами створення образності, крім переносних значень

слів, є також граматичні засоби, алітерація, мелодійно-ритмічні особливості тощо” [108, 39-40].

Не вступаючи у протиріччя з цим визначенням, сформулюємо визначення „образності”, виходячи з наведеного вище тлумачення АГК „образ”, а саме:

образність – це результат процесу тенденційного формування з визначеними цілями Образів інформації (частіше ірреалістичної) з певними характеристичними якостями у певних умовах: більш загальними, узагальнюючими, більш суттєвими для життєдіяльності [127, 127].

І хоча у створенні образності важливу роль відіграють граматичні засоби мови, фонетичні, ритмо-мелодійні особливості тощо, розглянемо не тільки лексичну складову у створенні образності, а і потенцію лексичних неоднозначностей.

Полісемія має великі стилістичні можливості для створення образності шляхом:

- 1) вживання кількох значень одного АГК в одному контексті;
- 2) використання одного АГК в тому ж самому контексті в його вузкому або ширшому значенні;
- 3) зведення в одному контексті вільного й фразеологічно зв'язаного значення або поєднання двох фразеологічних значень;
- 4) вживання одного АГК в контексті один раз, при „одночасній реалізації двох різних значень, чим створюється семантична двоплановість” [88; 63, 67-71; 108].

А також окремо взяті самі слова в одиничному вживанні можуть створювати образність шляхом:

- 5) порівняння лексем на позначення двох явищ, предметів, фактів для пояснення й характеристики одного з них за допомогою іншого, в результаті чого виникає порівняння;

- б) вживання АГК для показу предмета зображення з несподіваного боку, індивідуалізації особи, актуалізації якоїсь ознаки, формування певного емоційного чи оцінного ставлення до зображуваного тощо; АГК може образно означати особу, предмет або дію, підкреслювати характерну властивість певного явища чи поняття чим переводити їх у образ і таким чином ставати тропом – епітетом;
- 7) вживання АГК (слів) у переносному значенні на основі схожості за кольором, формою, розміром, призначенням тощо, в результаті чого виникають метафори; метафори, образність яких забулася (стерлася) уже не є засобом створення образності, а стають джерелом виникнення нових лексичних значень, тобто одним із чинників у розвитку багатозначності [108, 43; 90; 63, 67-71].
- 8) перенесення лексичного значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв'язку між зіставленими поняттями (між автором та його твором, між дією і знаряддям, між предметом і матеріалом, між місцевістю і людьми, які в ній перебувають тощо) веде до створення тропу – метонімії;
- 9) заміни у значенні чи формі АГК, що пов'язані з кількістю (однина вживається замість множини, частина замість цілого, видова назва замість родової) ведуть до творення тропу – синекдоха;
- 10) заміни у значенні АГК, що вказують про наділення предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини, перенесення ознак істот на неістоти, ведуть до персоніфікації;
- 11) АГК, лексичним значенням яких підкреслюються перебільшення розмірів, рис, характеристик, ознак осіб, предметів чи явища, стають гіперболами;
- 12) АГК, лексичним значенням яких підкреслюються зменшення розмірів, рис, характеристик, ознак осіб, предметів чи явища стають образним засобом – літотою;

13) АГК, сполучення АГК, тексти, насичені АГК, значення яких є переносним з конкретного образу, предмета, уявлення на абстрактні поняття, ідеї в конкретному образі, створюють алегорію, алегоричні образи, сюжети, тексти [108, 38 – 45; 63, 67-71; 88].

Стилістичні потенції омонімії не такі потужні, як у полісемії, особливо при створенні образності. Омоніми в основному є стилістично нейтральними словами. Але все ж таки вони відіграють певну стилістичну функцію у створенні образності за допомогою таких прийомів, як:

14) використання їх як засобу словесної гри, матеріалу для створення дотепів і каламбурів, досягнення жартівливого або іронічного ефекту, при якому використовується суперечність між формою і змістом;

15) використання в одному контексті вільного і фразеологічно зв'язаного омонімів, що виникли внаслідок розпаду семантичної єдності;

16) використання в поезії для римування та посилення виразності, тощо.

Потенцію неоднозначностей для створення образності будемо визначати за наявністю використання двох або більше значень АГК слова в одному контексті.

Для аналізу потенцій неоднозначностей з метою створення образності оберемо АГК „**Вогонь**”, тому що у творчості українських поетів Празької школи це слово має максимальну кількість вживання його інформаційних значень.

Створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „**Вогонь**” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Вогонь”:

Вогонь-1 – явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов'язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі реакції окислення (1.1), використовується як джерело енергії: тепло, світло (процес горіння деревини, вугілля і т. ін.) (1.2); *у великих печах палає такий вогонь, що аж на вулиці ставало душно;*

Вогонь-2 – явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі проходження електричного струму через тверді тіла, гази (1.1), використовується як джерело енергії: тепло, світло, рух (1.2); *повільно врзалися (новобудови) в тайгу сліпучими лезами електричних вогнів;*

Вогонь-3 – явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі термоядерного синтезу (сонце, зорі) (1.1), використовується як джерело енергії: тепло, світло, рух (1.2); *світло сонця;*

Вогонь-4 – явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі дії кінетичних (рух зі швидкістю) та інших енергій на речовини (1.1), використовується як джерело енергії: тепло, світло, рух; (1.2); *флюорисценція;*

Вогонь-5 – дія, яка виражається у цілеспрямованому переміщенні тіл з великою швидкістю (метання мас) – стрільба (1.1), використовується для руйнування об’єктів (споруд, живих організмів і т. ін.) (1.2); *зліва озвалися кулемети, взялися люто сікти по мосту перехресним вогнем;*

Вогонь-6 – дія, яка виражається у команді на цілеспрямоване переміщення тіл з великою швидкістю (метання мас) – команда (1.1), використовується як команда для руйнування об’єктів (споруд, живих організмів і т.ін.) (1.2); *один з солдатів раптом скочив на вікно, розбив його кулаком і подав команду: - Вогонь!*

Вогонь-7 – психофізичний стан організму, який виражається у підвищеній нервовій збудженості (1.1), для саморегулятивної діяльності організму, для аналізу стану людини у соціумі (1.2); *Параска в її літа вогонь-дівка була; та й у грі – нема вогню, ледве пілікає;*

Вогонь-8 – фізіологічний стан організму, який виражається через значне підвищення температури (1.1), для саморегулятивної діяльності організму, для аналізу фізичного стану людини соціумом (1.2); *пекла і вогнем розливалася рана у лівім плечі під корою бинтів;*

Вогонь-9 – стан відносин людей у соціумі, який характеризується великими труднощами для життєдіяльності (1.1), для саморегулятивної діяльності організму, спрямованої на забезпечення життєдіяльності у навколишньому світі (соціум та природа) (1.2); *пройти вогонь і воду; підливати масла у вогонь; бачу і серцем чую, що тут всі проти мене вогнем дишуть* [130, 158].

Після того, як тлумачні формули значення АГК створені, то очевидно, що другою дією алгоритму використання ІККР є проведення кореляції за позиціями порівняння 1.1 та 1.2. Висновок про наявність чи відсутність кореляції інформації за суттю в цих інформаційних масивах приймається згідно з узгодженими договірними умовами.

Проаналізуємо та проведемо кореляцію за позиціями порівняння 1.1 та 1.2. Результати проведених кореляцій занесемо до технологічної карти атестації (ТКА), де нижній індекс слова позначає номер омоніма, а верхній – номер полісема цього омоніма. Знак \cap означає перетин (кореляцію) об'ємів інформаційних масивів за суттю.

За позиціями порівняння 1.1 можемо зробити висновок, що:

Вогонь-1 – 1 \cap 2 \cap 3 \cap 4; **Вогонь-2** – 2 \cap 1 \cap 3 \cap 4;
Вогонь-3 – 3 \cap 1 \cap 2 \cap 4; **Вогонь-4** – 4 \cap 1 \cap 2 \cap 3;
Вогонь-5 – 5 \cap 6; **Вогонь-6** – 6 \cap 5; **Вогонь-7** – 7 \cap 8 \cap 9;
Вогонь-8 – 8 \cap 7 \cap 9; **Вогонь-9** – 9 \cap 7 \cap 8.

За позиціями порівняння 2.1 можемо зробити висновок, що:

Вогонь-1 – 1 \cap 2 \cap 3 \cap 4; **Вогонь-2** – 2 \cap 1 \cap 3 \cap 4;
Вогонь-3 – 3 \cap 1 \cap 2 \cap 4; **Вогонь-4** – 4 \cap 1 \cap 2 \cap 3; **Вогонь-5** – 5 \cap 6;
Вогонь-6 – 6 \cap 5; **Вогонь-7** – 7 \cap 8 \cap 9; **Вогонь-8** – 8 \cap 7 \cap 9;
Вогонь-9 – 9 \cap 7 \cap 8.

Таблиця 3.8

Технологічна карта атестації АГК „Вогонь”

АГК	Вогонь-1	Вогонь-2	Вогонь-3	Вогонь-4
Позиція порівняння				
1.1	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3
1.2	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3

Таблиця 3.8 (продовження)

АГК	Вогонь-5	Вогонь-6	Вогонь-7	Вогонь-8	Вогонь-9
Позиція порівняння					
1.1	5 ∩ 6	6 ∩ 5	7 ∩ 8 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	9 ∩ 7 ∩ 8
1.2	5 ∩ 6	6 ∩ 5	7 ∩ 8 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	9 ∩ 7 ∩ 8

У даному випадку диференціація може бути проведена одразу ж після кореляції за позиціями 1.1. та 1.2., що у сукупності дає відповідь на розмежування цього АГК.

Інші позиції порівняння не розглядаються тому, що для розмежування даних АГК „Вогонь” наведеної вище інформації достатньо. Звертатися до всіх зазначених вище позицій будемо у тих випадках, коли попередня інформація не дає можливості зробити розмежування.

Результати розмежування АГК „Вогонь”:

Вогонь-1 – Вогонь¹₁; **Вогонь-2** – Вогонь²₁; **Вогонь-3** – Вогонь³₁;
Вогонь-4 – Вогонь⁴₁; **Вогонь-5** – Вогонь¹₂; **Вогонь-6** – Вогонь²₂ ;
Вогонь-7 – Вогонь¹₃; **Вогонь- 8** – Вогонь²₃; **Вогонь-9** – Вогонь³₃.

Тобто, АГК „Вогонь” має 3 омоніми і кожен з них має свою групу полісемів.

Згідно з прийнятими вище умовними позначеннями можемо записати результати розмежування у такому вигляді:

Таблиця 3.9

Результати розмежування АГК „Вогонь”

АГК	Вогонь-1	Вогонь-2	Вогонь-3	Вогонь-4
Результат розмежування	Вогонь ¹ ₁	Вогонь ² ₁	Вогонь ³ ₁	Вогонь ⁴ ₁

Таблиця 3.9 (продовження)

АГК	Вогонь-5	Вогонь-6	Вогонь-7	Вогонь-8	Вогонь-9
Результат розмежування	Вогонь ¹ ₂	Вогонь ² ₂	Вогонь ¹ ₃	Вогонь ² ₃	Вогонь ³ ₃

У Словнику української мови в 11 томах виділяється тільки 7 полісемантичних значень АГК „Вогонь”, омоніми не фіксуються [119, Т. 1, 715-716], тоді, як наше дослідження показало 9 полісемів.

Проаналізуємо вірші збірки „Незаномому воякові” О.Ольжича [103]. Будемо вважати, що всі вірші належать до єдиного контексту. Слід зазначити, що омонімічні прояви цього АГК не дуже розгалужені, більше представлені полісемантичні. У віршах збірки АГК „Вогонь” зустрічається 17 разів у трьох омонімічних групах. Приклади використання значень цього АГК будемо подавати в мінімальному контексті. Більш повний контекст поданий у Додатку Б.

У першій групі нараховується 5 прикладів, та слід зазначити, що вони вживаються без їх можливих полісемантичних варіантів значення (усі виділення у фрагментах поетичної творчості наші. – Л.С.):

1. ...Від дальних пікетів, вартових **огнів**,
Імперії двох суходолів – **Вогонь**¹₁ [103, 97].
2. ...Сколихнувся під стрічкою дим,
І метнулись крила **вогня**... – **Вогонь**¹₁ [103, 58].
3. ...Рвали біле тіло, щохвилину
Припікали рани на **огні** – **Вогонь**¹₁ [103, 99].

4. ...Класти **вогонь** свій по другому боці долини.

Вранці – зриватись і бігти над ваше кострище... – **Вогонь** ¹₁ або **Вогонь** ³₃ [103, 50].

5. ...Та в печері, при вірнім **огні**,

Дві міцні і гарячі руки – **Вогонь** ¹₁ [103, 49].

Друга група представлена тільки одним прикладом:

6. ... Між корчами крешучи іскри **огня**

І кривлячи гордо обличчя – **Вогонь** ¹₂ [103, 94].

Третя група – найчисельніша – 11 прикладів, серед цієї групи зустрічаються АГК з полісемантичними зв'язками, причому один АГК вживається у його ширшому та вузкому значеннях.

7. ... Ось ні кроків уже, ні **огня**.

І стихають дівочі ридання – **Вогонь** ¹₃ або **Вогонь** ¹₂ [103, 120].

8. ... Любов і творчість, туга і порив,

Одвага і **вогонь** самопосяти – **Вогонь** ³₃ або **Вогонь** ¹₃ [103, 121].

8. ... Зайнялось неземними **огнями**,

Поплило, затремтіло, заграло... – **Вогонь** ¹₃ або **Вогонь** ³₁ [103, 49].

9. ... Це люди – на сталь перекуті в **огні**,

Це люди – як брилі камінні – „**Вогонь** ³₃ [103, 92].

10... Десь ти ходиш, діво невпинна,

Десь цвітуть **огнями** сліди – **Вогонь** ³₃ [103, 117].

11... Він прийде у плащі зі шкіри,

Із лицем, пошмагованим **вогнем**... – **Вогонь** ³₃ або „**Вогонь** ¹₂ [103, 101].

13. ... Хай Мардука **огонь** палає досі –

Розслаблені, розкошами коліна – **Вогонь** ³₃ [103, 80].

14. ... Персеполіс у думі і **огні**

І Александра божеська десниця – **Вогонь** ³₃ [103, с. 73].

15. На ясні зорі і за тихі води

Твоїх степів, спустошених **огнем**,

Світи запалим, стопчемо народи!! – **Вогонь** ³₃ [103, 111].

16. Там втрат не буває, де жертва –

Здобутий в **огні** бастион! – **Вогонь** ³₃ [103, 81].

17. ... І над річки **вогню** і крові... – **Вогонь** ³₃ [103, 69].

Всі приклади АГК „**Вогонь**” („**Огонь**”) в цих групах мають полісемантичні зв'язки та використовуються для створення образності за допомогою таких стилістичних прийомів, в результаті яких виникають тропи:

- вживання АГК у контексті один раз при одночасній реалізації двох різних значень для створення семантичної двоплановості за значеннями **Вогонь** ¹₁, **Вогонь** ¹₂, **Вогонь** ¹₃, **Вогонь** ³₁, **Вогонь** ³₃ (приклади № 4, 7, 8, 9, 12);
- в одному контексті вільне і фразеологічно зв'язане значення не зводяться;
- вживається у його ширшому (приклади № 6, 11) та вузькому значеннях (приклади № 1-5, 10, 13-17);
- використовується у двох значеннях **Вогонь** ¹₃ та **Вогонь** ³₃ одного АГК в одному творі (приклади № 4, 7-17).

Якісно-кількісне вираження образності є проблемним питанням і предметом інформаційних відносин суб'єкта-автора та суб'єктів-споживачів. Ці відносини визначаються рівнями та історіями інтелектуального розвитку цих суб'єктів, їх інформаційною наповненістю, психофізіологічними особливостями сприйняття мозку, його потенціалом.

О.Ольжич не використовує потенцію двох або більше омонімів для створення каламбурів, дотепів або словесної гри, не відзначені випадки вживання у контексті вільного і фразеологічно зв'язаного значення омонімів або полісемів.

Тому можна стверджувати, що за допомогою використання АГК „**Вогонь**” ³₃ та **Вогонь** ¹₃ в одному контексті, автору вдалося найбільш

яскраво та виразно створити образ „тягаря війни”, „труднощів війни” та становлення особистості героїчного „воїна” [127, 125-132].

Проаналізуємо вірші збірки „Душа не знає спокою” О.Теліги [138]. Будемо також вважати, що усі вірші належать до єдиного контексту. Полісемантичні якості АГК „**Вогонь**” досить розгалужені та представлені омонімічні вияви.

Перша група омонімів – найчисельніша, нараховує 10 прикладів, та треба зазначити, що вони вживаються з усіма їх можливими полісемантичними варіантами значення:

18. ... Чиє це в іскрах і **вогні** обличчя

Не бачу. Раптом... Де я? Перед ким? – **Вогонь**¹₁ [138, 49].

19. ... Не піймаєш! Я – **вогонь**, я- вихор,

А вони спиняться не звикли! – **Вогонь**¹₁ або **Вогонь**¹₃ [138, 39].

20. ...Я йду на клич задимлених **вогнів** –

На наш похмурий і прекрасний беріг – **Вогонь**³₃ або **Вогонь**¹₁ [138,27].

21. ...І раптом пам’ять, мов надхнений майстер,

Вогнем змалює золотавість айстер... – **Вогонь**¹₃ або **Вогонь**¹₁ [138, 17].

22. ...Гойдайте ж кличний дзвін! Кришіть **вогонь** із кремнів! –

Вогонь⁴₁ [138, 23]

23. ...Думки, мов нероздмухані **вогні**,

Бажання – в запорошених оковах – **Вогонь**¹₃ або **Вогонь**¹₁ [138, 18].

24. За вікнами день холоне

У вікнах – перші **вогні**... – **Вогонь**²₁ [138, 22]

25. ... Та я минала всі **вогні**,

Мов світло не своєї брами... – **Вогонь**²₁ або **Вогонь**³₃ [138, 19].

26. Чергують ночі – чорні і ясні –

Не від **вогню** чи темряви безодні... – **Вогонь**³₁ [138, 27]

27. ... І знов думки і серце у **вогні**,

І гостра туга –

У невпиннім зрості – **Вогонь**¹₃ [138, 26].

Друга група омонімів у творчості О. Теліги не представлена зовсім.

Третя група представлена досить широко та з розгалуженою системою полісемантичних зв'язків. У даній групі можна нарахувати 7 прикладів. Треба зазначити, що вжиті майже всі можливі полісемантичні значення АГК „**Вогонь**”:

28. ...Військовим кроком, з поглядом ловця

Іти завзято крізь **вогонь** і зливу – **Вогонь** ³₃ [138, 33].

29. Це ввижається в ніч, ледве змучена пам'ять

Божевільних думок від **вогню** не хоронить – **Вогонь** ¹₃ [138, 43].

30. І за те, що стільки уст палило

І тягло мене **вогнем** спокус... – **Вогонь** ¹₃ [138, 9].

31. ...Знов зустрічати сірий розсвіт

Вогнем отрути чи вина – **Вогонь** ¹₃ [138, 24].

32. Але, буває, крізь **вогонь** межі

Минули дні вертаються, як спогад – **Вогонь** ³₃ [138, 13].

33. Над могилою вашою тиша і спокій,

Та по рідному краю – зловіщі **вогні** – **Вогонь** ³₃ [138, 29].

34. Заметемо **вогнем** любові межі.

Перейдемо у брід бурхливі води... – **Вогонь** ¹₃ [138, 7].

О.Теліга не використовує омоніми як засіб словесної гри, як матеріал для створення каламбурів, дотепів, жартів.

Усі приклади АГК „**Вогонь**” („**Огонь**”) в цих групах мають полісемантичні зв'язки та використовуються як тропи для створення образності таким шляхом:

- вживання АГК в контексті один раз при одночасній реалізації двох різних значень, для створення семантичної двоплановості за значеннями **Вогонь** ¹₁ та **Вогонь** ¹₃ (приклади № 19-21, 23), за значеннями **Вогонь** ²₁ та **Вогонь** ³₃ (приклад № 25);
- в одному контексті зводиться вільне і фразеологічне зв'язане значення (приклад № 28) [99, 39];

- вживання у його ширшому (приклади № 20, 27, 29, 32) та вузкому значеннях (приклади № 18, 22, 26, 30, 31, 33, 34);
- використання у значеннях **Вогонь**¹₁ та **Вогонь**²₁, **Вогонь**³₁ та **Вогонь**⁴₁ одного АГК в одному творі (приклади № 19 – 23, 22, 26), та у значеннях **Вогонь**¹₃ та **Вогонь**³₃ (19, 20, 21, 23, 25 – 34).

На наш погляд, О.Телігою було створено за допомогою АГК „**Вогонь**” образ національно-свідомої, схвильованої, неспокійної, небайдужої до долі України жінки, яка пройшла „крізь **вогонь** і зливу” та готова до активних соціальних дій.

Особливості фольклорної семантики слова (АГК) для створення образності у О.Ольжича можна спростерігати на прикладах стилістичного використання традиційного фольклоризму, концепту української ментальної культури – **серце**. За частотою вживання і виразністю семантичного та стилістичного забарвлення цей АГК займає перше місце в мовно-поетичному мисленні О. Ольжича [132, 272-279].

Першою дією створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „**Серце**” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Серце”:

Серце-1 – орган системи кровообігу багатьох живих організмів (1.1);

Серце-2 – символ вираження зосередженості психофізіологічних станів людини, реальним праобразом цього символу є мозок людини (1.1);

Серце-3 – символ вираження життя людини, зосередження станів її моральної та етичних якостей (1.1);

Серце-4 – звертання до кого-небудь (1.1);

Серце-5 – найважливіша частина, центр чого-небудь (1.1);

Серце-6 - ударний механізм дзвона (1.1).

Цієї інформації недостатньо для прийняття рішення щодо розмежування значень АГК „**Серце**”, тому тільки проведемо попередню кореляцію за позиціями порівняння 1.1:

Серце-1 – $1 \cap 1$; **Серце-2** – $2 \cap 3$; **Серце-3** – $3 \cap 2$; **Серце-4** – $4 \cap 4$;
Серце-5 – $5 \cap 6$; **Серце-6** – $6 \cap 5$.

Наступним кроком буде аналіз за позицією порівняння 1.2:

Серце-1 – призначений для перекачування та підтримування необхідного тиску крові у кровеносній системі організму (1.2); *в грудях стукотіло в серце; осколок пройшов у серце;*

Серце-2 – використовується для вираження та прояву психофізичних станів, викликаних інформаційними масивами і процесами мислення мозку, а також станом нервової системи людини (1.2); *залоскотало коло серця; занудило коло серця; здавило коло серця; мов п'явки за серце ссуть;*

Серце-3 – використовується для вираження та прояву психофізичних станів людини в навколишньому середовищі (соціумі), викликаних діяльністю людини (1.2); *пригортати до серця; веселити серце; заглядати в серце;*

Серце-4 – використовується для вираження та прояву позитивного ставлення до людини на основі її моральних, етичних якостей (1.2); *золоте серце; щирим серцем; м'яке серце;*

Серце-5 – використовується для називання центральних, важливих частин чого-небудь (механізмів, машин тощо) (1.2); *серце нашого краю; серце організації; серце системи;*

Серце-6 – використовується для називання центральної частини дзвону та створення акустичного збудження шляхом механічного удару (1.2); *від серця дзвона падає віршовка; металеве серце ледве дійшло до обідка дзвона* [119, Т. 9, 141-149; 134, 794].

Проведемо кореляцію за позицією порівняння 1.2:

Серце-1 – $1 \cap 1$; **Серце-2** – $2 \cap 3 \cap 4$; **Серце-3** – $3 \cap 2 \cap 4$;
Серце-4 – $4 \cap 3 \cap 2$; **Серце-5** – $5 \cap 6$; **Серце-6** – $6 \cap 5$.

Результати за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 для АГК „Серце” будуть такі:

Таблиця 3.10

Технологічна карта атестації АГК „Серце”						
АГК	Серце-1	Серце-2	Серце-3	Серце-4	Серце-5	Серце-6
Позиція порівняння						
1.1	1 ∩ 1	2 ∩ 3	3 ∩ 2	4 ∩ 4	5 ∩ 6	6 ∩ 5
1.2	1 ∩ 1	2 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 3 ∩ 2	5 ∩ 6	6 ∩ 5

Вважаємо, що отриманої інформації достатньо для прийняття остаточного рішення про розмежування.

Результати кореляції за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 є достатніми для того, щоб зробити висновок, що значення АГК „Серце” 2-4 перебувають у полісемантичному зв'язку, значення АГК „Серце” 5-6 перебувають у полісемантичному зв'язку між собою та є омонімічними стосовно до АГК „Серце” 2-4 та значенню АГК „Серце”-1.

Згідно з прийнятими вище умовними позначеннями можемо записати результати розмежування у такому вигляді:

Таблиця 3.11

Результати розмежування АГК „Серце”			
АГК	Серце-1	Серце-2	Серце-3
Результати розмежування	Серце ¹ ₁	Серце ¹ ₂	Серце ² ₂

Таблиця 3.11 (продовження)

АГК	Серце-4	Серце-5	Серце-6
Результати розмежування	Серце ³ ₂	Серце ¹ ₃	Серце ² ₃

Результати розмежування АГК „Серце”:

Серце-1 – Серце ¹₁; **Серце-2** – Серце ¹₂ ; **Серце-3** – Серце ²₂ ;
Серце-4 – Серце ³₂; **Серце-5** – Серце ¹₃; **Серце-6** – Серце ²₃.

Таким чином, АГК „Серце” має 3 омоніми, друга та третя групи мають систему полісемів, перша група полісемів не має.

У Словнику української мови в 11 томах фіксується 7 полісемантичних значень АГК „Серце”, одне з яких діалектне, омоніми не виділяються [119, Т. 9, 141-149].

Проаналізуємо вірші збірки „Незаному воякові” О.Ольжича [103]. Слід зазначити, що полісемантичні якості цього АГК дуже розгалужені, менше представлені омонімічні вияви. У збірці АГК „Серце” зустрічається 48 разів у двох омонімічних групах.

У першій групі нараховується 2 приклади, вони вживаються без можливих полісемантичних варіантів значення:

1. Нема рівні ні в Тарзісі, ні в Сардах!

І **серце** кров, мов стадо кіз, жене... – **Серце** ¹₁ [103, 61].

2. ...А **серце** б'є, як обух.... – **Серце** ¹₁ [103, 82].

У другій, найчисленнішій, групі – 46 прикладів. Усі представники цієї групи мають полісемантичні зв'язки та використовуються для створення образності за допомогою тропів, утворених шляхом словосполучень і слововживанням:

- вживання АГК у контексті один раз, при одночасній реалізації двох різних значень, для створення семантичної двоплановості за значеннями **Серце** ¹₂ та **Серце** ²₂ (приклади № 16, 17, 23, 28, 32, 39, 44);
- в одному контексті зводиться вільне (приклади № 3, 4, 6-18, 21-29, 31-34, 36-48) і фразеологічне зв'язане значення (приклади № 5, 19, 20, 30, 31, 35) [102, 170];

- вживається у його ширшому (приклади № 4, 7-11, 14-18, 21-25, 27-29, 32-33, 37-40, 42-48) та вузкому значеннях (приклади № 3, 6, 12, 13, 26, 34, 36, 41);
- використовується у значеннях **Серце**¹₂ та **Серце**²₂ одного АГК в одному творі (приклади № 3-10, 11-16).

3. Твій крик металевий у інші **серця**,

Що квітами квітнуть у глуші... – **Серце**²₂ [103, 94].

4. ... Пропалювать **серцем** похмурий граніт

Десятки безвихідних років – **Серце**²₂ [103, 94].

5. Розкрийте зіниці, розкрийте **серця**,

Черпайте кришталеве повітря! – **Серце**¹₂ [103, 97].

6. ...І крикнуло **серце**: чи хто розруба

Набубніле м'язиво рака? – **Серце**¹₂ [103, 95].

7. ... Як **серце** обернеш у сурму! – **Серце**²₂ [103, 94].

8. ...О втіхо, що **серце** виповнюєш вкрай

По сумнівах і по ваганні! – **Серце**¹₂ [103, 88].

9. Хтось стисне підойму і кине **серця**

У вир магнетичної бурі – **Серце**²₂ [103, 90].

10. ...І розцвітає яблуново він,

І **серце** дзвонить, **серце** тихо грає – **Серце**¹₂ [103, 62].

11. ...І тисяч **серць** лунає хвалоспів

Тих, що пили ясні, пінисті вина... – **Серце**²₂ [103, 62].

12. Народе римський! Золотих катів

Скара на горло завтра **серце** Брута! – **Серце**²₂ [103, 61].

13. Хай на цім **серці** з нами обома

Все королівство разом спопеліє! – **Серце**¹₂ [103, 61].

14. Ось зазвучало **серце** і, безкрає,

Дзвенить струною радісних тремтінь – **Серце**¹₂ [103, 60].

15. ... І інших **серць** підноситься триспів – **Серце**¹₂ [103, 60].

16. ... В моєму **серці** врочисто розцвів

- Мій білий, мій сліпучий спокій – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 60].
- 17... В сірій мряці **серце** потопає! – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 126].
18. ... Коли знову **серце** чоловіка
Легковажно вірить захотіло ... – **Серце**¹₂ [103, 127].
19. Та колись уночі, в блискавицях і зливі,
Він злетів у порожні **серця** – **Серце**²₂ [103, 75].
20. ... І тягне, рве глибинами без меж
Одкрите **серце**, ненаситний простір – **Серце**²₂ [103, 129].
21. ...Сховано на дно
Незмінне **серце** і єдину думку – **Серце**²₂ [103, 129].
22. ... Чий **серця** – як смолоскипи – **Серце**²₂ [103, 123].
23. ... Іди ж сміливо і бери один,
Твойому **серцю** найхмельніший келих – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 121].
24. ... І **серця** хмарами – пройняли органи – **Серце**¹₂ [103, 117].
25. ... Ширше груди! Повніше **серця!**... – **Серце**¹₂ [103, 115].
26. ... О **серце**, що, міцне, не розірветься,
Збагнувши неохопленість доби! – **Серце**¹₂ [103, 112].
27. ... Нестерпимо-сліпучою буде остання хвилина
Обгорілому **серцю**, що прагне солодкого чуда – **Серце**²₂ [103, 107].
28. ... І **серце** людське – мужнє і велике – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 103].
29. ... Воно дощем спадає золотим
Тобі на **серце** – і життя щоденне... – **Серце**¹₂ [103, 102].
30. ... Привезе коріння, й вин без міри,
І велике **серце** кам'яне – **Серце**²₂ [103, 101].
31. ... Хто має **серце** – люби! – **Серце**¹₂ [103, 85].
32. ... Невільні звільніть **серця!**... – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 76].
33. ... А **серце, серце** – прапором тріпоче! – **Серце**¹₂ [103, 74].
34. ... Переходили люди з **серцями** мідяними!... – **Серце**²₂ [103, 70].
35. ...Ось він виходить – **серце** левине... – **Серце**²₂ [103, 69].
36. ...**Серце** ледаче давно – як фіял без вина – **Серце**²₂ [103, 58].

37. ... І **серцю**, як перше, є мило
Стрічати вечірню отару – **Серце**¹₂ [103, 57].
38. ... І нагло... **серце**, дике і палке,
Забилося в метафізичнім тілі! – **Серце**¹₂ [103, 46].
39. ... **Серце** без бурі – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 36].
40. ... **Серце** повите
Сірим серпанком... – **Серце**¹₂ [103, 36].
41. ... І страх він наводить на чулі **серця** – **Серце**²₂ [103, 33].
42. ... І щастя наповнює **серце**... – **Серце**¹₂ [103, 33].
43. ... Що ж, не билося **серце** тверде
Перед тим, що не стане! **Серце**¹₂ [103, 116].
44. ... О, хвала, хвала Тобі, христе,
Ізцілилося **серце** хоре! – **Серце**²₂ або **Серце**¹₂ [103, 69].
45. ... Сім голів я маю, надокучливий,
Та єдине **серця** маю я – **Серце**²₂ [103, 68].
46. ... Лежить вона, немовби задубіла,
Та **серце** б'ється в неї ще – **Серце**²₂ [103, 35].
47. ... В дужих карбах людське неспокійне і жадібне **серце**... – **Серце**²₂ [103, 78].
48. ... І – сурмою **серце** гремить! – **Серце**¹₂ [103, 43].

АГК „Серце” – найчисленніший за вживанням у поезії О. Ольжича, тому цілком зрозумілою є розгалужена система використання тропів із цим АГК. За допомогою АГК „Серце” письменник майстерно та неординарно створює образ людини великої, щирої, нестримної, занепокоєної майбутнім та сучасним країни та своїх співгромадян, людини, що закликає до боротьби, до віри, людини, що вірить в очищення перед вищою справедливістю – Богом.

Проаналізуємо вірші із збірки „Вибране” Ю. Клена [62]. У збірці АГК „Серце” зустрічається 49 разів у трьох омонімічних групах.

У першій групі нараховується чотири приклади:

28. ... Бо в грудях **серце** б'ється твердо – **Серце**¹₁, **Серце**²₂ [62, 169]
29. ... Повільним ритмом **серце** б'ється... – **Серце**¹₁, **Серце**¹₂ [62, 169].
43. ... Йому нирки, печінку й **серце** вирізують – **Серце**¹₁ [62, 262].
46. ... **Серце** крукам на поталу кидаю... – **Серце**¹₁, **Серце**¹₂ [62, 301].

У другій, найчисленнішій, групі – 43 приклади. Усі представники цієї групи мають полісемантичні зв'язки та використовуються для створення образності шляхом утворення таких тропів:

- вживання АГК в контексті один раз, при одночасній реалізації двох різних значень, створення семантичної двоплановості за значеннями (приклади № 2, 6, 14, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 40, 42, 46, 48);

- в одному контексті зводиться вільне (приклади № 18, 20-26, 30, 32, 36, 38, 45, 47, 49) і фразеологічно зв'язане значення (приклади № 1, 4, 6, 27, 37, 39) [99, 170];

- використовується у значеннях **Серце**¹₂ та **Серце**²₂ одного АГК в одному творі (приклади № 2, 6, 14, 31, 33, 34, 35); використовується у значеннях **Серце**¹₁ та **Серце**¹₂ одного АГК в одному творі (приклади № 28, 29, 46); використовується у значеннях **Серце**²₂ та **Серце**¹₃ одного АГК в одному творі (приклад № 48); використовується у значеннях **Серце**¹₂ та **Серце**¹₃ одного АГК в одному творі (приклад № 40).

1. ... Тут – наче **серце** спіймано в сільце... – **Серце**¹₂ [62, 31].
2. ... І сонна тиша в **серці** зацвіла... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 33].
3. ... Крицевий **серця** дух і мужність рук... – **Серце**¹₂ [62, 35].
4. ... То пурхає **серце**, мов птах – **Серце**¹₂ [62, 38].
5. ... І в **серці** запалом запасти – **Серце**²₂ [62, 45].
6. ... Ніколи **серце** не заплаче... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 58].
7. ... Вечірня похолодь мені у **серце** віє... – **Серце**¹₂ [62, 59].
8. ... Вже **серце** дише сном і вродою... – **Серце**²₂ [62, 60].
9. ... Над **серцем** стомленим несуться хмари... – **Серце**¹₂ [62, 60].
10. ... І тільки **серце** числить рівним стуком... – **Серце**²₂ [62, 60].

11. ... Здери березову кору
І **серце** нею дбайливо закутай... – **Серце**¹₂ [62, 63].
12. ... І **серце** вже красою вражене... – **Серце**¹₂ [62, 64].
13. ... Що в **серці** явором шумить? – **Серце**¹₂ [62, 65].
14. ... На хвилях **серце** впливає... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 71].
15. ... І знову в **серці** гострі леза... – **Серце**¹₂ [62, 74].
16. ... В **серці** минуле – як скарб... – **Серце**²₂ [62, 83].
17. ... Бідне **серце** землі... – **Серце**²₂ [62, 86].
18. ... **Серцем** крізь чорний дим років жагтять... – **Серце**²₂ [62, 92].
19. ... Над тим, що у **серці** горить... – **Серце**¹₂ [62, 93].
20. ... З солодким жахом у **серцях** ... – **Серце**¹₂ [62, 102].
21. ... У саме **серце** думав я влучать
Рядком, напоєним огнем і біллю... – **Серце**¹₂ [62, 115].
22. ... Нехай ножами **серце** тне і крає... – **Серце**¹₂ [62, 115].
23. ... Про любі **серцю** комиші і хащі... – **Серце**¹₂ [62, 118].
24. ... І сіють терни зобрату в **серцях**... – **Серце**²₂ [62, 124].
25. ... А в **серці** мов би завертає
Нечувана весна – **Серце**¹₂ [62, 146].
26. ... У **серце** гострий спис керує смерть крилата – **Серце**¹₂ [62, 152].
27. ... На Україну рветься **серце**... – **Серце**¹₂ [62, 165].
28. ... Бо в грудях **серце** б'ється твердо – **Серце**¹₁, **Серце**²₂ [62, 169].
29. ... Повільним ритмом **серце** б'ється... – **Серце**¹₁, **Серце**¹₂ [62, 184].
30. ... Однаково моєму **серцю**... – **Серце**¹₂ [62, 184].
31. ... Що племінь в **серці** запалила ... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 187].
32. У кожнім **серці** я зросла... – **Серце**²₂ [62, 188].
33. ... вогонь, який полав в моєму **серці**... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 193].
34. ... Окутай **серце** панцерем з кори ... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 205].
35. ... Біль **серце** обкрутив мені, як гад ... – **Серце**¹₂, **Серце**²₂ [62, 211].
36. ... Коли, приборкуючи в **серці** жах ... – **Серце**¹₂ [62, 227].
37. ... Ось вам до **серця** ключі! – **Серце**²₂ [62, 232].

38. ... Що **серце** розтинав ... – **Серце**¹₂ [62, 237-238].
40. ... Полум'я з кожного **серця** жагтять ... – **Серце**¹₂ [62, 242].
41. ... Дригнули натовпу **серця**... – **Серце**¹₂ [62, 244].
42. ... Мастить їх дьогтем – **серця** кров'ю... – **Серце**¹₂ [62, 255].
43. ... Йому нирки, печінку й **серце** вирізують – **Серце**¹₁ [62, 262].
45. ... Зміцни упертість у його **серцях** ... – **Серце**²₂ [62, 285].
46. ... **Серце** крукам на поталу кидаю... – **Серце**¹₁, **Серце**¹₂ [62, 301].
47. ... Моє **серце** і прокляту месо... – **Серце**¹₂ [62, 304].
48. ... В **серцях** він полум'ям пожеж загув... – **Серце**²₂ [62, 305].
49. ... Пожар, що вижер вам **серця**... – **Серце**²₂ [62, 311].

Третя група представлена двома прикладами № 39, 44:

39. ... Від **серця** до **серця**
Перескакує іскра... – **Серце**²₂, **Серце**¹₃ [62, 241].
44. ... У міста **серці** золотім ... – **Серце**¹₃ [62, 277].

АГК „Серце” – дуже численний за вжитком у поезії Ю. Клена. Поет найчастіше використовує АГК „Серце” для позначення психофізичного стану людини, а також її моральної якості. Образ, створений за допомогою цього АГК, можна характеризувати як образ психологічно сильної, непохитної, стійкої до незгод життя людини, але у той самий час чутливої, емоційної особистості, яка близько бере до серця усі проблеми та незгоди.

Особливості фольклорної семантики слова (АГК) для створення образності у О.Ольжича та О. Лятуринської можна простежити на прикладах стилістичного використання традиційного фольклоризму „Земля”. Проаналізуємо потенції неоднозначностей для створення образності цього АГК, який у творчості поетів Празької школи займає значне місце за кількістю вживань його інформаційних значень у віршах.

Спочатку створимо тлумачні формули значення АГК (слова) для іменника „Земля” та проведемо розмежування неоднозначностей цього АГК.

Тлумачні формули значення АГК (слова) „Земля”:

Земля-1 – планета Сонячної системи (1.1); явище природи як ціле (1.2); *нехай розвідниками в небо летять супутники Землі;*

Земля-2 – тверда поверхня планети (1.1); явище природи як елемент цілого (1.2); *плоти падали на землю; якийсь час пливли вони в тумані, поміж берегами, одірвані від землі;*

Земля-3 – суміш органічних та неорганічних речовин, придатна для життєдіяльності організмів та рослин (1.1); середовище для життєдіяльності деяких біологічних форм життя (1.2); *шапками сюди зносили землю за давнім вояцьким звичаєм;*

Земля-4 – суміші органічних та неорганічних речовин, розташовані на площах поверхні планети і придатні для життєдіяльності організмів та рослин (1.1); використовується для вирощування необхідних для людини рослин (1.2); *селянин без землі – це риба без води;*

Земля-5 – місцевість, частина території (1.1); використовується для організації життя людей (1.2); *земля обітована; за сім земель поніс;*

Земля-6 – країна, держава (1.1); використовується для організації життя людей, об’єднаних єдиними мовною, етнічною належністю, культурною, системою законів та кодексів, територією та системою закономірностей відносин (1.2); *мій рідний край, моя земля велика-превелика;*

Земля-7 – символ середовища життя та діяльності людей (1.1); використовується для позначення загального середовища існування людей (1.2); *я добре бачу, що вся краса тут, на землі; паненяті аж два щастя буде, одне тут, на землі, а друге в небі;*

Земля-8 – символ оптимальних необхідних закономірностей життєдіяльності людей (1.1); використовується для позначення якості

життя людей (1.2); *врости в землю, відриватися від землі; змітати з лиця землі* [119, Т. 3, 557-558; 134, 337-338].

Проведемо попередню кореляцію за позиціями порівняння 1.1 та наведемо отримані результати:

Земля-1 – 1 \cap 2; **Земля-2** – 2 \cap 1; **Земля-3** – 3 \cap 4; **Земля-4** – 4 \cap 3;
Земля-5 – 5 \cap 6; **Земля-6** – 6 \cap 5; **Земля-7** – 7 \cap 8; **Земля-8** – 8 \cap 7.

Проаналізувавши за позицією порівняння 1.2, отримали такі результати:

Земля-1 – 1 \cap 2; **Земля-2** – 2 \cap 1; **Земля-3** – 3 \cap 4; **Земля-4** – 4 \cap 3;
Земля-5 – 5 \cap 6; **Земля-6** – 6 \cap 5; **Земля-7** – 7 \cap 8; **Земля-8** – 8 \cap 7.

Для прийняття остаточного рішення про розмежування АГК „Земля” та перевірки отриманих результатів проведемо аналіз за позицією порівняння 5.2.:

Земля-1 – (англ.) the Earth (5.2);

Земля-2 – (англ.) earth, ground (5.2);

Земля-3 – (англ.) land, soil (5.2);

Земля-4 – (англ.) plough-land, rich soil (5.2);

Земля-5 – (англ.) country, state (5.2);

Земля-6 – (англ.) country, motherland, fatherland, state (5.2);

Земля-7 – (англ.) life, existence, being (5.2);

Земля-8 – (англ.) life, law (5.2) [26, 723].

Проведемо кореляцію за позицією порівняння 5.2:

Земля-1 – 1 \cap 2; **Земля-2** – 2 \cap 1; **Земля-3** – 3 \cap 4; **Земля-4** – 4 \cap 3;
Земля-5 – 5 \cap 6; **Земля-6** – 6 \cap 5; **Земля-7** – 7 \cap 8; **Земля-8** – 8 \cap 7.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу можемо зробити остаточний висновок:

Земля-1 – Земля¹₁; **Земля-2** – Земля²₁; **Земля-3** – Земля¹₂;
Земля-4 – Земля²₂; **Земля-5** – Земля¹₃; **Земля-6** – Земля²₃;
Земля-7 – Земля¹₄; **Земля-8** – Земля²₄.

Тобто, АГК „Земля” має 4 омоніми, кожен із них має по одному полісему.

У Словнику української мови в 11 томах зафіксовано шість полісемантичних значень АГК „Земля”, омоніми не виділені [119, Т. 3, с. 557-558].

Згідно з прийнятими вище умовними позначеннями можемо записати результати розмежування у такому вигляді:

Результати розмежування АГК „Земля”

Таблиця 3.12

АГК	Земля-1	Земля-2	Земля-3	Земля-4
Результати розмежування	Земля ¹ ₁	Земля ² ₁	Земля ¹ ₂	Земля ² ₂

Таблиця 3.12 (продовження)

АГК	Земля-5	Земля-6	Земля-7	Земля-8
Результати розмежування	Земля ¹ ₃	Земля ² ₃	Земля ¹ ₄	Земля ² ₄

Використаємо фрагменти з поетичної творчості О. Ольжича та О. Лятуринської до АГК „Земля”. Приклади використання значень даного АГК будемо подавати в мінімальному контексті. Більш повний контекст поданий у Додатках.

Проаналізуємо вірші збірки „Незаному воякові” О.Ольжича [103]. Слід зазначити, що і полісемантичні якості, і омонімічні прояви даного АГК дуже розгалужені. У збірці АГК „Земля” зустрічається 47 разів у всіх чотирьох омонімічних групах.

У першій групі омонімів нараховується 14 прикладів, вони вживаються з полісемантичними варіантами значення.

У другій групі – 5 прикладів, полісемантичні варіанти не представлені.

У третій групі – більш численній – 17 прикладів, полісемантичні варіанти представлені.

У четвертій групі – найчисленнішій – 30 прикладів, полісемантичні варіанти значення представлені.

Усі представники мають полісемантичні зв'язки та використовуються для створення образності за допомогою таких тропів:

- вживання одного АГК в контексті один раз, при одночасній реалізації двох різних значень, створюючи семантичну двоплановість – Земля ²₁, Земля ²₂, Земля ¹₃, Земля ²₃, Земля ¹₄, Земля ²₄, :

Земля ²₁, :

Земля ²₁– Земля ¹₄ (приклади № 4, 11);

Земля ²₁– Земля ²₄ (приклад № 12);

Земля ²₂– Земля ¹₄ (приклади № 32, 33, 34, 35);

Земля ¹₃– Земля ²₃ (приклад № 8);

Земля ²₃- Земля ¹₄ (приклади № 17, 20, 38);

Земля ²₃– Земля ²₄ (приклади № 45, 46, 47);

Земля ¹₄– Земля ²₄ (приклади № 13, 25, 30).

- в одному контексті зводиться вільне і фразеологічне зв'язане значення (приклади № 2, 12) [102, 76];
- вживається у його ширшому (приклади № 2, 3, 8, 11, 12, 13, 16, 27, 32, 36, 39) та вузькому значеннях (приклади 4, 5, 6, 7, 9, 10, 19, 21, 22, 23, 24, 45);
- використовується у кількох значеннях одного АГК в одному творі (приклади № 1, 11; 4, 5; 8, 28, 45; 10, 12, 30; 13, 47; 15, 2; 16, 27, 38; 19, 43; 23, 35; 24, 38; 26, 31; 3, 17, 37, 40, 41);
- проаналізований АГК „Земля” не використовувався як засіб словесної гри;

- проаналізований АГК „Земля” не використовувався як засіб для римування та посилення виразності.

1. ...Але **земля** – одвічне воріття... – **Земля**¹₄ [103, 124].
2. ...Ти вічна й одна , Людина,
Дитя **землі** і простору... – **Земля**¹₁ [103, 107].
3. ...І **землю** поглинула тиша... – **Земля**¹₃ [103, 91].
4. І небо, й **земля** в хмарі.
Нечуваний вітер дме.
Господнє ім'я – Кара.
Господня хвала – Меч – **Земля**²₁, **Земля**¹₄ [103, 76].
5. ...Двигтять і **земля**, і небо,
Надходить Страшний Суд – **Земля**²₁ [103, 76].
6. В ухах досі ще п'янюче-лунко
Дзвін копит і скреготи **землі**... – **Земля**²₁ [103, 116].
7. Лягли на перса зимної **землі**
Шляхи асфальтовані, ясні і прості – **Земля**²₁ [103, 106].
8. І очі зрять, осліплені напів,
Твою ходу крізь **землі** і сторіччя... – **Земля**¹₃, **Земля**²₃ [103, 62].
9. ...Наш пружний крок тверда **земля** доріг
Стрічає стогоном покори – **Земля**¹₄ [103, 55].
10. Обніма мене червоне світло
Ліхтаря в соломі на **землі** – **Земля**²₁ [103, 101].
11. ...Котились води, дихала **земля**... – **Земля**²₁, **Земля**¹₄ [103, 128].
12. ...Вісім сіл зрівняли ми з **землею**... – **Земля**²₁, **Земля**²₄ [103, 116].
13. ...Знов вітри над **землею**, вітри,
І блакить, і розриви, і дим... – **Земля**¹₄, **Земля**²₄ [103, 115].
14. ...Скрізь, де **землі** тужливо-вогке лоно
Благословило спрагнене хотіння... – **Земля**¹₄ [103, 112].
15. Мотори гудуть над **землею**,
Наосліп смертельні окуви... – **Земля**¹₄ [103, 108].

16. Тут спинити ходу на **землі**, що пухка і привітна,
Окопатися білою хатою проти долини... – **Земля**¹₄ [103, 107].
17. Ще куриться й дихає важко **земля**
По стрілах огненної бурі... – **Земля**¹₄ , **Земля**²₃ [103, 90].
18. ... І кров гаряча, як піски пустелі,
На горду **землю** в корчах кам'яних
Прорвалася, мов струмені веселі – **Земля**²₃ [103, 79].
19. А **земля** – не **земля**, тільки спечена цегла рудава... – **Земля**¹₄ [103, 77].
20. Так солодко в передчуванні бою,
Не знаючи вагання і квилінь,
Покірну **землю** чути під ногою
І пити зором синю далечінь – **Земля**²₃ , **Земля**¹₄ [103, 73].
21. Легко і ясно лежати з пробитими грудьми
В травах поплутаних, в росах на вогкій **землі**... – **Земля**²₁ [103, 56].
- 22.... Вгнулась **земля** під тілами... – **Земля**²₁ [103, 55].
23. ... І на **землю** одні упали... – **Земля**²₁ [103, 54].
24. ... І мертвий впав на **землю** чорний раб ... – **Земля**²₁ [103, 45].
25. ... Бо позве-покличе Вождь Сліпучий їх
Серед реву бурі від **землі** – **Земля**¹₄ , **Земля**²₄ [103, 42].
26. І залягають **землю** пліч-о-пліч,
Небесну баню хвилі океана... – **Земля**²₁ [103, 108].
27. Голубіє **земля**, оповита прозорим серпанком,
Хвилі кидає в берег море важке і зелене... – **Земля**¹₁ [103, 106-107].
28. Проста чеснота юної **землі**... – **Земля**²₃ [103, 103].
29. ... І чується запах **землі**... – **Земля**¹₄ [103, 98].
30. ... І стануть не луки, не квіти –
Каміння саме на **землі**... – **Земля**¹₄ , **Земля**²₄ [103, 127].
31. ...І перший ратай вологість **землі**
Перегортає життєносним ралом... – **Земля**²₂ [103, 109].

32. Тут **земля** тільки пестить, п'янить, вагітніє і родить... – **Земля** ²₂, **Земля** ¹₄ [103, 67].
33. Скільки сонця ллється на **землю**,
Як зітхає **земля** по зливі!.. – **Земля** ²₂, **Земля** ¹₄ [103, 63-64].
34. ... **Земля** благодатна і чорна.... – **Земля** ²₂, **Земля** ¹₄ [103, 57].
35. ... „Розбудіте, полийте потом,
І уродить **земля**, уродить”... – **Земля** ²₂, **Земля** ¹₄ [103, 53].
36. ... **Земля! Земля!** Плодюча, повногруда!.. - **Земля** ²₃ [103, 51].
37. ... Лучити гонори своєї **землі**
І службу ворожій державі... – **Земля** ²₃ [103, 87].
38. ... І велика **земля**, і глибокі її криниці... – **Земля** ²₃, **Земля** ¹₄ [103, 107].
39. **Земля** широка. Мудрий в небі Бог.
І серце людське – мужнє і велике... – **Земля** ¹₄, **Земля** ²₄ [103, 103].
40. ... Одвіку **земля** не зазнала-бо ця
Такого безкрайого вітру... – **Земля** ²₃ [103, 97].
41. ... Набиті струєю кільчасті дроти
Над цілою цею **землею**... – **Земля** ²₃ [103, 90].
42. ... П'ять хвиль української влади
На цьому клаптеві **землі**... – **Земля** ²₃ [103, 82].
43. Є незмінна **земля**, і усе на ній зміна невпинна... – **Земля** ¹₄, **Земля** ²₄ [103, 78].
44. Дванадцять літ кривавилась **земля**
І сцепеніла, стрердила на каміння... – **Земля** ²₃ [103, 72].
45. ... І мудрий устрій римської **землі**,
І Поле Марса, і холодна Карна... – **Земля** ²₃, **Земля** ²₄ [103, 62].
46. Будь проклята ця підла **земля**,
Ці яри і дубов гаї!.. – **Земля** ²₃, **Земля** ²₄ [103, 58].
47. Сонну **землю** черкає згори,
Смерть черкає крилом голубим – **Земля** ²₃, **Земля** ²₄ [103, 115].

АГК „Земля” – широкоживаний у поезії О. Ольжича, тому цілком зрозуміла розгалужена та оригінальна система використання тропів. За допомогою АГК „Земля” письменник майстерно та неординарно створює образ ствердження життя як самого життя, життя у соціумі, у державі, життя держави та правильних справедливих його норм для прогресу людства.

Проаналізуємо вірші із „Зібраних творів” О. Лятуринської [81]. Будемо також вважати, що усі вірші належать до єдиного контексту. Полісемантичні якості АГК „Земля” не так сильно розгалужені, як у творчості О. Ольжича, але також представлені омонімічні вияви.

Перша група омонімів – представлена тільки двома прикладами, полісемантичні якості не зафіксовані.

Друга група омонімів у творчості О. Лятуринської також представлена двома прикладами, але вони вживаються з можливими полісемантичними варіантами значення.

Третя група представлена досить широко, з розгалуженою системою полісемантичних зв'язків. У даній групі нараховується 11 прикладів. Треба зазначити, що вжиті всі можливі полісемантичні значення АГК „Земля”.

Четверта група – найчисленніша – 13 прикладів – має розгалужену систему полісемантичних зв'язків, вжиті усі можливі полісемантичні значення АГК „Земля”.

Не всі омоніми мають полісемантичні зв'язки. АГК „Земля” використовуються О. Лятуринською для створення образності за допомогою таких тропів:

- вживання одного АГК в контексті один раз, при одночасній реалізації двох різних значень, для створення семантичної двоплановості – Земля²₂, Земля¹₃, Земля²₃, Земля¹₄, Земля²₄, :
- Земля²₂– Земля¹₄ (приклади № 14);
- Земля¹₃– Земля²₃ (приклади № 23);

Земля²₃ – Земля¹₄ (приклади № 1, 10);

Земля¹₄ – Земля²₄ (приклади № 6);

Земля²₃ – Земля²₄ (приклади №2).

- в одному контексті не зводиться вільне і фразеологічне зв'язане значення;
- вживається у його ширшому (приклади № 1, 4, 13, 15, 19, 22) та вузькому значеннях (приклади 3, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 16, 17, 18);
- використовується у кількох значеннях одного АГК в одному творі (приклади № 1, 5, 6, 13, 16, 17, 21, 22);
- проаналізований АГК „Земля” не використовувався як засіб словесної гри;
- проаналізований АГК „Земля” не використовувався як засіб для римування та посилення виразності.

1. Що мав ти над життя дорожче?

Що на землі досяг?... – Земля²₃, Земля¹₄ [81, 108].

2. ...Берег мрійної землі... – Земля²₃, Земля²₄ [81, 109].

3. ... Мов любов змела б тут хвиля

По землі, по всій... – Земля¹₄ [81, 437].

4. ... Тужить, печалить

по тобі земля... – Земля¹₄ [81, 157].

5. ... На землю ти зсилав Дажбога

І вергав їй сліпу Морену... – Земля¹₄ [81, 80].

6. ... Створив ти землю, облоки

Й людину дотиком і дихом ... – Земля¹₄, Земля²₄ [81, 80].

8. ... Угинає ступні

Та на п'ядь у землю... – Земля²₁ [81, 105].

10. ... Щербився меч, молився спис.

Земля гула, ревла від гулів... – Земля²₃, Земля¹₄ [81, 17].

11. ... І острахом земля здригалась ... – Земля²₃ [81, 84].

12. ... Ти до землі пригнися і підслухуй:

Не бути дням, а ночам, як уперше!.. – Земля¹₄ [81, 78].

13. ... Пробудилася земля!... – Земля¹₄ [81, 431].

14. ... І подих чорної землі... – Земля¹₄ , Земля²₂ [81, 88].

15. ... Гарнішої землі нема... – Земля²₃ [81, 443].

16. ... Чи, земле деревлянська, тямиш?... – Земля²₃ [81, 160].

17. ... Чи, земле, деревлянська, тямиш?... – Земля²₃ [81, 160].

18. ... За землю Руськую,

За рани Ігореві... – Земля²₃ [81, 106].

19. ... До чужинної землі... – Земля²₃ [81, 110].

20. ... Вже подих із землі – Земля¹₄ [81, 426].

21. Глянь, пробудилася земля.... – Земля¹₄ [81, 431].

22. Люди гинули в вірах і ми на землі

Теж загину чекали у млі... – Земля¹₃ , Земля²₃ [81, 418].

О. Лятуринська використовує АГК „Земля” для створення образів сенсу та мети існування людини як особистості та громадянина і необхідності її активної, осмисленої та усвідомленої життєвої позиції для утвердження справедливості у соціумі (державі).

3.8. Висновки до III розділу

У розділі III було здійснено класифікацію наявних критеріїв розмежування неоднозначностей, синтезовано оптимальний критерій розмежування ПЛЮ та полісемів, визначено необхідні та достатні складові технології використання цього критерію, зроблено практичне розмежування предметів дослідження дисертації. Проведено аналіз стилістичних потенцій деяких розмежованих неоднозначностей, найчастотніших у творчості українських поетів Празької школи на предмет особливостей їх використання для створення образності.

Було запропоновано варіант класифікації критеріїв розмежування за функціями їх головних диференційних ознак. Відповідно до визначень

повних лексичних омонімів та полісемів і проведеного аналізу існуючих визначень було запропоновано інформаційно-кореляційний критерій розмежування (ІККР).

Цей критерій є узагальненим для більшості критеріїв синхронного аспекту. Його основою є аналіз можливих кореляцій інформаційних масивів.

Для використання критерію виникла необхідність створення структури ТФЗС з метою проведення кореляції інформаційних масивів. Були визначені основні вихідні принципи і передумови для створення такої структури, визначені основні елементи ХС (ознаки певної інформації), запропоновані основні вимоги до мови-ідентифікатора, створений набір основних дій базового алгоритму для використання ІККР неоднозначностей.

Технологію використання ІККР неоднозначностей продемонстровано на прикладі аналізу багатьох значень АГК „Вогонь” як слова, що вживається у максимальній кількості інформаційних значень.

При визначенні актуальності дисертаційної роботи важливим у розмежуванні неоднозначностей було відзначено дослідження ефективності їх використання в комунікативних процесах, а з позицій перспективи їх використання – це є дослідження інформаційної та стилістичної потенції неоднозначностей.

Було проаналізовано стилістичні потенції для створення образності полісемії та повної лексичної омонімії у творах українських поетів Празької школи.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу існуючих визначень ПЛО, шляхів виникнення та класифікацій омонімії зроблено синтез визначення ПЛО:

ПЛО (повні лексичні омоніми) – це інформаційні масиви (об'єкти), які мають тотожний акустично-графічний код (АГК) у всіх своїх формах і мають повну відмінність в інформаційній наповненості по суті інформації, яка передається чи зберігається у конкретний часовий період. При цьому показана можливість використання поняття „інформація” замість поняття „слово” для визначення неоднозначностей – ПЛО та полісемів. Як репрезентатор дійсності поняття „інформація” є більш загальним, ніж поняття „слово”. Так, визначення поняття „слово” може бути синтезовано як знак визначеного інформаційного масиву, який має відносну самостійність та відносну міцність.

За синтезованим визначенням поняття **інформація** – це визначений об'єм узгоджених понять, знань і даних, які відображають властивості та стани об'єктів і явищ об'єктивного світу в природній, соціальній та штучно утворених системах (у тому числі і абстрактних), у часових і просторових координатах і відображених та створених процесом мислення у людських суб'єктивних свідомостях.

Інформація – більш загальний лінгвістичний об'єкт у порівнянні зі „словом”, а інформаційний зв'язок – це зв'язок між складовими буття, які пов'язані між собою для забезпечення життєдіяльності організму, тому ніяка наявна формальна мовна структура не може повністю роздиференціювати інформаційні значення та їх зв'язки. І прагнення багатьох авторів розмежовувати ПЛО та полісеми за допомогою тільки формальних мовних структур не призвели і не призведуть до позитивного

результату. Для цього необхідно до існуючого формального мовознавства додати психофізіологізм і функціональність мовних процесів.

Наведена класифікація шляхів виникнення омонімії включає в себе три основні категорії явища:

- категорія буття – шлях словотворення, який призводить до збігу АГК слів, що існують у мові чи є запозиченнями і можливо адаптовані з інших мов;
- категорія форми – шлях акустично-графічних трансформацій, який призводить до тотожного акустично-графічного коду мовні знаки, які мають різні джерела та (чи) час утворення: це – фонетична (акустична) конвергенція в минулому різнозвучних чи різнокореневих слів питомої лексики; це – фонетично адаптовані та уподібнені запозичення з різних мов; це – фонетичні адаптації, ідентифікації різнокореневих слів, запозичених із однієї мови;
- категорія змісту – шлях лексичної трансформації, який призводить АГК, який в минулому часі існував з одним інформаційним значенням чи значеннями, що мають семантичну спільність, у слова з тотожним АГК, але з різними інформаційними наповненнями значень, які не мають семантичної спільності.

Загальне явище омонімії може бути покласифіковане як:

1. Власне омонімія: а) лексична омонімія – слова мають тотожний АГК в одній чи декількох граматичних формах при відмінностях у змісті слів, тобто зміст являє собою різні інформаційні наповненості за суттю буття явищ, об'єктів. Розмежування цих омонімів можливе за ознакою відсутності однаковості АГК у різних граматичних формах;

б) повна лексична омонімія – слова мають тотожний АГК в усіх граматичних формах при відмінностях у змісті слів, тобто зміст являє собою різні інформаційні наповненості за суттю буття, явищ, об'єктів.

2. Лексико-акустична омонімія – це слова (синтаксичні конструкції, морфеми, аббревіатури, скорочення та ін.), які мають тотожний АГК, але

різний графічний код і при цьому мають різне інформаційне наповнення (зміст) за суттю інформації, що містить АК.

3. Синтаксична омонімія – АК чи АГК синтаксичних конструкцій, які є тотожними у деяких граматичних формах при різних змістах цих конструкцій.

4. Міжчастиномовна лексична омонімія – слова мають тотожний АК або АГК, але належать до різних частин мови і несуть різне інформаційне навантаження. Їх розмежування виконується через з'ясування приналежності до частини мови

Аналіз джерел і шляхів виникнення полісемів показує, що:

- полісемія – об'єктивна реалія мови, яка створена в мозку людини і є необхідною для функціонування успішного комунікативного процесу у житті людини в соціумі;
- для мовної свідомості людини полісемія є корисним й позитивним явищем мови, як і невелика кількість графів та фонем, що зумовлюють усю систему мови;
- полісемія є частиною процесу та результату оптимізації формування інформації для комунікації;
- поява та функціонування полісемів зумовлені єдністю як зовнішніх, стосовно індивіда, умов комунікативного процесу в середовищі соціуму, так і внутрішніх об'єктивних та суб'єктивних процесів у мозку індивіда, а також потенційними можливостями структури самої системи мови та її складових;
- у вирішенні питання – значення слова визначає можливості його фразеологічної сполучуваності з іншими словами або, навпаки, сполучуваність визначає різні значення слова – необхідно прийняти їх взаємну діалектичну єдність: значення визначає сполучуваність, а сполучуваність визначає значення;
- лексико-семантичні варіації (ЛСВ) – це масив (об'єм) однозначної інформації;

- актуальним у теорії полісемії є дослідження функціональних лексичних значень слова, також необхідність створення тлумачних формул слова за кожною його лексико-семантичною варіацією.

На основі теорії визначень полісеми – це інформаційні масиви, які мають тотожний акустично-графічний код вираження своєї форми у всіх граматичних формах, належать до однієї частини мови і характеризуються існуванням об'єму інформаційного пересічення, в якому є спільний семантичний компонент, основне інформаційне значення якого повністю або частково переноситься на можливі інформаційні масиви (лексико-семантичні варіанти) даного слова або словосполучення у конкретний часовий період існування.

Повнота визначення полягає в тому, що синтезований основний варіант визначення передбачає існування різних типів зв'язків між значеннями (лексико-семантичними варіантами – масивами інформації): як ієрархічних і рівноправних, так і комбінованих деривацій, допускає можливість приналежності полісемів до найближчого і єдиного родоводу, оскільки не вводить ніяких обмежень на взаємозв'язки, збіг і т. ін. масивів інформації.

Однозначність визначення характеризується кількома факторами: по-перше, достатність відмінного для виявлення всіх класів полісемантизмів; по-друге, неможливість функціонування під цим визначенням будь-яких інших неоднозначностей, слів і словосполучень. Відмінним у визначенні для омонімів є тотожність АГК у всіх формах, а для полісемів відмінним є існування об'єму інформаційного перетину з спільним основним значимим компонентом інформації.

Синтезоване визначення полісемів має необхідний формалізм і об'єктивно виражає сутність явища, не вступає у протиріччя з сутністю явища і не має великого розходження з традиційними визначеннями за суттю.

- I. На основі проведеного аналізу відомих критеріїв розмежування ПЛО та полісемів було здійснено класифікацію критеріїв розмежування за

функціями їх головних диференційних ознак. Виділено чотири комплекси критеріїв розмежування: семантичний, граматико-синтаксичний, мовноісторичний, психофізіологічний.

Аналіз покласифікованих критеріїв розмежування неоднозначностей з позицій визначення позитивного, узагальненого та головного показує, що метою всіх авторів є виявлення і вираження інформаційної суті кожного з можливих значень АГК слова, де:

- значення слова є ціліснооформленою інформаційною суттю, яка має відносну самостійність і міцність з повнотою та однозначністю;
- значення слів співвідносяться з об'єктами, явищами матеріального світу, їх складовими та їх узагальненнями і пов'язані між собою так само, як і самі об'єкти, явища та їх складові та узагальнення, тематично покласифіковані;
- інформаційна суть слів органічно пов'язана з інформаційною суттю інших слів, що з ними сполучаються в контекстах так, як і сутність явищ та об'єктів, що пов'язана з середовищем їх існування. І всі полісемантизми одного слова мають споріднену семантику оточення, тобто середовище існування;
- закономірності при субституціях та трансформаціях значень слова є основою закономірностей варіювання інформації, де зберігається (повністю чи частково для полісемів) чи не зберігається (для омонімів) суть інформаційного масиву, функціональна для потреб людини сутність явищ, об'єктів матеріального світу;
- функціонально подібні об'єкти, явища можуть утворювати у складі мови схожі масиви інформації, які можуть мати одну й ту ж назву (АГК) – форму уявлення інформації для подальшої кореляції при її впізнаванні, пригадуванні;
- повніша інформація, яка відповідає одному об'єкту, явищу, може як варіюватися із зменшенням її повноти, так і складові варіації цієї інформації можуть поєднуватися в більш повне їх інформаційне

значення в одній й тій самій формі (АГК), так виникає спільне значення (при полісемії);

- однотипна інформація (полісемна) має однотипні характеристики сполучуваності (засобами синтаксису) з іншим інформаційними масивами для формування об'єднаного масиву інформації.

II. На основі аналізу наявних критеріїв та зроблених визначень ПЛО і полісемів прийшли до висновку, що **критерієм розмежування повних лексичних омонімів та полісемів має бути наявність для полісемів чи відсутність для омонімів кореляції інформації за суттю (об'єму перетину інформації за суттю), яка міститься в інформаційних масивах (значеннях слів), які підлягають розмежуванню.** Цей критерій названий **інформаційно-кореляційним критерієм (ІККР)**.

III. Необхідними та достатніми складовими технології використання ІККР є:

1. Створення структури тлумачної формули значення слова (ТФЗС), яка повинна:
 - 1) мати єдину базисну характеристичну структуру (ХС) визначення інформації за суттю;
 - 2) включати в себе суть у загальній системі людських знань: спільне, відмінне, порівнювальне, зв'язки, в тому числі логічні та причинно-наслідкові;
 - 3) включати в себе функціональну суть;
 - 4) повністю та однозначно ідентифікувати суть інформації в масиві, яка базується на характеристичній структурі визначення інформації за суттю.

Основними елементами такої характеристичної структури (ХС) можуть бути:

- сутність явища в середовищі його існування;
- функціональна суть об'єкта в середовищі його існування;

- статична суть явища чи об'єкта: компонентний склад, речовинний склад, форма й об'єм, розташування у просторі та ін.; зв'язки з іншими;
- динамічна суть об'єкта чи явища: динамічні характеристики, рух відносно системи існування, відносний рух всередині об'єкта чи явища; дії на нього, дії його на інше;
- характеристики станів систем існування.

Технологія створення ТФЗС має самостійну практичну цінність для лексикології, а особливо для лексикології функціональної, де акцентується функціональна для людини суть інформації, яка вміщується у Знакові (слові).

2. Опис (тлумачення) інформації за цими характеристичними елементами повинен проводитися особливою „інтелектуальною мовою-ідентифікатором” з такими вимогами до неї:

- повинна бути визначена базова система понять і термінів – лексичних одиниць;
- визначена базова структура словосполучень із набором синтагм та більш складних синтаксичних конструкцій;
- визначена унормована стилістика;
- всі базові складові мови-ідентифікатора повинні бути загальнозживаними в усіх сферах життя людей і бути якомога ближчим до категорій.

3. Алгоритм використання ІККР, який складається з таких основних дій:

- формування інформаційних масивів ТФЗС у формі роздиференційованих позицій порівняння за визначеними вище умовами з однаковими ознаками;
- проведення порівняння інформаційних масивів за відповідними позиціями порівняння;
- проведення порівняння результату попередньої дії з визначеними „Договірними умовами”;

4. Базовий набір „Договірних умов”, які є нормою та повинні надавати однозначності у прийнятті рішення у процесі кореляції.
5. Додаткові критеріальні ознаки ідентифікації інформації у значенні слова, наприклад, такі як:
 - трансформація значень іншими неспорідненими мовами;
 - класифікація іменників за диференційними ознаками та інші.
6. Синтезований критерій є узагальненим для більшості проаналізованих критеріїв синхронного аспекту:
 - що дозволяє однозначно та максимально повно розмежовувати як ПЛО від полісемів, так і ПЛО між собою, так і полісеми між собою;
 - що дозволяє розмежовувати неоднозначності в граничних станах;
 - який створює практичну, яка легко сприймається, формалізовану технологію його використання;
 - який має перспективу вдосконалення в прогресивній сучасній структурі знань людства.

У роботі також було створено необхідні фрагменти ТФЗС одинадцяти АГК (АГК „Баба”, „Голова”, „Лави”, „Образ”, „Коса”, „Серце”, „Земля”, „Вогонь”, „Світ”, „Світло”, „Око”) та було проведено аналіз стилістичних потенцій розмежованих неоднозначностей „Вогонь”, „Серце”, „Земля” на предмет особливостей їх використання для створення образності.

Українські поети Празької школи по-різному використовують АГК „Земля”, „Вогонь”, „Серце” для створення образності.

О. Лятуринська використовує АГК „Земля” для створення образів сенсу та мети існування людини як особистості та громадянина і необхідності її активної, осмисленої та усвідомленої життєвої позиції для утвердження справедливості у соціумі (державі). О. Ольжич за допомогою АГК „Земля” створює образ ствердження життя як самого життя, життя у соціумі, у державі, життя держави.

За допомогою АГК „Серце” О. Ольжич створює образ людини великої, щирої, нестримної, занепокоєної майбутнім та сучасним країни та своїх

співгромадян, яка закликає до боротьби, до віри. Ю. Клен використовує цей АГК для позначення образу психологічно сильної, непохитної, стійкої до незгод життя людини, але у той самий час чутливої, емоційної особистості, яка близько бере до серця усі проблеми та невзгоди.

За допомогою АГК „**Вогонь**” О. Телігою було створено образ національносвідомої, схвильованої, неспокоїної, небайдужої до долі України жінки, яка пройшла „крізь **вогонь** і зливу” та готова до активних соціальних дій, а О.Ольжичу вдалося яскраво та виразно створити образ „тягаря війни”, „труднощів війни” та становлення особистості героїчного „воїна”.

Коректне розмежування неоднозначностей на основі створення ТФЗС дозволяє більш повно виявити стилістичну потенцію цих неоднозначностей у створенні „образності” засобом неоднозначності у художньому стилі мови.

Отже, синтезована технологія розмежування дозволяє досить ефективно, повно та однозначно розмежовувати лексичні неоднозначності, може і повинна бути в подальшому розвинута у частині: „Договірних умов”, методів кореляції інформаційних масивів, формування „інтелектуальної мови-ідентифікатора”, і особливо в удосконаленні характеристичної структури аналізу інформації за суттю в інформаційних масивах для синтезу тлумачних формул значень слова (ТФЗС). Необхідно створити словник ТФЗС як для всіх неоднозначностей, так і для однозначних слів української лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаев В.И. О подаче омонимов в словаре // Вопросы языкознания. – 1957.– № 3. – С. 31-43.
2. Аксаков К.С. О слове. – М.: Типография ун-та (Катков), 1875. – 660 с.
3. Аничков И.Е. Труды по языкознанию. – Санкт-Петербург: Наука, 1997. – 510 с.
4. Античные теории языка и стиля: Антология текстов // О.М. Фрейденберг и др. – СПб.: Алатейя, 1996. – 362 с.
5. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
6. Арбекова Т.И. Лексикология английского языка: Практический курс. – М.: Высшая школа, 1977. – 240 с.
7. Арнольд И.В. Полисемия существительного и лексико-грамматические разряды // Русский язык в школе. – 1954. – №3. – С. 10-20.
8. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования. – Л.: Просвещение, 1964. – 199 с.
9. Ахманова О.С. и др. О принципах и методах лингвистического исследования / Под ред. О.С. Ахмановой. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1966. – 184 с.
10. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
11. Ахтямов М.Х. Проблемы омонимии в современном башкирском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1966. – 20 с.
12. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.

13. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1961. – 394 с.
14. Блумфильд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
15. Болтянська Р.І. До питання про розгляд проблеми омонімії-полісемії // Іноземна філологія. – Вип. 38. – К., 1975. – С. 3-9.
16. Бондаренко А.В. Теория морфологических категорий. – Л., 1976. – С. 210 -216.
17. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия. – М., 1972. – С. 26-35.
18. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. ст. “Языкознание” (автор И.А. Бодуэн де Куртене). – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – 800 с.
19. Будагов Р.А. Многозначность слова // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – М., 1958. – № 1. – С. 5-18.
20. Будагов Р.А. О так называемом «промежуточном звене» в смысловом развитии слов // Сб. статей по языкознанию. – М., 1958. – С. 73-85.
21. Будагов Р.А. Проблемы развития языка. – М. – Л.: Наука, 1965. – 72 с.
22. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. – М.: Учпедгиз, 1954. – 178 с.
23. Булаховский Л.А. // Избранные труды: В 5-ти т., К. – 1975. – Т. 2 (1977). – 631 с.
24. Булаховский Л.А. Из жизни омонимов. Русская речь. Т. 3. – Л., 1928. – С. 47-61.
25. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. - К.: Рад. школа, 1955. – 248 с.
26. Великий сучасний англо-український україно-англійський словник.– Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2006. – 1008 с.
27. Виноградов В.В. Избранные труды в 3-х томах. – Т. 3. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1975. – 310 с.

- 28.Виноградов В.В. Лексикология и лексикография. Избр. труды, – М.: Наука, 1977. – 312 с.
- 29.Виноградов В.В. Об омонимах и смежных явлениях // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 3-17.
- 30.Виноградов В.В. О грамматической омонимии в современном русском языке // Русский язык в школе. – 1940. – № 1. – С. 1 -12.
- 31.Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова // Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3 – 29.
- 32.Виноградов В.В. Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках // Славянское языкознание, 4 Международный съезд славистов. Доклады совет. делегации, – М.: Наука, 1968. – С. 53-119.
- 33.Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – 2-е изд-е. - М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
- 34.Виноградов В.В. Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии (на мат-ле русского и родственных языков) // Вопросы теории и истории языка. – М., 1952. – С. 99 - 152.
- 35.Волох О.Т., Чемерисов М.Т., Чернов Є.Т. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1989. – 334 с.
- 36.Гак В.Г. Сопоставительная лексикология: На материале французского и русского языков. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
- 37.Галкина-Федорук Е.М. К вопросу об омонимах в русском языке // Русский язык в школе. – 1954. – № 3. – С. 14-19.
- 38.Галкина-Федорук Е.М. Современный русский язык: Лексика. – М.: Изд-во МГУ, 1954. – 203 с.
- 39.Гегель Г. Энциклопедия философских наук. - Т. 1. Наука логики. – М.: Мысль, 1974. – 452 с.

40. Горбань В.Г. К вопросу о разграничении полисемии и омонимии // Вопросы теории и методики преподавания иностранных языков. – Казань, 1966. – Вып. 1. – С. 65-81.
41. Дановский Н.Ф. Эволюция эсперанто // Проблемы интерлингвистики: Типология и эволюция международного искусственного языка. – М.: Наука, 1976. – 159 с.
42. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. – Львів: Фенікс, 1996. – 224 с.
43. Демська О.М. Лексична та лексико-граматична омонімія сучасної української літературної мови: Дис. ... канд. філол. наук. – К., 1996. – 19 с.
44. Доленко М.П., Дацюк І.І., Кващук А.Г., Поповський В.Д. Сучасна українська літературна мова. – 2-е вид-ння. – К.: Вища школа, 1974. – 366 с.
45. Етимологічний словник української мови. – К., 1982. – Т. 1, Т. 2. – С. 494-495.
46. Эман Э. Об омонимии в немецком языке // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 117-124.
47. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – Ч.1. – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
48. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української мови. – К.: Рад.школа, 1959. – 391 с.
49. Жовтобрюх М.А. Українська літературна мова. – К.: Наукова думка, 1984. – 255 с.
50. Задорожный М.И. О границах полисемии и омонимии. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 69 с.
51. Звягинцев В.А. Об основной и предельной единице семасиологического уровня языка // Studii si cercetari lingvistice 3. – anual XI, 1960, Bucuresti. – С. 808-809.
52. Звягинцев В.А. Семасиология. – М.: Изд-во МГУ, 1957. – 323 с.

- 53.Зуева В.И. К вопросу о стилистическом использовании многозначности и омонимии в языке художественной литературы: Дис. ... канд. филол. наук, – М., 1952. – 21 с.
- 54.Ибрагимов Н. Про многозначность в общем изменении слова // Труды Казанского университета. – Казань, 1815.
- 55.Івченко М.П. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вид-во КДУ, 1965. – 504 с.
- 56.Калинин А.В. Лексика русского языка. – М.: Просвещение, 1978. – 232 с.
- 57.Капатрук М.Д. Методи виділення основного значення слова // Мовознавство. – 1980. – № 5. – С. 75-79.
- 58.Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
- 59.Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. – К.: Либідь, 1991. – 280 с.
- 60.Касарес Х. Введение в современную лексикографию. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 354 с.
- 61.Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание / Отв. ред. А.В. Десницкая. – Л.: Наука, 1986. – 298 с.
- 62.Клен Ю. Вибране. – К.: Дніпро, 1991, – 461 с.
- 63.Ковалёв В.П. Экспрессивное использование полисемии, омонимии и паронимии в художественной прозе // Русский язык в школе. – 1980. – № 6. – С. 67-71.
- 64.Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 400 с.
- 65.Конецкая В.П. Принципы классификации лексических значений слова // Ученые записки МГПИ им. В.И. Ленина, 1956. – Т. ХС. – № 1. – С. 11-27.
- 66.Кониський Г. Мала логіка: Філософські твори: В 2 т., – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 494 с.

67. Корчагина Т.И. Проблемы омонимии в современном японском языке: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 1975. – 26 с.
68. Кочерган М.П. Лексична сполучуваність і полісемія // Мовознавство. – 1977. – № 5. – С. 57-68.
69. Кочерган М.П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова. - Львів: Вища школа. – 1980. – 184 с.
70. Критенко А.П. Абсолютна та відносна омонімія та її подача в українсько-російському словнику // Лексикографічний бюллетень. – К., 1963. – С. 65-66.
71. Критенко А.П. Тематичні групи слів і омонімія // Слов'янське мовознавство. – Т. 4, 1962. – С. 198-211.
72. Курилович Е.Р. Заметки о значении слова // Вопросы языкознания. – 1955. – № 3. – 68-80.
73. Курилович Е.Р. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иност. лит-ры, 1962. – 456 с.
74. Курс сучасної української літературної мови. / За ред. Л.А. Булаховської – К.: Радянська школа, 1951. – 519 с.
75. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. – М. Высшая школа, 1978. – 543 с.
76. Левицкий В.В. Опыт экспериментального разграничения лексической полисемии и омонимии // Психолингвистические исследования. Лексика. Фонетика. – Калинин, 1985. – С. 4-14.
77. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. - К.: УМКВО, 1989. – 155 с.
78. Левковская К.А. Лексикология немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1968. – 319 с.
79. Лещева Л.М. Лексическая полисемия в когнитивном аспекте: Автореф. дис. ... доктора филол. наук. – Минск, 1997. – 35 с.
80. Лисиченко Л.А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. – Харків: Вища школа, 1977. – 114 с.

- 81.Лятуринська О. Зібрані твори. – Торонто, 1983. – 813 с.
- 82.Малаховский Л.В. Об омонимии слов как абсолютной лингвистической универсалии // Иностранные языки в высшей школе. – М., 1977. Вып.12. – С. 94-98.
- 83.Малаховский Л.В. Теория лексической и грамматической омонимии. – Л.: Наука, 1990 – 239 с.
- 84.Мановицька А.Л. Семантичні групи омонімів у сучасній українській мові. Зб. наукових праць. – К., 1985, – С. 103-104.
- 85.Маслов Ю.С. Введение в языкознание. - М.: Высшая школа, 1975. – 327 с.
- 86.Маслов Ю.С. Омонимы в словарях и омонимы в языке (к постановке вопроса) // Вопросы теории и истории языка: Сб. в честь проф. Б.А.Ларина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – С. 198-202.
- 87.Маулер Ф.И. Грамматическая омонимия в английском языке. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та 1983, – 136 с.
88. Мацько Л.І. Стилїстика української мови: Збірник наукових праць. – К.: КДП, 1990. –106 с.
- 89.Мацько Л.І. Українська мова: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1998. – 416 с
90. Мацько Л. І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. – К.: Академія, 2007. – 260 с.
- 91.Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ↔ Текст»; – М.: Наука, 1974. – 314 с.
- 92.Мукан Г.М. Багатозначність і омонімія // Українська мова і література в школі. – 1967. – № 6. – С. 79-81.
- 93.Муравицька М.П. Психолінгвістичний аналіз лексичних омонімів // Мовознавство. – 1975. – №3. – С. 59-68.
- 94.Неёлов А.А. Многозначность и омонимия некоторых английских существительных: Автореф. дис. ... канд. филол. наук, – Л., 1953. – 17 с.

95. Некрасов Н.П. О значении форм русского глагола. – С-Пб., 1865. – 207 с.
96. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. – Владимир: Владимир. пед.инст-т, 1974. – 222 с.
97. Новиков Л.А. Об одном способе разграничения полисемии и омонимии // Русский язык в школе. – 1960. – №3. – С. 10-14.
98. Новиков Л.А. Омонимия имен существительных в современном русском литературном языке, возникающая в результате распада полисемии и связанная с категорией числа: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – М., 1961. – 34 с.
99. Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 209 с.
100. Ожегов С.И. Выступление на дискуссии по вопросам омонимии // Лексикографический сборник. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1960. – Вып. 4. – С. 69-71.
101. Олійник І.С. Слово в лексичній системі української мови. // Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1973. – С. 27-100.
102. Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, – 1978. – 446 с.
103. Ольжич О. Незнаному Воякові. – К.: Дніпро, 1994. – 432 с.
104. Османова Р.А. О явлении омонимии в лезгинском литературном языке // Ученые записки. Азерб. гос. ун-та. Сер. Общественные науки. – Баку, 1962. Т.1. – С. 57-64
105. Пауль Г. Принципы истории языка. – М.: Изд-во иностр. лит-ра, 1960. – 500 с.
106. Покусаенко В.К. К вопросу о классификации омонимов в русском языке // Научные труды Краснодарского гос. пединст., 1968. – Вып. 8. – С. 16-25.

107. Полюга Л.М. Омонімія і багатозначність слова // Українська мова і література в школі. – 1985, – № 7. – С. 40 - 45.
108. Понамарьов О. Стилїстика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000. – 246 с.
109. Пономарів О.Д. Сучасна українська мова. К.: Либідь, 1991. – 310 с.
110. Потапов С.М. К вопросу об омонимах // Уч. записки Вильнюск. гос. ун-та, XXVI. Языкознание. – №1. – 1958. – С. 224-227.
111. Потебня А.А. Этика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 192 с.
112. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – Т 1-2. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.
113. Прибрам К. Языки мозга. – М.: Прогресс, 1975. – 464 с.
114. Прохорова В.Н. Полисемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке. – М.: Наука, 1980. – 239 с.
115. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – Изд-е 4-е. – М.: Просвещение, 1967. – 542 с.
116. Сазасова И.К. Лексика и фразеология современного русского языка. – М., 1963. – 195 с.
117. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава Довкілля. – К., 2006.
118. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи. – М.: Соцэкгиз, 1934. – 223 с.
119. Словник української мови в 11 томах / Ред кол. Білодід І.К. та ін. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
120. Смирницкий А.И. Значение слова // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2, – С. 79-89.

121. Смирницкий А.И. К вопросу о слове (проблемы «тождества слова») // Труды института языкознания АН СССР. – Т. 4. – М., 1954. – С. 3-49.
122. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Изд-во лит. на ин. яз., 1956. – 260 с.
123. Смирницкий А.И. Теоретический курс современного английского языка (конспект лекций). – МГУ, 1948. – С. 10-15.
124. Соколов А.К. Иероглифическая омонимия в системе японской филологии. – М., 1981. Вып. 5. – С. 16-25.
125. Соколовская Ж.П. «Картины мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «катехизис семантики». – Симферополь: Таврия, 1993. – 232 с.
126. Солдатова Л.П. Використання інформаційно-кореляційного критерію в практиці розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – 2004. – Випуск 10. – С. 46-52.
127. Солдатова Л.П. До аналізу потенцій неоднозначностей об'єкта // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Випуск 12. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К., 2006, С. 125 – 132.
128. Солдатова Л.П. До питання теорії явищ неоднозначності // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Вип. 8. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2003. – С. 64-70.
129. Солдатова Л.П. До правомірності використання поняття „інформація” як лінгвістичного об'єкта // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – Вип. 11. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – С. 75-78.

130. Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2004. – Вип. ІХ. – С. 46-52.
131. Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей. Лінгвістичні дослідження // Збірник наукових праць. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. — 2005. – Вип. 16. – С. 100-105.
132. Солдатова Л.П. Полісемантичні фольклоризми у поетичній творчості Ольжича // Наука і сучасність: Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 2000. – Вип. 1. Ч. 3. – С. 272-279.
133. Сорокин Ю.П. Выступление на дискуссии по вопросам омонимии // Лексикограф. сб. – М., 1960. – Вып. 4. – С. 60-65.
134. Сучасний тлумачний словник української мови. / За заг. ред. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД „Школа”, 2006, – 1008 с.
135. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія. / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969, – 439 с.
136. Сучасна українська літературна мова / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін., – К., 1997. – 493 с.
137. Сучасна українська літературна мова / Плющ М.Я., Бевзенко С.П., Грипас Н.Я. – К.: Вища школа, 2000. – 429 с.
138. Теліга О. Душа на сторожі: Вибір з поезій. – Б.М.: Культура, 1946. – 31 с.
139. Трнка Б. Замечания об омонимии // Пражский лингвистический кружок. – М.: Прогресс, 1967. – 557 с.
140. Тышлер И.С. К разграничению полисемии и омонимии (на материале нем. языка) // Филологические науки. – 1963. – № 4. – С. 142-149.

141. Уильман С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – М., 1970. – Вып.5. Языковые универсалии. – С. 250-299.
142. Українська мова: Енциклопедія / В.М. Русанівський та ін. – К.: Українська енциклопедія. – 2004. – 824 с.
143. Урбутис В. Способы образования лексических омонимов в литовском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Вильнюс, 1956. – 16 с.
144. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
145. Фалькович М.М. К вопросу об омонимии и полисемии // Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 85-88.
146. Физическая энциклопедия. / Гл. ред. А.М. Прохоров : В 3 т. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – Т 2. – 703 с.
147. Филин Ф.П. Очерки по теории языкознания. – М.: Наука, 1982. – 336 с.
148. Фомина М.И. Современный русский язык: Лексикология. – М.: Высшая шк., 1978. – 256 с.
149. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. – М.: Просвещение, 1972. – 327 с.
150. Шенон К. Работы по теории информации и кибернетике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1963. – 829 с.
151. Шмелёв Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
152. Шмелёв Д.Н. Современный русский язык: Лексика. – М.: Просвещение, 1977. – 335 с.
153. Шор Р.О., Чемоданов Н.С. Введение в языкознание. – М.: Гос. учеб. пед. изд-во, 1945. – 280 с.

154. Щепин А.Г. Контекстная омонимия в русском языке (речевые созвучия): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 1963. – 20 с.
155. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
156. Baldinger K. Die Semasiologie // Versuch eines. – Berlin: Deutsche Akademie der Wissenschaft zu Berlin; Heft 61, 1957. – 29 s.
157. Bally Ch. Traité de stylistique française. - Heidelberg, 1909. – Vol. 1. – 331 p.
158. Branys E. Homonyme Substantive in Neueglischen. Bettrop i. W, 1938. – P. 117-119.
159. Bréal M. Éssai de sémantique: 7-e éd. – Paris, 1924. – Ch. XIV: La polysémie. – 372 s.
160. Bridges R.S. On English Homophonex // Society for Pure English. – Oxford. – 1919. – Vol. 1. – Tract № 11. – P. 3-48.
161. Bronowski J. Human and animal languages, B: To Honor Roman Jacobson: Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday. – Vol I. – Paris. – 1967. – 94 s.
162. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. – Vena, 1934. – 310 s.
163. Bulachovskiy L.A. De l'homonymie dans les langues slaves. Revue des etudes slaves. VIII. – Paris, 1928. – P. 68-80.
164. Buysens E. Linguistique historique. Homonymie – stylistique – simantique-changement phonétiques // Univ. libre de Brux., Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres. – Bruxelles, 1965. – T. 28, – P. 1-158.
165. Darmsteter A. Lavie des mots. – Paris, 1925.
166. Doroshevsky W. Actes du VI Congres International deshinguistes. – Paris, 1949. – S. 136-140.
167. Gillieron J. La faillite de letymologic phonetique. – Paris, 1919. – 104 s.

168. Gillieron J. Pathologic et therapeutique verbale. – Paris, 1921. – 58 s.
169. Greenough G.B., Kittredge G.L. Words and their Ways in English Speech. – New York, 1961. – 431 p.
170. Jakobson R. Linguistic types of Aphasia // B: Carterette E.S. [ed.] Brain Function, vd III, Speech, Language and Communication Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1966. – 245 p.
171. Jespersen O. Monosyllabism in English // Linguistica. Selected papers in English, French and German. – Copenhagen – London, 1933. – P. 8-12, 405.
172. Jespersen O. Monosyllabism in English. Proceedings of the British Acad., 1928. – London. – Vol. 14. - P. 344-368.
173. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. - Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1952.– 239 s.
174. Laziczius J. La définition du mot // Cahiers Ferdinand de Saussure, 5. – Genève, 1945. – S. 35-39.
175. Menner R.J. The Conflict of Homonyms in English // Language. – 1936. Vol. 12. – № 4. – P. 229-244.
176. Noreen A., Pollak H. W. Einführung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache. – Halle, 1923. – 199 s.
177. Ohmann E. Die Praeposition after im Deutschen // PBB. – B.55. – Halle (Saale), 1931. – P. 230-241.
178. Ohmann E. Uber Homonymic und Homonyme im Deutschen // Annals Academi Scientiarum Fenni . Ser. B. – Helsinki, 1934. – T. 32. – №1. – P. 1-143.
179. Öhmann S. Wortinhalt und Weltbild. - Stockholm, 1951. – S. 90 – 100.
180. Orr J. On Homonymies. In Studies in French Language and Medieval Literature presented to M.P.Pope. – Manchester, 1939. – 80 p.

181. Palmer L.R. An Introduction to Modern Linguistics. – London, 1936. – P. 78 – 91.
182. Richter E. Uber Homonymie // Festschrift fur. Paul Kretschmer. – Wien; Liepzig, 1926. – S. 167-201.
183. Roget P.M. Thesaurus of English Words and Phrases. Enlarged by J. Roget . N.Y. Filmways: Grosset & Dunlap, 1980. – 705 s.
184. Porzig W. Die Einheit des Wortes. Ein Beitrag zur Diskussion. Sprache – Schlüssel zur Welt . Festschrift für L. Weisgerber. – Düsseldorf, 1959. – S. 156-161
185. Sapir E. Language. An Introduction to the Study of Speech. – New York, 1992. – 480 s.
186. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung. 3. überarb. Aufl.-Berlin: Deutsche Akademie der Wissenschaft zu Berlin, 1966. – 73 p.
187. Skeat W.W. An Etymological Dictionary of the English Language. Caredon press (Oxford University Press), 1961. – 780 p.
188. Sweet H. A new English Grammar: Logical and Historical. – Oxford, 1955. – 500 p.
189. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague. – Copenhague, 1936. Vol. V. – S. 109 – 115.
190. Travaux du Cercle Linguistique de Prague. – Prague, 1936. – Vol. VI.– S. 79 – 80.
191. Trnka B. A Phonological Analysis of Present-day Standard English. – Prague, 1935. – 57 p.
192. Trnka B. Bemerkungen zur Homonymie // Travaux du Cercle Linguistique de Prague. – Prague, 1931, Vol.4. – P. 152-155.
193. Ullmann S. Semantics: an Introduction to the Science of Meaning. – Oxford, 1964. – 64 p.
194. Ullmann S. Semantik. Eine Einführung in die Bedeutungslehre. – Frankfurt am Main: Fischer Verlag GmbH, 1973. – 401 p.

195. Ullmann S. The Principles of Semantics. An Introduction to the Science of Meaning. – Oxford Blackvele, 1962. – 278 p.
196. Weinreich U. Explorations in Semantic Theory. The Hague. – Paris, 1966. – V. 3, – P. 395-477.
197. Weisgerber L. Ven den Kräften der deutschen Sprache. Band I. Grundzüge der inhaltsbezogenen Grammatik, 3, Aufl. – Düsseldorf, 1962. – S. 81-82.
198. Wells R. To what Extend can Meaning be said to be structured // Reports for 8th International Congress of Linguistics. – Oslo, 1957. – Vol. 2. – P. 654-704.
199. Wierzbicka Anna. 1) Lingua mentalis. – Sydney; New York, 1980; 2) Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor, 1985; 3) English speech act verbs. A semantic dictionary. – Sydney; New york, 1987.
200. Wierzbicka Anna. Semantic Primitives. – Frankfurt, 1972. – 200 s.
201. Williams E.R. The Conflict of Homonyms in English // Yale Studies in English. New Hawen. – London, 1944. – Vol.100. – P. 1-130.
202. Wundt W. Völkerpsychologie: Die Sprache (Bedeutungswandel). – Leipzig: Bibl. institut, 1900. – S. 3-38.

Додаток А

Додаток до параграфу 3.6 розділу III. **Файли розмежування неоднозначностей**

АГК „Вогонь”

Таблиця А.3.13

Позиції порівняння	Вогонь–1	Вогонь–2	Вогонь–3	Вогонь–4
1.1	явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі реакції окислення	явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі проходження електричного струму через тверді тіла, гази	явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі термоядерного синтезу (сонце, зорі)	явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов’язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі дії кінетичних (рух зі швидкістю) та інших енергій на речовини
1.2	використовується як джерело енергії:	використовується як джерело енергії: тепло,	використовується як джерело енергії: тепло,	використовується як джерело енергії: тепло,

тепло, світло (процес горіння деревини, вугілля і т.ін.)

світло, рух

світло, рух

Таблиця А.3.13 (продовження)

Позиції порівняння	Вогонь–5	Вогонь–6	Вогонь–7	Вогонь–8	Вогонь–9
1.1	дія, яка виражається у цілеспрямованому переміщенні тіл з великою швидкістю (метання мас) – стрільба	дія, яка виражається у команді на цілеспрямоване переміщення тіл з великою швидкістю (метання мас) – команда	психофізичний стан організму, який виражається у підвищеній нервовій збудженості	фізіологічний стан організму, який виражається через значне підвищення температури	стан відносин людей у соціумі, який характеризується великими труднощами для життєдіяльності
1.2	використовується для руйнування об'єктів (споруд, живих організмів і	використовується як команда для руйнування об'єктів (споруд, живих орга-	для саморегулятивної діяльності організму, для	для саморегулятивної діяльності організму, для	для саморегулятивної діяльності організму, спрямованої на забез-

Результати розмежування АГК „Вогонь”

Таблиця А.3.15

АГК	Вогонь–1	Вогонь–2	Вогонь–3	Вогонь–4	
Результат розмежування	Вогонь ¹ ₁	Вогонь ² ₁	Вогонь ³ ₁	Вогонь ⁴ ₁	
АГК	Вогонь–5	Вогонь–6	Вогонь–7	Вогонь–8	Вогонь–9
Результат розмежування	Вогонь ¹ ₂	Вогонь ² ₂	Вогонь ¹ ₃	Вогонь ² ₃	Вогонь ³ ₃

АГК „Голова”

Таблиця А.3.16

Позиція порівняння	Голова–1	Голова–2	Голова–3	Голова–4
1.1	основна частина живої істоти	основна частина живої істоти, орган мислення	основна особа, яка керує колективом людей	основна особа, керівник зборів людей
1.2	призначено для функціонування живого організму	призначено для оптимального функціонування організму в цілому (і в соціумі)	призначено та використовується для оптимального керування групою людей	призначено та використовується для оптимального функціонування зборів

				людей
5.1	іменники-об`єкти	іменники-об`єкти	іменники-об`єкти	іменники-об`єкти
5.2	head	head, chief, master	head, chief, master	head, chief, master

Таблиця А.3.16 (продовження)

Позиція порівняння	Голова–5	Голова–6	Голова–7	Голова–8
1.1	основна (головна) особа у якій-небудь справі	основне у чому-небудь	передня частина загону та т. ін., що рухається	колоні, продукт харчування декількох типів продуктів
1.2	призначено та використовується для оптимального керування справою	призначено та використовується для здійснення основної функції чого-небудь	призначено та використовується для оптимального руху колони, загону та т. ін.	використовується для позначення харчового продукту
5.1	іменники-об`єкти	іменники-об`єкти	іменники-об`єкти	іменники-об`єкти
5.2	head, chief, master	head	head	bulb, clove kebbuck, truckle

Таблиця А.3.17

Позиція порівняння	Голова–1	Голова–2	Голова–3	Голова–4
1.1	1 ∩ (2-6)	2 ∩ (1, 3-6)	3 ∩ (1-2, 4-6)	4 ∩ (1-3, 5-6)
1.2	1 ∩ (2-6)	2 ∩ (1, 3-6)	3 ∩ (1-2, 4-6)	4 ∩ (1-3, 5-6)
5.1	1 ∩ (2-8)	2 ∩ (1, 3 -8)	3 ∩ (1 – 2, 4-8)	4 ∩ (1-3, 5 -8)
5.2	1 ∩ (1-6)	2 ∩ (1, 3-8)	3 ∩ (1 – 2, 4-8)	4 ∩ (1-3, 5-6)

Таблиця А.3.17 (продовження)

Позиція порівняння	Голова–5	Голова–6	Голова–7	Голова–8
1.1	5 ∩ (1-4, 6)	6 ∩ (1-5)	7 ∩ 7	8 ∩ 8
1.2	5 ∩ (1-4, 6)	6 ∩ (1-5)	7 ∩ (1-6)	8 ∩ 8
5.1	5 ∩ (1-4, 6-7)	6 ∩ (1 -5, 7-8)	7 ∩ (1 -6, 8)	8 ∩ (1 -7)
5.2	5 ∩ (1-4, 6)	6 ∩ (1-5)	7 ∩ (1-6)	8 ∩ 8

Таблиця А.3.18

Результати розмежування АГК „Голова”

АГК слова	Голова–1	Голова–2	Голова–3	Голова–4
Результат розмежування	Голова ¹ ₁	Голова ² ₁	Голова ³ ₁	Голова ⁴ ₁

Таблиця А.3.18 (продовження)

АГК слова	Голова–5	Голова–6	Голова–7	Голова–8
Результат розмежування	Голова ⁵ ₁	Голова ⁶ ₁	Голова ⁷ ₁	Голова ¹ ₂

АГК „Лава”

Таблиця А.3.19

Позиція порівняння	Лава–1	Лава–2	Лава–3	Лава–4	Лава–5
1.1	потоки речовин, які рухаються: вулканічні, сельові, снігові та т. ін.	потоки маси (об'єму) застиглих речовин (вугілля, руда тощо)	потоки мас людей, які рухаються	організаційна структура, розташування, підпорядкування	організаційна структура, колегія суддів 19 століття
1.2	явище природи	явище природи, використовується у гірничо-видобувній промисловості	для позначення переміщення мас людей	призначено та використовується для управління людьми	призначено та використовується для управління людьми
5.1	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти
5.2	lava-stream, lava-flow, coulee	clinker	stream, group	file, rank	chamber

Таблиця А.3.19 (продовження)

Позиція порівняння	Лава–6	Лава–7	Лава–8	Лава–9	Лава–10
1.1	організаційна структура, військовий підрозділ	організаційна структура, спосіб шиккування	організаційна структура, сукупність осіб, об'єднаних певними стосунками (організації, партії тощо)	меблевий при-стрій, дошка для сидіння, лежання	меблевий пристрій, похилий стіл (парта)
1.2	призначено та використовується для управління людьми	призначено та використовується для управління людьми	призначено та використовується для управління людьми	призначений для сидіння, лежання	приназначений для письма
5.1	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти	іменники-об'єкти
5.2	sub-unit	file, rank	file, rank	bench	desk, writing-table

Таблиця А.3.20

Позиція порівняння	Лава–1	Лава–2	Лава–3	Лава–4	Лава–5
1.1	$1 \cap (1, 3)$	$2 \cap 1$	$3 \cap (1, 2)$	$4 \cap (5-8)$	$5 \cap (4,6-8)$
1.2	$1 \cap (2, 3)$	$2 \cap 1$	$3 \cap (1, 2)$	$4 \cap (5-8)$	$5 \cap (4,6-8)$
5.1	$1 \cap (2-10)$	$2 \cap (1, 3-10)$	$4 \cap (1-2, 4-10)$	$4 \cap (1-3, 5-10)$	$5 \cap (1-4, 6-10)$

Позиція порівняння	Лава–6	Лава–7	Лава–8	Лава–9	Лава–10
1.1	$6 \cap (4, 5, 7, 8)$	$7 \cap (4-6,8)$	$8 \cap (4-7)$	$9 \cap 10$	$10 \cap 9$
1.2	$6 \cap (4, 5, 7, 8)$	$7 \cap (4-6,8)$	$8 \cap (4-7)$	$9 \cap 10$	$10 \cap 9$
5.1	$6 \cap (1-5, 7-10)$	$7 \cap (1-6, 8-10)$	$8 \cap (1-7, 9-10)$	$9 \cap (1-8, 10)$	$10 \cap (1-0)$

Результати розмежування АГК „Лава”

Таблиця А.3.21

АГК слова	Лава–1	Лава–2	Лава–3	Лава–4	Лава–5
Результат розмежування	Лава ¹ ₁	Лава ² ₁	Лава ³ ₁	Лава ¹ ₂	Лава ² ₂

Таблиця А.3.21 (продовження)

АГК слова	Лава–6	Лава–7	Лава–8	Лава–9	Лава–10
Результат розмежування	Лава ³ ₂	Лава ⁴ ₂	Лава ⁵ ₂	Лава ¹ ₃	Лава ² ₃

АГК „Образ”

Таблиця А.3.22

Позиція порівняння	Образ–1	Образ–2	Образ–3
1.1	стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – Знаків і Символів об`єктивної дійсності з формуванням атомно-молекулярних структур у мозку людини	стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – шляхом діяльності мислення з формуванням атомно-молекулярних структур у мозку людини, які відповідають суб`єктивним, раніше не існуючим, станам субстанцій: абстракції та фантазії	стан матеріальної субстанції, отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів мови: стилістичних тропів, стилістичних фігур та ін. для створення художньої образності

1.2	<p>призначено та використовується для запам'ятовування інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини</p>	<p>призначено та використовується для створення та запам'ятовування інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини</p>	<p>ризначено та використовується для створення, запам'ятовування та символічної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини</p>
5.2	image	Image, fantasy, imagination	image

Таблиця А.3.22 (продовження)

Позиція	Образ–4	Образ–5	Образ–6
порівняння			
1.1	стан матеріальної субстанції отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів графіки, кольору та ін.	Стан матеріальної субстанції отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів пластики, тощо	стан матеріальної субстанції отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій за допомогою засобів співу, музики, тощо
1.2	призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символічної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини	призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символічної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини	призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символічної матеріалізації інформації з подальшим використанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини
5.2	Image, portrayal, picture	Image, plastic arts	image

Таблиця А.3.22 (продовження)

Позиція	Образ–7	Образ–8	Образ–9	Образ–10
порівняння				
1.1	стан матеріальної субстанції отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – за допомогою технічних пристроїв з використанням електромагнітних, акустичних випромінювань потоків часток та ін.: фото, дзеркало, електронні та інші прилади	стан матеріальної субстанції отриманий (і) або створений і перекодований з інформації про стани інших субстанцій – знаків та символів об'єктивної дійсності з формуванням за допомогою процесу мислення алгоритмів та програм дій, реакцій	ікона як предмет	обличчя людини
1.2	призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символічної матеріалізації інформації з подальшим використанням її	призначено та використовується для створення, запам'ятовування та символічної матеріалізації інформації з подальшим вико-	використовується як носій культурного (релігійного) символу	використовується для позначення фронтальної частини го-

	у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини	і	ростанням її у психофізичних актах і реакціях у життєдіяльності людини		лови людини: очі, ніс, рот та ін.
5.2	image		manner, mode, image	Icon	face

Таблиця А.3.23

Позиція порівняння	Образ–1	Образ–2	Образ–3	Образ–4	Образ–5
1.1	1 ∩ (2-8)	2 ∩ (1, 3-8)	3 ∩ (1, 2, 4-8)	4 ∩ (1-3, 5-8)	5 ∩ (1-4, 6-8)
1.2	1 ∩ (2-8)	2 ∩ (1, 3-8)	3 ∩ (1, 2, 4-8)	4 ∩ (1-3, 5-8)	5 ∩ (1-4, 6-8)
5.2	1 ∩ (2-8)	2 ∩ (1, 3-8)	3 ∩ (1, 2, 4-8)	4 ∩ (1-3, 5-8)	5 ∩ (1-4, 6-8)

Таблиця А.3.23 (продовження)

Позиція порівняння	Образ–6	Образ–7	Образ–8	Образ–9	Образ–10
1.1	6 ∩ (1-5, 7,8)	7 ∩ (1-6, 8)	8 ∩ (1-7)	9 ∩ 9	10 ∩ 10
1.2	6 ∩ (1-5, 7,8)	7 ∩ (1-6, 8)	8 ∩ (1-7)	9 ∩ 9	10 ∩ 10
5.2	6 ∩ (1-5, 7,8)	7 ∩ (1-6, 8)	8 ∩ (1-7)	9 ∩ 9	10 ∩ 10

Результати розмежування АГК „Образ”

Таблиця А.3.24

АГК слова	Образ–1	Образ–2	Образ–3	Образ–4	Образ–5
Стисле тлумачення	представлення дійсності пам`яті	у фантазії, уяви у пам`яті	представлення фантазії, уяви в художній ратурі	представлення фантазії, уяви в літе-художньому мистецтві (картині, скульптурі)	представлення фантазії, уяви в танці
Результати розмежування	Образ ¹ ₁	Образ ² ₁	Образ ³ ₁	Образ ⁴ ₁	Образ ⁵ ₁

Таблиця А.3.24 (продовження)

АГК слова	Образ–6	Образ–7	Образ–8	Образ–9	Образ–10
Стисле тлумачення	представлення фантазії, уяви у музиці, співі	представлення фантазій за технічних засобів	дійсності та допомогою горитмів і програм дій та реакцій	ал-ікона	обличчя людини
Результати розмежування	Образ ⁶ ₁	Образ ⁷ ₁	Образ ⁸ ₁	Образ ¹ ₂	Образ ¹ ₃

АГК „Коса”

Таблиця А.3.25

Позиції порівняння	Коса–1	Коса–2	Коса–3	Коса–4	Коса–5
1.1	пристрій	пристрій	набір великої кількості волокон	набір великої кількості волокон	набір великої кількості волокон
1.2	для різання шляхом руху гострого краю матеріалу, з якого виготовлено пристрій, уздовж і впоперек матеріалу, який підлягає різанню	для різання шляхом руху гострого краю матеріалу, з якого виготовлено пристрій, уздовж і впоперек матеріалу, який підлягає різанню	для термо-регулювання людей	для термо-регулювання людей	для технологічних цілей в побуті
2.1	який складається із металевої смуги з загостреним краєм	який складається із металевої смуги з загостреним краєм	складається з волокон волосся	складається з волокон волосся	складається з волокон різних матеріалів

	держак цієї смуги	держак цієї смуги			
2.2	до того ж держак розташований під кутом до поверхні смуги і має регульоване кріплення до смуги	до того ж держак розташований під кутом до поверхні смуги і має регульоване кріплення до смуги			
2.3	матеріалом для смуги коси в основному є метали, а для держака – деревина	матеріалом для коси в основному є метали, а для держака – деревина	рогові клітини організму людини	рогові клітини організму людини	технічні та побутові матеріали
2.4	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина
2.5	коли довжина	коли довжина	коли довжина	коли довжина	коли довжина

	значно перевищує товщину	значно перевищує товщину	значно перевищує товщину	значно перевищує товщину	значно перевищує товщину
4	використовується при зрізуванні трав, зернових культур і т. ін.	використовується як образ смерті людей	голова людини	голова людини	побут людини
5.1	об`єкти	об`єкти	об`єкти	об`єкти	об`єкти
5.2	англ. scythe	англ. scythe	англ. plait, tress	англ. tress	англ. braid, plait

Таблиця А.3.25 (продовження)

Позиції порівняння	Коса–6	Коса–7	Коса–8	Коса–9
1.1	частина суходолу пла- нети, яка межує з вод- ною поверхнею	частина суходолу пла- нети, яка межує з водною поверхнею	назва рослини	назва одного із життєво важливих органів людсь- кого тіла
1.2	розділяє суходіл та водну поверхню	розділяє суходіл та водну поверхню		забезпечує життєздат- ність людського орга- нізму

2.1	складається з планетного ґрунту	складається з планетного ґрунту	складається з біологічного матеріалу	складається з біологічного матеріалу
2.3	неорганічні матеріали	неорганічні матеріали		
2.4	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина	форма має вигляд смуги, коли довжина в 5-10 разів більша, ніж ширина і товщина
2.5	коли довжина значно перевищує товщину	коли довжина значно перевищує товщину	коли довжина значно перевищує товщину	коли довжина значно перевищує товщину
4	геофізична поверхня Землі	геофізична поверхня Землі	рослинний світ	людський організм
5.1	об`єкти	об`єкти	об`єкти	об`єкти
5.2	англ. spit	англ. spit		англ. spleen

Таблиця А.3.26

АГК	Коса–1	Коса–2	Коса–3	Коса–4	Коса–5
Позиції порівняння					
1.1	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 4 ∩ 5	4 ∩ 3 ∩ 5	5 ∩ 3 ∩ 4
1.2	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 4	4 ∩ 3	5 ∩ 5
2.1	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 4 ∩ 5	4 ∩ 3 ∩ 5	5 ∩ 3 ∩ 4
2.2	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 3	4 ∩ 4	5 ∩ 5
2.3	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 4	4 ∩ 3	5 ∩ 5
2.4	1 ∩ (2-9)	2 ∩ (1, 3-9)	3 ∩ (1,2, 4-9)	4 ∩ (1-3, 5-9)	5 ∩ (1-4, 6-9)
2.5	1 ∩ (2-9)	2 ∩ (1, 3-9)	3 ∩ (1,2, 4-9)	4 ∩ (1-3, 5-9)	5 ∩ (1-4, 6-9)
4	1 ∩ 1	2 ∩ 2	3 ∩ 4	4 ∩ 3	5 ∩ 5
5.1	1 ∩ (2-9)	2 ∩ (1, 3-9)	3 ∩ (1,2, 4-9)	4 ∩ (1-3, 5-9)	5 ∩ (1-4, 6-9)
5.2	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 4,5	4 ∩ 3	5 ∩ 5,3

Таблиця А.3.26 (продовження)

АГК	Коса–6	Коса–7	Коса–8	Коса–9
Позиції порівняння				
1.1	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 8	9 ∩ 9
1.2	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 8	9 ∩ 9
2.1	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 9	9 ∩ 8
2.2	6 ∩ 6	7 ∩ 7	8 ∩ 8	9 ∩ 9
2.3	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 8	9 ∩ 9
2.4	6 ∩ (1-5, 7-9)	7 ∩ (1-6, 7-9)	8 ∩ (1-7,9)	9 ∩ (1-8)
2.5	6 ∩ (1-5, 7-9)	7 ∩ (1-6, 7-9)	8 ∩ (1-7,9)	9 ∩ (1-8)
4	6 ∩ 6	7 ∩ 7	8 ∩ 8	9 ∩ 9
5.1	6 ∩ (1-5, 7-9)	7 ∩ (1-6, 7-9)	8 ∩ (1-7,9)	9 ∩ (1-8)
5.2	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 8	9 ∩ 9

Результати розмежування АГК „Коса”

Таблиця А.3.27

АГК слова	Коса–1	Коса–2	Коса–3	Коса–4	Коса–5
Результат розмежування	коса ¹ ₁	коса ² ₁	коса ¹ ₂	коса ² ₂	коса ³ ₂

Таблиця А.3.27 (продовження)

АГК слова	Коса–6	Коса–7	Коса–8	Коса–9
Результат розмежування	коса ¹ ₃	коса ² ₃	коса ¹ ₄	коса ¹ ₅

АГК „Серце”

Таблиця А.3.28

Позиції порівняння	Серце–1	Серце–2	Серце–3
1.1	орган системи кровообігу багатьох живих організмів	символ вираження зосередженості психофізіологічних станів людини, реальним прообразом цього символу є мозок людини	символ вираження життя людини, зосередження станів її моральних та етичних якостей

1.2	призначений для перекачування та підтримування необхідного діапазону тиску крові у системі організму;	використовується для вираження та прояву психофізичних станів, викликаних інформаційними масивами і процесами мислення мозку, а також станом нервової системи людини	використовується для вираження та прояву психофізичних станів людини в навколишньому середовищі (соціумі), викликаних діяльністю людини
-----	---	--	---

Таблиця А.3.28 (продовження)

Позиції порівняння	Серце–4	Серце–5	Серце–6
1.1	звертання до кого-небудь	найважливіша частина, центр чого-небудь	ударний механізм дзвона
1.2	використовується для вираження та прояву позитивного відношення до людини на основі її моральних, етичних якостей;	використовується для називання центральних, важливих частин чого-небудь (механізмів, машин, тощо)	використовується для називання центральної частини дзвону та створення акустичного збудження шляхом механічного удару

Таблиця А.3.29

АГК	Серце-1	Серце-2	Серце-3	Серце-4	Серце-5	Серце-6
Позиція порівняння						
1.1	1 ∩ 1	2 ∩ 3	3 ∩ 2	4 ∩ 4	5 ∩ 6	6 ∩ 5
1.2	1 ∩ 1	2 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 3 ∩ 2	5 ∩ 6	6 ∩ 5

Результати розмежування АГК „Серце”

Таблиця А.3.30

АГК	Серце-1	Серце-2	Серце-3	Серце-4	Серце-5	Серце-6
Результати розмежування	Серце ¹ ₁	Серце ¹ ₂	Серце ² ₂	Серце ³ ₂	Серце ¹ ₃	Серце ² ₃

АГК „Око”

Таблиця А.3.31

Позиції порівняння	Око–1	Око–2	Око–3	Око–4
1.1	пристрій	орган живої істоти	одиниця вимірювання	одиниця вимірювання
1.2	для отримання інформації шляхом приймання і перетворення оптичного випромінювання в електричний або інший носій інформації	для отримання інформації шляхом приймання і перетворення оптичного випромінювання в електронний носій інформації	прийнята (договірна) одиниця вимірювання кількісних величин (маси) об'єктів	прийнята (договірна) одиниця вимірювання кількісних величин (об'ємів) об'єктів
2.1	утворене з приймальної оптичної системи елементів (лінз, дзеркал, призм); системи елементів управління формою та положенням оптичних	який складається з приймальної оптичної системи елементів (рогівки, кришталіка); системи елементів управління формою та положенням	-	-

- елементів, які являють оптичних елементів, які собою приводи та підвіси; являють собою приводи та просторово-чутливого підвіси з м'язів і жил; детектора (ПЧД) просторово-чутливого детектора (ПЧД) – біоколб
- 2.2 складові елементи ока складові елементи ока розташовані так, що оптичне розташовані так, що випромінювання потрапляє оптичне випромінюван-спочатку на оптичні ня потрапляє спочатку на елементи, які закріплені у оптичні елементи, які підвісах і на них передається закріплені у підвісах і на силовий вплив від приводів, них передається силовий а потім перетворене оптичне вплив від приводів, а потім випромінювання потрапляє перетворене оптичне на просторово-чутливий випромінювання попадає на детектор (ПЧД) просторово-чутливий детектор (сітківка з біоколб)
- 2.3 оптичні елементи ока оптичні елементи ока живої - -

пристроїв (фотоапарата, істоти організму кінокамери, відеокамери і т. складаються з біологічних ін.) складаються з матеріалів клітин, тканин, зіниці, із малим коефіцієнтом втрат очного яблука. Елементи випромінювання при їх управління складаються взаємодії (скло, дзеркала і т. також із біотканин м'язів. ін.). Елементи управління ПЧД - з фото-електроней-оптичним елементом ронних біотканин складаються з металів, пластмас. ПЧД складається із фотохімічно- та фотоелектрично-активних матеріалів (колоїдне срібло, легірований кремній і т. ін.)

2.4 форма усіх ОК в основному форма усіх ОК в основному -
вісесиметрична вісесиметрична -

Таблиця А.3.32

АГК	Око-1	Око-2	Око-3	Око-4
Позиція порівняння				
1.1	1 ∩ 1	2 ∩ 2	3 ∩ 4	4 ∩ 3
1.2	1 ∩ 2	2 ∩ 1	3 ∩ 4	4 ∩ 3.
2.1	1 ∩ 2	2 ∩ 1	-	-
2.2	1 ∩ 2	2 ∩ 1	-	-
2.3	1 ∩ 1	2 ∩ 2	-	-
2.4	1 ∩ 2	2 ∩ 1	-	-

Результати розмежування АГК „Око

Таблиця А.3.33

АГК	Око-1	Око-2	Око-3	Око-4
Результати розмежування	Око ¹ ₁	Око ² ₁	Око ¹ ₂	Око ² ₂ .

АГК „Світло”

Таблиця А.3.34

Позиції порівняння	Світло–1	Світло–2	Світло–3	Світло–4
1.1	фізичне явище, яке виражається променистою енергією електромагнітного випромінювання і сприймається органами чуття	фізичне явище, яке визначає різні джерела енергії електромагнітного випромінювання	фізичне явище, яке визначає простір та об’єкти з великим коефіцієнтом відображення та малим коефіцієнтом поглинання	фізичне явище, визначає часові періоди активізації (збільшення або зменшення) кількості енергії електромагнітного випромінювання
1.2	використовується для життєдіяльності людей, живих організмів та рослин як основна енергія; <i>сонячне світло</i>	використовується як джерело енергії електромагнітного випромінювання для життєдіяльності людей, живих організмів та рослин; <i>пристрій для освітлення</i>	використовується для організації умов життєдіяльності людей; <i>світле місце, світла пляма на картині</i>	використовується як характеристика певного часу доби; <i>світанок, схід сонця</i>

АГК „Світло”

Таблиця А.3.34 (продовження)

Позиції порівняння	Світло–5	Світло–6	Світло–7	Світло–8	Світло–9
1.1	символьна характеристика життя у соціумі як позитив чого-небудь	символьна характеристика життя у соціумі як точка зору кого-небудь	символьна психофізична характеристика людини з високими моральними якостями	символьна психофізична характеристика людини з глибокими знаннями та розумом	символьна психофізична характеристика людини з доброзичливим виразом обличчя, очей
1.2	використовується для позначення позитивних явищ і подій у житті соціуму; <i>життя, науки, дружби,</i>	використовується для позначення точки зору або позиції кого-небудь на явища, події та інш.; у <i>світлі наукової теорії, у світлі</i>	використовується для позначення людини з високими моральними якостями ; <i>світла людина</i>	використовується для позначення освіченої людини; <i>світло розуму</i>	використовується для позначення людини з доброзичливим виразом обличчя, очей ; <i>світло очей</i>

правди і добра

*історичного
розвитку, у
вигідному світлі,
проливати
світло на що-
небудь, бачити в
іншому світлі*

Таблиця А.3.35

АГК	Світло–1	Світло–2	Світло–3	Світло–4	Світло–5
Позиція порівняння					
1.1	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3	5 ∩ 6
1.2	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3	5 ∩ 6

Таблиця А.3.35 (продовження)

АГК	Світло–6	Світло–7	Світло–8	Світло–9
Позиція порівняння				
1.1	6 ∩ 5	7 ∩ 8 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	9 ∩ 7 ∩ 8
1.2	6 ∩ 5	7 ∩ 8 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	9 ∩ 7 ∩ 8

Результати розмежування АГК „Світло

Таблиця А.3.36

АГК	Світло–1	Світло–2	Світло–3	Світло–4	Світло–5
Результати розмежування	Світло ¹ ₁	Світло ² ₁	Світло ³ ₁	Світло ⁴ ₁	Світло ¹ ₂

Таблиця А.3.36 (продовження)

АГК	Світло–6	Світло–7	Світло–8	Світло–9
Результати розмежування	Світло ² ₂	Світло ¹ ₃	Світло ² ₃	Світло ³ ₃

АГК „Світ”

Таблиця А.3.37

Позиції порівняння	Світ–1	Світ–2	Світ–3	Світ–4	Світ–5
1.1	сукупність усіх форм матерії, об’єктів земного та космічного простору як єдиний всесвіт	окрема частина сукупності матерії, об’єктів космічного простору – планета Земля	окремі частини сукупності матерії, об’єктів космічного простору – інші планети всесвіту	сукупність окремих, систематизованих певними ознаками форм матерії, об’єктів земного та космічного простору	окремі території, епохи, політичні та економічні системи
1.2	використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання	використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання; <i>білий світ, з’явитися на світ,</i>	використовується для позначення інших планет; <i>далекі інші світи</i>	використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання; <i>світ науки, книжковий світ,</i>	використовується для позначення організації життя людей у межах їх досягнень та територій проживання; <i>Старий Новий</i>

*залишити світ,
подорож навколо
світу* *рослинний світ,
тваринний світ* *світ, світ, стародавній
світ, держави
третього світу*

Таблиця А.3.37 (продовження)

Позиції порівняння	Світ–6	Світ–7	Світ–8	Світ–9	Світ–10	Світ–11
1.1	промениста енергія електромагнітного випромінювання	певний час доби	людський соціум з певною системою поглядів та життя, природу, суспільство	певна сфера діяльності людей	певні відносини між людьми, людиною та соціумом ;	сукупність думок, почуттів людини, її реакції на внутрішні та зовнішні подразники;
1.2	використовується для позначення світла та тепла для життєдіяльності	використовується для позначення певного часу доби;	використовується для позначення явищ навколишнього світу,	використовується для позначення характеристик навколишньої	використовується для позначення відносин між людиною та	використовується для позначення емоцій та інших психо-фізичних реакцій людини;

живих організмів та рослин; *сонячний світ, світ свічки*

незабаром світ настане

відображених у людській свідомості; *поганський світ, античний світ*

у дійсності певної сфери діяльності людей; *літературний світ; світ барв; звуків;*

як соціумом; *вищий світ;*

внутрішній світ, духовний світ, світ кохання

Таблиця А.3.38

АГК	Світ-1	Світ-2	Світ-3	Світ-4	Світ-5
Позиція порівняння					
1.1	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4 ∩ 5	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4 ∩ 5	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4 ∩ 5	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 5	5 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4
1.2	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3	5 ∩ 6

Таблиця А.3.38 (продовження)

АГК	Світ-6	Світ-7	Світ-8	Світ-9	Світ-10	Світ-11
Позиція порівняння						
1.1	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 9 ∩ 10 ∩ 11	9 ∩ 8 ∩ 10 ∩ 11	10 ∩ 9 ∩ 8 ∩ 11	11 ∩ 9 ∩ 10 ∩ 8
1.2	6 ∩ 7	7 ∩ 6	8 ∩ 7 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9

Результати розмежування АГК „Світло

Таблиця А.3.39

АГК	Світ-1	Світ-2	Світ-3	Світ-4	Світ-5	Світ-6
Результати розмежування	Світ ¹ ₁	Світ ² ₁	Світ ³ ₁	Світ ⁴ ₁	Світ ⁵ ₁	Світ ¹ ₂

Таблиця А.3.39 (продовження)

АГК	Світ-7	Світ-8	Світ-9	Світ-10	Світ-11
Результати розмежування	Світ ² ₂	Світ ¹ ₃	Світ ² ₃	Світ ³ ₃	Світ ⁴ ₃

Додаток Б

Додаток до параграфу 3.7 розділу III.

Аналіз стилістичних потенцій розмежованих неоднозначностей

Фрагменти з поетичної творчості Ольжича О. та Теліги О. до АГК
„Вогонь” - (усі виділення наші. – Л.С.)

№1

Він віє, шалений, над стернями днів,
Диханням нестримної волі
Від дальних пікетів, вартових **огнів**,
Імперії двох суходолів [103, 97].

№2

Прискакав опівночі один,
За ворітьми кидає коня,
Сколихнувся під стрічкою дим,
І метнулись крила **вогня**... [103, 58].

№3

Як зв`язали Діву Катерину
Посіпаки в храмі на стіні,
Рвали біле тіло, щохвилину
Припікали рани на **огні** [103, 99].

№4

Мабуть, судилось мені так до смерті самої
Йти все за вами лісами, повитими в мряку,
Класти **вогонь** свій по другому боці долини.
Вранці- зриватись і бігти над ваше кострище,
Видом тулитись до вілх, тихих свідків обіймів [103, 50].

№5

Та в печері, при вірнім **огні**,
Дві міцні і гарячі руки [103, 49].

№6

Йому умирати щоночі, щодня,
Щохвилі конати по тричі,
Між корчами крешучи іскри **огня**
І кривлячи гордо обличчя [103, 94].

№7

Наші руки стискають мечі.
Кров прибоєм кидається в скроні.
За дверима ганебна борня...
З сміхом вибігла варта остання.
Ось ні кроків уже, ні **огня**.
І стихають дівочі ридання [103 , 120].

№8

Господь багатий нас благословив
Дарами, що нікому не одняти;
Любов і творчість, туга і порив,
Одвага і **вогонь** самопосвяти [103 , 121].

№9

Зайнялось неземними **огнями**,
Поплило, затремтіло, заграло...
Туга, туга! Без думки, без тями,
Що повітря, здається, - замало! [103 , 49].

№10

Це люди – на сталь перекуті в **огні**,
Це люди – як брилі камінні [103, 92].

№11

Десь ти ходиш, діво невпинна,
Десь цвітуть **огнями** сліди.

Нікарагуа...Мехіко...Хіна...

І все ближче, ближче сюди!

О, ти прийдеш, прийдеш, багряна,

Недаремно квилить Ремарк...

Для тих днів, як відкрита рана,

Не Мадонна, а Жанна д`Арк [103, 117].

№12

Він прийде у плащі зі шкіри,

Із лицем, пошмаговам **вогнем**,

Привезе коріння, й вин без міри,

І велике серце кам`яне [103 , 101].

№13

Хай Мардука **огонь** палає досі –

Розслаблені, розкошами коліна.

Жіночі персні і туге волосся

Тебе вже не врятують, Картагіно!" [103, 80].

№14

А там, в майбутній злотий даліні, -

Шалені коні і гарячі лиця,

Персеполіс у думі і **огні**

І Александра божеська десниця [103 , 73].

№15

На ясні зорі і за тихі води

Твоїх степів, спустошених **огнем**,

Світи запалим, стопчемо народи!! [103, 111].

№16

Там втрат не буває, де жертва –

Здобутий в **огні** бастіон! [103, 81].

№17

І над річки **вогню** і крові,
 Над власне горло – дорогі
 Нам очі тужно-ебенові
 І руки юні і тугі [103, 69].

№18

Тріщить багатття. Полум`ям їдким
 Заслало очі. Чи мене хтось кличе?
 Чиє це в іскрах і **вогні** обличчя
 Не бачу. Раптом... Де я? Перед ким? [138, 49].

№19

Не піймаєш! Я – **вогонь**, я- вихор,
 А вони спинялися не звикли! [138, 39]

№20

Бо серед співу неспокійних днів,
 Повз таємничі і вабливі двері
 Я йду на клич задимлених **вогнів** –
 На наш похмурий і прекрасний беріг [138, 27].

№21

І раптом пам`ять, мов надхнений майстер,
Вогнем змалює золотавість айстер,
 Овальний стіл і мій веселий сміх [138, 17].

№22

Гойдайте ж кличний дзвін! Кришіть **вогонь** із кремнів!
 Ми ж радістю життя вас напоївши вщерть –
 Без металевих слів і без зітхань даремних
 По ваших же слідах підемо хоч на смерть! [138, 23].

№23

Усе – лише не це! Не ці спокійні дні,
 Де всі слова у барвах однакових,
 Думки, мов нероздмухані **вогні**,

Бажання – в запорошених оковах [138, 18].

№24

За вікнами день холоне

У вікнах – перші **вогні**...

Замкни у моїх долонях

Ненависть свою і гнів! [138, 22]

№25

Та я минала всі **вогні**,

Мов світло не своєї брами,

Бо чула: ждане довгі дні

Вже йде з безсмертними дарами [138, 19].

№26

Чергують ночі – чорні і ясні –

Не від **вогню** чи темряви безодні,

Лише від блиску спогадів і снів –

Усіх ударів і дарів Господніх [138, 27].

№27

Ти б дивувався: дощ і пізня ніч,

А в мене світло і вікно наростіж,

І знов думки і серце у **вогні**,

І гостра туга –

У невпиннім зрості [138, 26].

№28

О, так, я знаю, нам не до лиця

З мечем в руках і з блискавками гніву,

Військовим кроком, з поглядом ловця

Йти завзято крізь **вогонь** і зливу [138, 33].

№29

Це ввижається в ніч, ледве змучена пам`ять

Божевільних думок від **вогню** не хоронить.

І вони закипають, іскряться снопами,
Щоб пізніше застигнути сріблом на скронях [138, 43].

№30

І за те, що стільки уст палило
І тягло мене **вогнем** спокус,
І за те, що замінить не сила –
Ні нащо – твоїх єдиних уст! [138, 9].

№31

Щоб заховавши мудрий досвід
У скрині без ключа і дна,
Знов зустрічати сірий розсвіт
Вогнем отрути чи вина [138, 24].

№32

Але, буває, крізь **вогонь** межі
Минули дні вертаються, як спогад.
Ми завтра знов не будемо чужі,
Цей світлий дар приймаючи від Бога [138, 13].

№33

Над могилою вашою тиша і спокій,
Та по рідному краю – зловіщі **вогні**.
Піти по слідах ваших скошених кроків
Рвучко тягнуться сотні окрилених ніг [138, 29].

№34

Заметемо **вогнем** любові межі.
Перейдемо у брід бурхливі води,
Щоб взяти повно все, що нам належить,
І злитись знову зі своїм народом [138, 7].

№ 1

Нема рівні ні в Тарзісі, ні в Сардах!

І **серце** кров, мов стадо кіз, жене.

Воно також плямисто-вогняне,

Як на плечах ця шкура леопарда [103, 61].

№ 2

Потрібно усіх в роботі,

А **серце** б`є, як обух.

Прокляття моєї плоті,

Що слабша за мій дух! [103, 82].

№ 3

Твій крик металевий у інші **серця**,

Що квітами квітнуть у глуші:

Убийте в гадках своїх матір-отця,

Залізом випалюйте душі [103, 94].

№ 4

Йому не згоріти, як метеорит,

Осявши простір широкий, -

Пропалювать **серцем** похмурий граніт

Десятки безвихідних років [103, 94].

№ 5

Розкрийте зіниці, розкрийте **серця**,

Черпайте кришталеве повітря!

Одвіку земля не зазнала-бо ця

Такого безкрайого вітру [103, 97].

№ 6

Мовчала достойна і сита юрба,

Гойдалась задушлива мряка.

І крикнуло **серце**: чи хто розруба

Набубніле м`язиво рака? [103, 95].

№ 7

О, вірте, всі мури земного впадуть,
Як **серце** обернеш у сурму! [103, 94].

№ 8

О втіхо, що **серце** виповнюєш вкрай
По сумнівах і по ваганні! [103, 88].

№ 9

Вважай, необачний, напруженість ця
Години віщує понурі!
Хтось стисне підойму і кине **серця**
У вир магнетичної бурі [103, 90].

№ 10

Крізь сірий мармур часу проступає
Твоєї цери ніжна рожевінь.
І розцвітає яблунево він,
І **серце** дзвонить, **серце** тихо грає [103, 62].

№ 11

І тисяч **серць** лунає хвалоспів
Тих, що пили ясні, піністі вина,
Що, обірвавшись, падали, як звір,
І зранені, криштально-синіх гір
Чекали гордо крижані вершини [103, 62].

№ 12

Вже непотрібні добровільні пута
Тому, хто другом бути все хотів.
Народе римський! Золотих катів
Скара на горло завтра **серце** Брута! [103, 61].

№ 13

Хай на цім **серці** з нами обома
 Все королівство разом спопеліє! [103, 61].

№ 14

Ось зазвучало **серце** і, безкрає,
 Дзвенить струною радісних тремтінь.
 Твоєї цери тепла рожевінь
 Крізь сивий мармур часу проступає [103, 60].

№ 15

І очі зрять, осліплені напів,
 Ранкову млу батьківщини твоєї,
 Червоний камінь і пісок Ардеї,
 І інших **серць** підноситься триспів [103, 60].

№ 16

Хай на обличчі курява боїв,
 Хай тіло мліє в боротьбі жорстокій, -
 В моєму **серці** врочисто розцвів
 Мій білий, мій сліпучий спокій [103, 60].

№ 17

Нудьга ж осінньої негоди!
 В сірій мряці **серце** потопає! [103, 126].

№ 18

Кожний знає: сталося велике,
 Відчуває кожним цілим тілом,
 Коли знову **серце** чоловіка
 Легковажно вірить захотіло
 У міцного, радісного Бога,
 У надії чудотворні зела [103, 127].

№ 19

Та колись уночі, в блискавицях і зливі,

Він злетів у порожні **серця** [103, 75].

№ 20

По рівній грані двох світів ідеш,
Що, наче скло, невидима і гостра,
І тягне, рве глибинами без меж

Одкрите **серце**, ненаситний простір [103, 129].

№ 21

Козацька мати! Сховано на дно

Незмінне **серце** і єдину думку [103, 129].

№ 22

Вони ж ідуть, вони ж ідуть,

Чії **серця** – як смолоскипи [103, 123].

№ 23

Солодких грон і променистих вин –

Доволі на столах Його веселих.

Іди ж сміливо і бери один,

Твоєму **серцю** найхмельніший келих [103, 121].

№ 24

Ігумен встав. Брати – домінікани

Двома рядами вийшли з-за столів,

І **серця** хмарами – пройняли органи [103, 117].

№ 25

Ширше груди! Повніше **серця**!

(Бо згориш від чекання, згориш!)

Чи була коли днина, як ця,

І дівочі уста принагідні?! [103, 115].

№ 26

О груди, що сподобаться вхопити

Розтопленого золота повітря!

О **серце**, що, міцне, не розірветься,

Збагнувши неохопленість доби! [103, 112].

№ 27

І простелиться шлях. І придуть і халупи, і храми,
І у ямі між левів, і там, для потіхи бенкету,
Нестерпимо-сліпучою буде остання хвилина
Обгорілому **серцю**, що прагне солодкого чуда [103, 107].

№ 28

Земля широка. Мудрий в небі Бог.
І **серце** людське – мужнє і велике [103, 103].

№ 29

Воно дощем спадає золотим
Тобі на **серце** – і життя щоденне
Здається святом, палацом – твій дім,
І кожне діло є благословенне [103, 102].

№ 30

Він прийде у плащі із шкіри,
Із лицем, пошмагованим вогнем,
Привезе коріння, й вин без міри,
І велике **серце** кам`яне [103, 101].

№ 31

Хто має уші – хай слуха!
Хто має **серце** – люби! [103, 85].

№ 32

Забудьте жінки й діти,
Невільні звільніть **серця**!
Легкі і ясні, йдіте
Уздріти лише Отця! [103, 76].

№ 33

Вдивляйся в неозору далечінь...

(**А серце, серце** – прапором тріпоче!)

Різкіший вітер чи гостріші очі?

О шал непогамованих хотінь,

О ласка, - путь коротку і квапливу

Скінчити незмірність пориву! [103, 74].

№ 34

Там, горою, по стернях, величні й страшні, як почвари,

Переходили люди з **серцями** мідяними!.. [103, 70].

№ 35

Ось він виходить – **серце** львине, -

На тіло бризнула роса [103, 69].

№ 36

Годі! І ліру кидаю на барсову шкуру.

Серце ледаче давно – як фіял без вина [103, 58].

№ 37

І от її знов розбудила

Хода крутогорої пари.

І **серцю**, як перше, є мило

Стрічати вечірню отару [103, 57].

№ 38

Сухі уста здригнулись на таке,

Що мало зуби не блиснули білі,

І нагло... **серце**, дике і палке,

Забилося в метафізичнім тілі! [103, 46].

№ 39

Сутінь вечірня,

Хмари осінні.

Думи понурі.

Серце без бурі [103, 36].

№ 40

Серце повите

Сірим серпанком.

Біль притупився.

Сплять почування [103, 36].

№ 41

Як дощ починає – вмирають по сотні,

І рев роздається в далекі місця,

І страх він наводить на чулі **серця** [103, 33].

№ 42

Весна прийшла, весна – цариця.

Усе цвіте, усе цвіте.

І щастя наповнює **серце**,

І зелено навкруг усе [103, 33].

№ 43

Це ж весь світ за хвилину впаде,

Все у безвісті кане.

Що ж, не билося **серце** тверде

Перед тим, що не стане! [103, 116].

№ 44

Вранці – сонце, і небо чисте,

І пташині радісні хори.

О, хвала, хвала Тобі, христе,

Ізцілилося **серце** хоре! [103, 69].

№ 45

Не вступлюсь! Туди, на бій розпучливий,

Безголовим впасти під коня!..

Сім голів я маю, надокучливий,

Та єдине **серця** маю я [103, 68].

№ 46

Під цим зимовим снігом, промочена, понура,

Обшарпана, спить матінка-земля.
 Лежить вона, немовби задубіла,
 Та **серце** б`ється в неї ще [103, 35].

№ 47

Міцне куте з металів, ще путо ніхто не роздер це.
 Дня і місця й року чотири пори, а на гльобі –
 В дужих карбах людське неспокійне і жадібне **серце**,
 І для нього судився довічний почвірний колобіг [103, 78].

№ 48

Я прийшов королівст премного,
 І – сурмою **серце** гремить!
 Дами всі – хотіли земного,
 Лицарі – ті хотіли жить [103, 43].

Фрагменти з поетичної творчості Лятуринської О. до АГК „Земля” – (усі виділення наші. – Л.С.)

№

„ Що мав ти над життя дорожче?
 Що на **землі** досяг?”
 - Я з роду воїн, Переможе,
 доніс свій золот-стяг [81, 108].

№ 2

Сонце ніде не заходить.
 Синій вітер. Кораблі.
 Берег мрійної **землі**... [81, 109].

№ 3

Тоскно, тоскно до знесилля
 У душі було моїй,
 Мов любов змела б тут хвиля

По землі, по всій... [81, 437].

№ 4

Сонечку, наш батечку – ой яка імла! –

Тужить, печалить

по тобі **земля**...

Нащо покидаєш нас – твоїх діток? [81, 157].

№ 5

Являвся пращуру, вогненно

Злітав до хатнього порога.

На **землю** ти зсилав Дажбога

І вергав їй сліпу Морену... [81, 80].

№ 6

... Створив ти **землю**, облоки

Й людину дотиком і дихом,

Чинив добро і діяв лихо,

Ти повнив дні й вершив ти роки... [81, 80].

№ 8

Сила плечі тяжить,

Випинає груди,

угинає ступні

Та на п'ядь у **землю**... [81, 105].

№ 10

... Щербився меч, молився спис.

Земля гула, ревла від гулів [81, 17].

№ 11

Була ж то вчора громовиця!

Палахкотіло на бійницях.

І острахом **земля** здригалась

І чи ж не чула це Каяла? [81, 84].

№ 12

Хтось встав на зріст, ногою світ поперши,
 Розкрив киреї чорноту й задуху.
 Ти до **землі** пригнися і підслухуй:
 Не бути дням, а ночам, як уперше!.. [81, 78].

№ 13

Глянь, пробудилася земля.
 У віконце хтось постукав,
 Хтось невидний, хтось безрука,
 Крикну зблизька і здаля:
 Пробудилася **земля!**... [81, 431].

№ 14

О, як би, як це розказать?
 Весни повітря тисне болем груди.
 Мабуть, зелені гаті в нас,
 Цвітуть вітрячки і медунки,
 і подих чорної **землі!**... [81, 88].

№ 15

Казали всі: - Лишись, лишись
 Тут з нами, кревними всіма!
 Поглянь но навкруги! Дивись:
 Гарнішої **землі** нема... [81, 443].

№ 16

Він от прийшов і з гуркотом, і з громом,
 Весни роз'ярений божище.
 Чи, **земле** деревлянська, тямиш?... [81, 160].

№ 17

Щасливо відіхни і вільно,
 Таж це прийшов Юрай з сватами!
 Чи, **земле**, деревлянська, тямиш? [81, 160].

№ 18

Ох, очервонитись щиту!
 Ох, затупитися мечеві!
 За **землю** Руськую,
 За рани Ігореві [81, 106].

№19

Плили, плили кораблі
 до чужинної **землі**.
 Води в морі скаламучені,
 Серце дівчини засмучене [81, 110].

№ 20

О, ні, ще не весна – обіцянка лише.
 Вже подих із **землі**,
 А в пружному гіллі –
 От на! –
 Вже брунька запашна! [81, 426].

№ 21

Глянь, пробудилася **земля**,
 У віконце хтось постукав, хтось невидний, хтось безрука [81, 431].

№ 22

Люди гинули в вірах і ми на **землі**
 Теж загину чекали у млі.
 Подалися ми в дорогу, віддихував пир,
 Наче пелихи лев'ячих шкір [81, 418].

№ 1

І слухаєш, як важко дише море,
 І в цвіті бачиш кожне деревце.
 Тут – наче **серце** спімано в сільце,
 А там навколо – всесвіт неозорий [62, 31].

№ 2

Сповила світ йому пунцова мла,

(Схрестились їхні погляди в двобой:

І сонна тиша)

Рожевий усміх, лотос і алое -

І сонна тиша в **серці** зацвіла [62, 33].

№ 3

Не ніжність і любов, не чаю чари

Він оспівав, а труб ревучий звук,

Крицевий **серця** дух і мужність рук,

Сполох, неспокій, сутички і чвари [62, 35].

№ 4

Назусріч їм кидають пісні буремні і

То кільця бряжчать на ногах

Від сонця і стали сп'янілих танечниць,

То пурхає **серце**, мов птах [62, 38].

№ 5

І кров моя, вином причастя

Просякши кожну плоть,

Зуміла млявість побороть

І в **серці** запалом запасти [62, 45].

№ 6

Я полюбив вітри гарячі

І дикі пахощі з полів.

Ніколи **серце** не заплаче,

Бо все обернеться на спів [62, 58].

№ 7

Вечірня похолодь мені у **серце** віє.

Цей рік був – як осінній ліс,

Де ледве пахне ще шавлія

І небо дивиться крізь позолоть беріз [62, 59].

№ 8

І зачароване природою,
 Яка згасає восени,
 Вже **серце** дише сном і вродою
 Прийдешньої весни... [62, 60].

№ 9

Над **серцем** стомленим несуться хмари,
 І вітер рве намети золоті.
 Ліси, ліси горять, немов пожари,
 І затишно у синій самоті [62, 60].

№ 10

Мій дух гойдається пожовклим буком.
 Копита кінські топчуть будяки,
 І тільки **серце** числить рівним стуком
 Години, тижні і роки [62, 60].

№ 11

Здери березову кору
 І **серце** нею дбайливо закутай.
 Хай надворі гуде вітрами лютий,
 Воно ж муркоче: „ Ще не вмру” [62, 63].

№ 12

Де шальками урівноважені
 Всі наші радощі і сум.
 І **серце** вже красою вражене,
 П'є порами осінній шум. [62, 64].

№ 13

Синіють по дощах озера,
 Де сонце креслить злоте зеро,
 Чи розгубила клаптями блакить
 У лісі осінь шовкопера,
 Що в **серці** явором шумить? [62, 65].

№ 14

Потужну повинь лле орган.
Стара легенда оживає.
На хвилях **серце** впливає
В вечірній франкфуртський туман [62, 71].

№ 15

І знову в **серці** гострі леза,
То, може, щастя відлетіло
На крилах вечора і снігу? [62, 74].

№ 16

Обрій розжарений міддю палає,
Ковтає
Кручений шлях,
Жовті калюжі
І натовп, що плине байдужий.
(В **серці** минуле – як скарб) [62, 83].

№ 17

Під дощами твого волосся
Бідне **серце** землі.
І росте із нього бухне колосся,
І курличуть над ним журавлі [62, 86].

№ 18

Так нас доба вітала на порозі
Ще не початого життя...
Так блиски перед гроззя
Серцем крізь чорний дим років жагтять [62, 92].

№ 19

Не знаю, не знаю, не знаю,
Як душу твою відновить.
І вірною тінню буяю

Тад тим, що у **серці** горить [62, 93].

№ 20

Ні! Тільки потай но ночах

В галуззі рідної кислиці

З солодким жахом у **серцях**

Підстерігали ми жар-птицю [62, 102].

№ 21

Я не хотів вас байкою втішати,

Якою тішимося на дозвіллі:

У саме **серце** думав я влучати

Рядком, напоєним огнем і біллю,

Чи враз стривожити спокійну гладь

Скаженим фейєрверком божевілля... [62, 115].

№ 22

Суворим зором дивиться Сучасне,

Коли йому я ладан свій курю.

Нехай же знов воно в права вступає,

Нехай ножами **серце** тне і крає [62, 115].

№ 23

А про красу заквітчаних долин,

Про любі **серцю** комиші і хащі,

Про те, як пахне на межі полин,

І про вигнанця долю злу й пропащу... [62, 118].

№ 24

Тож не страшні нам вороги одверті,

А ті, що з рідним словом на вустах,

Ідуть до нас, щоб душу нам роздерти,

І сіють терни зобрату в **серцях**.. [62, 124].

№ 25

Та враз війна... війна...

Бадьорий марш музика грає,
 А в **серці** мов би завертає
 Нечувана весна [62, 146].

№ 26

Та під дверми його чекає вже відплата:
 У **серце** гострий спис керує смерть крилата [62, 152].

№ 27

На Україну рветься **серце**,
 І вабить запахом євшан.
 О, краще в рідній краї вмерти,
 Ніж у чужому жить, як пан! [62, 165].

№ 28

Ніхто не плакав і не крикне,
 Хоч хилить голову від дум,
 Бо в грудях **серце** б'ється твердо [62, 169].

№ 29

Повільним ритмом **серце** б'ється,
 І стеле далеч килими [62, 184].

№ 30

Однаково моєму **серцю**,
 Що десь там робить голова,
 Аби буяти понад смертю
 І слухать, як росте трава [62, 184].

№ 31

Хто є та незбагненна сила,
 Що племінь в **серці** запалила
 І світ уводить в вічний рух?
 То не матерія, а дух [62, 187].

№ 32

Мене покликав він до світла,

І я ввійшла в земні тіла,
 У кожній квітці я розквітла,
 У кожному **серці** я зроста [62, 188].

№ 33

„То ж знай, - відмовив він, - що не загас
 вогонь, який полав в моєму **серці**.
 Я не змінивсь; мінявся тільки час,
 Мінялись способи й метода смерті...” [62, 193].

№ 34

„Всі легковажні спогади зітри
 з твого чола, - промовив проводир мій, -
 Окутай **серце** панцерем з кори,
 Бо далі підемо у темний вир ми,
 У вир страждання, муки і біди” [62, 205].

№ 35

Біль **серце** обкрутив мені, як гад;
 Не розумів я тих страшних містерій [62, 211].

№ 36

Для мене ті хвилини є найгірші,
 Коли, приборкуючи в **серці** жах,
 Я, як поет, строчити мушу вірші,
 Які вславляють мудрого вождя... [62, 227].

№ 37

Гори, що рвуться над хмари,
 Вогкі луки і отари,
 Любі дерева й кущі,
 Ось вам до **серця** ключі! [62, 232].

№ 38

І був то спів, що вабив владно,
 Що **серце** розтинав,

Звитяжний і нещадний,
І душу в простір поривав [62, 237-238].

№ 39

Від **серця** до **серця**
Перескакує іскра;
З кожних грудей уже прискає
Жар, що їх сповнив ущерть [62, 241].

№ 40

Полум'я з кожного **серця** жагтять,
Бурно клубочиться,
Аж до трибуни
Хвилями захвату точиться [62, 242].

№ 41

І враз, - обранцеві творця, -
Йому назустріч тихим стуком
Дригнули натовпу **серця** [62, 244].

№ 42

Строфа – мій віз, рядки – колеса,
І тих коліс у воза десять.
Їх ритмом – ободом тягніть.
Мастить їх дьогтем – **серця** кров'ю
І рими – шпиці ярові
Мені крутити положить [62, 255].

№ 43

Як труп ще теплий після смерті,
Йому нирки, печінку й **серце** вирізують [62, 262].

№ 44

Бо недогашені пожари
У міста **серці** золотім
Повижирали чорні плями [62, 277].

№ 45

О Господи! Скарай той нарід-Каїн,
Зміцни упертість у його **серцях**,
Щоб у гріхах своїх він не покаявсь,
Не навернувся на правдивий шлях [62, 285].

№ 46

Серце крукам на поталу кидаю.
Чорну кров мою шакалам видною [62, 301].

№ 47

Ні, то виє і реве, мов звір,
На шпилі найвищої ципреси
Моє **серце** і прокляту месу
Посилає у простір [62, 301].

№ 48

Той засів, що я бачив, не господній.
Його посіяв темний дух безодні,
В **серцях** він полум'ям пожеж загув,
В мозках – пекельним квітом спалахнув [62, 305].

№ 49

Дмухнув, позбавив вас лиця
І чорні рани в тілі вашім виїв
Пожар, що вижер вам **серця** [62, 311].